

TURKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMİ DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

MOZAMBİK'TE SÖMÜRGELİK MİRASI VE İŞÇİ GÖÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

DULCIDO DA BEATRİZ BENTO SAMBO

Ankara, 2022

TURKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMİ DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

MOZAMBİK'TE SÖMÜRGELİK MİRASI VE İŞÇİ GÖÇÜ

Yüksek Lisans Tezi

Dulcido Da Beatriz Bento SAMBO

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Can Umut ÇİNER

Ankara, 2022

TURKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMİ DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

MOZAMBİK'TE SÖMÜRGELİK MİRASI VE İŞÇİ GÖÇÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Can Umut ÇİNER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Can Umut Ciner**
- 2- Doç. Dr. Ozan Zengin**
- 3- Doç. Dr. H. Tolga Bölükbaşı**

Tez Savunması Tarihi: 14 Haziran 2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Can Umut Çiner danışmanlığında hazırladığım “Mozambik’te Sömürgelelik Mirası ve İşçi Göçü. (Ankara.2022)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

TARİH: 14. Haziran 2022

Dulcido Da Beatriz Bento Sambo

TEŞEKKÜR

Öncelikle, Yurtdışındaki Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) eğitimime Türkiye'de devam etme fırsatı sağladığı için teşekkür ederim.

Danışmanım Prof. Dr. Can Umut Çiner'e, derslerimde ve tezimde bana koşulsuz destek ve rehberlik sağladığı için, teşekkür ederim. Bana güvendi, içimde sahip olduğumu hayal bile etmediğim nitelikler gördü ve dilin zorluğuna rağmen, derslerde, katkıda bulunacak faydalı bilgiler sundu. Hayalimi onun koşulsuz desteği olmadan gerçekleştiremezdim.

Prof. Dr. Altuğ Yalçıntaş'a, bu kadar destekleyici, anlayışlı olduğu için şükranlarımı sunuyorum. Öğrenmemi kolaylaştırıp ihtiyacım olduğunda beni desteklemeye her zaman istekliydi. Dersin sınırlarını aştığımda bile, ondan çok şey öğrendim. Prof. Dr. Can Giray Özgül, Prof. Dr. Mehmet Yetiş ve Prof. Dr. Filiz Zabcı'ya ve Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün tüm üyelerine, destekleri için saygılarımı sunuyorum.

Yurtdışında eğitim almaya karar verdiğim günden bu yana, çalışmalarına sağladıkları koşulsuz maddi ve manevi destekleri için aileme de minnettarım. Annem Beatriz Folliche, büyükannem Hortencia Luciano, erkek ve kız kardeşlerim; Anicete, Cristovao, Germano, Epifanio, Belfa, ve Dique ve öğretmenlerim, Prof. Dr. Eduardo Siteo ve Dr. Amilcar Pereira'ya, destekleri ve cesaretlendirmeleri için teşekkür ederim.

Arkadaşım ve sınıf arkadaşım Konstatino ile olan iyi ilişkiyi takdir ediyorum, teşekkür ederim kardeşim. Mozambik ve Türkiye'deki arkadaşlarıma, çalışmalarım sırasında verdikleri destek için teşekkürlerimi sunuyorum: Edgar, Angelo, Ridha, Gulamodine, Nazir, Francisco, Madalitso, Nicole, Amon, Narciso, Mario, Mario, Melanie, Mireya, Narciso, Camila, Enia, Justin, Kilton, Joana, Vasco, Elisa, Fatima, Ana, Ercilia, Buse, Bahar, Merve, Hülya, Esra, Barış ve Oğuzhan.

Son olarak, evimi özlediğimde veya yalnız hissettiğimde, kendimi yetersiz hissettiğimde, pes etmediğim için kendime teşekkür ediyorum. Çok çalışarak her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğime ve ihtiyacım olan tek şeyin biraz daha fazla denemek olduğuna inandığım için...

Tezdeki kusurlar ve eksiklerden sorumlu olan tek kişi benim.

ÖZET

Bu araştırma, Mozambik'teki işgücü göçü ve istihdam politikasını analiz etmektedir. Mozambik'ten Güney Afrika'ya işçi göçü veya ihracının sömürge döneminde başladığını ve Mozambik'te sömürgeciliğin sona ermesinin bunun sonu anlamına gelmediğini aktardıktan sonra, tez, şunu sorgulamaktadır: Sömürge sonrası hükümetler, Mozambik'teki emek göçünü sona erdirmeye çalıştıysa, neden Güney Afrika'ya büyük bir emek göçü devam etmektedir? Bu soruya yönelik olarak, Güney Afrika'ya sürekli işgücü göçünün işsizlikle karşı karşıya kalan Mozambikliler için bir hayatta kalma pratiği ve aynı zamanda hükümetin iş yaratma üzerindeki baskıyı hafiflettiği için fırsatçı bir şekilde görmezden geldiği sömürge politikalarından gelen tarihi miras olduğunu iddia etmektedir. Çalışma, karma yöntem ile tarihsel kurumsallık yaklaşımlarını izlemiştir. Mozambik'te işgücü göçüne başka faktörler de katkıda bulunsa da bulgular, bu iddiayı desteklemektedir. Dolayısıyla insanları Güney Afrika'ya iş bulmak için gitmeye iten, sadece tarihi miras değildir. Devletin kendi toprak sınırlarını kontrol etmedeki zayıflığı ve sınır devriye memurları arasında yaygın yolsuzluk, işgücü göçü konusunda verimsiz politikalar, hükümetlerin gençler için yeterli iş veya insana yakışır işler yaratamaması, özellikle genç yetişkinler arasında daha yüksek işsizlik oranları ve ülkedeki ana istihdam kaynağı olarak madde tarımının yaygınlığı, Mozambik'te yoğun işgücü göçüne yol açmaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: İstihdam Politikası, İşgücü İhracatı, İşsizlik, Güney Afrika, Mozambik, Sömürgecilik.

ABSTRACT

This research analyses labour emigration and employment policy in Mozambique. After finding out that labour emigration or ‘exportation’ to South Africa in Mozambique started during the colonial period and that the end of colonialism in Mozambique did not mean the end of it, I questioned: if several post-colonial governments attempted to end the emigration of labour in Mozambique, why there is still a massive labour emigration to South Africa? Toward this question, I claimed that the persistent labour emigration to South Africa is a survival practice for Mozambicans who face unemployment as well as historical heritage from colonial policies that the government opportunistically ignores as it relieves pressure on job creation. The study followed a mixed-methods approach. The findings support the claim, although other factors also contribute to labour emigration in Mozambique. Accordingly, it is not just historical heritage that makes people go to South Africa to find work there. The weakness of the State in controlling its territorial borders and widespread corruption among the borders patrol officers; inefficient policies on labour emigration; the failure from governments to create enough jobs or decent jobs for youths; higher rates of unemployment, especially among young adults; and the prevalence of substance agriculture as the main source of employment in the country lead to massive labour emigration in Mozambique.

KEYWORDS: Colonialism; Employment Policy; Labour Exportation; Mozambique; Unemployment; South Africa.

KISALTMALAR

Comecon	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
EU	Avrupa Birliği
FDD	Bölge Kalkınma Fonu
FFPI	Küçük Sanayi Destek Fonu
FRELIMO	Mozambik Kurtuluş Cephesi
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
INAE	Ekonomik Faaliyetler Ulusal Müfettişliği
INE	Ulusal İstatistik Enstitüsü
MANU	Mozambik Afrika Ulusal Birliği
MITESS	Çalışma, İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
PARP	Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı
PARPA	Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı
PEC	Merkezi Devlet Planı
PPI	Prospektif Gösterge Planı
PRE	Ekonomik Rehabilitasyon Programı
PRSP	Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri
STDs	Cinsel Bulaşıcı Hastalıklar
UDENAMO	Mozambik Ulusal Demokratik Birliği
UN	Birleşmiş Milletler
UNAMI	Afrika Bağımsız Mozambik Birliği
WNLA	Witwatersrand Yerli İşçi Derneği

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Yeni Kurumsallığın Üç Versiyonu

Şekil 2: Sömürgecilikten Önce Afrika Haritası

Şekil 3: Sömürge Döneminde Mozambik'te İstihdam İdaresi Haritaları

Şekil 4: Dünya Haritasında Mozambik

Şekil 5: Mozambik'te 2010-2015 Yıllarında Kayıt Dışı Sektörün Mutlak ve Görelî Büyüklüğünün Projeksiyonları

Şekil 6: Mozambik'te İşsizlik Oranı

Şekil 7: Mozambik'te Genç İşsizliği

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: Mozambik'te Sömürgecilik Döneminde Tarım Şirketleri

Tablo 2: Mozambik'te Sömürge Yönetimine Karşı Sömürge-Sonrası Yönetim

Tablo 3: Mozambik'te Farklı Hükümet Düzeylerindeki Ana Atıflar

Tablo 4: Mozambik İstihdam İdaresi

Tablo 5: Mozambik'te Çalışma Saatleri

Tablo 6: Mozambik'te Asgari Ücret

Tablo 7: Mozambik'te 2017 Yılında Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üzeri İstihdam Edilen Nüfus

Tablo 8: Mozambik'te 2017 Yılında Kentsel Alanda Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üzeri İstihdam Edilen Nüfus

Tablo 9: Mozambik'te 2017 Yılında Kırsal Alanda Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üzeri İstihdam Edilen Nüfus

Tablo 10: Mozambik'te 2017 Yılında Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üzeri Erkek Nüfus

Tablo 11: Mozambik'te 2017 Yılında Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üzeri İstihdam Edilen Kadın Nüfusu

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
A) Araştırma Problemi	3
a) Araştırma Sorusu	6
b) Hipotez	6
B) METODOLOJİ VE SINIRLAMALAR.....	7
C) ÇALIŞMANIN GEREKÇELERİ VE ÖNEMİ.....	8
I. BÖLÜM.....	10
KAVRAMSAL TARTIŞMA	10
1. KAVRAMLARIN TANIMI	10
1.1. Sömürgecilik	10
1.2. Post-Kolonyalizm.....	11
1.3. Yeni-Sömürgecilik (Neo-kolonyalizm).....	12
1.4. Göç	13
1.5. Ülkeye göç ve Ülkeden göç.....	15
1.6. İşsizlik ve İstihdam	15
II. BÖLÜM.....	18
MOZAMBİK: TARİH, DEVLET VE YÖNETİM	18
1. SÖMÜRGEÇİLİK ÖNCESİ MOZAMBİK	18
2. MOZAMBİK'TE PORTEKİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ.....	21
2.1. Erken Aşama: Ticaret Hırslarından Sömürgeci İşgale	21
2.2. Berlin Konferansı'ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına	23
2.3. Salazar Döneminde Sömürgecilik (<i>Estado Novo</i>)	24
2.4. Mozambik'te Katolik kilisesi ve Sömürgeleştirme	25
2.5. Mozambik'te Portekiz Sömürgeçiliğinin Son Yılları	26
3. MOZAMBİK'TE PORTEKİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ DÖNEMİNDE İSTİHDAM İDARESİ....	28
4. MOZAMBİK'TE DEVLET VE YÖNETİM.....	35
4.1. Mozambik'in Kısa Tanımı.....	35
4.2. Sömürge Sonrası Yönetime Karşı Sömürge Sonrası Yönetim	38
4.3. Demokrasi Sonrası Mozambik'te Devlet ve Yönetim Yapısı (1990-2021)	39
4.4. Devlet Sistemi.....	39
4.5. Siyasi Rejim.....	40
4.6. Yönetim Sistemi.....	41
4.7. Mozambik'te Yerel Yönetim	43
III. BÖLÜM.....	48
MOZAMBİK'TE İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE İŞGÜCÜ GÖÇÜ	48

1. MOZAMBİK'TE İSTİHDAM İDARESİ	48
1.1. Bağımsızlıktan Sonra İstihdam: Yeni Politikalar mı, Aynı Sorunlar mı?	48
1.2. Mozambik'te Bağımsızlıktan Sonra İstihdamın Ana Sektörleri.....	55
1.3. Demokratik Dönemde İstihdam İdaresi.....	58
2. MOZAMBİK'TE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK VERİLERİ	66
2.1. Mozambik'te Temel İstihdam Göstergeleri ve Çalışma Standartları	67
2.2. Mozambik'te İstihdam Edilen Nüfus.....	70
2.3. Mozambik'te Toplumsal Cinsiyet ve İstihdam	75
2.4. Mozambik'te Kayıt Dışı Çalışma	80
2.5. Mozambik'te Çocuk İşçiliği	83
2.6. Mozambik'te İşsizlik	86
2.7. Mozambik'te Genç İşsizliği.....	88
3. MOZAMBİK'TE İŞGÜCÜ GÖÇÜ	91
3.1. Mozambik'te Göç	91
3.2. Mozambik'te İşçi Göçü	92
3.3. Mozambik'te Sömürgeciliğin İşçi Göçü Üzerindeki Etkisi.....	92
3.4. Mozambik'te Devletin Zayıflığının İşçi Göçü Üzerindeki Etkisi	96
3.5. Verimsiz Politikaların Mozambik'te İşgücü Göçü Üzerindeki Etkisi	98
3.6. Yüksek İşsizlik Oranlarının Mozambik'te İşçi Göçü Üzerindeki Etkisi.....	101
3.7. Mozambik'te İşçi Göçünün Sonuçları	103
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA.....	111

GİRİŞ

Bu araştırma, “*Mozambik’te Sömürgecilik Mirası ve İşçi Göçü*” başlığını taşımaktadır ve Mozambik’teki işgücü göçü ve istihdam politikasını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu hedefe ulaşmak amacıyla ilgili çalışmada; *Mozambik’teki Portekiz Sömürgeleştirmesi* tartışılmakta, *Mozambik’teki Devlet ve İdarenin yapısı* tanımlanmakta, *Mozambik’te İstihdam İdaresi* analiz edilmekte, *Mozambik’te istihdam ve işsizlik* ile ilgili veriler incelenmekte ve Mozambik’teki işgücü göçü tartışılmaktadır. Analizin zaman çerçevesi, 1975’ten 2020’ye kadar uzanır ancak daha önceki ve sonraki dönemler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Portekiz sömürgeciliğinin mirasının Mozambik’teki işçi göçünü açıklamada büyük rol oynadığı gösterilmiştir. Bunun nedeni, sömürgecilik döneminde Güney Afrika’da uygulanan işgücü ihracatına ilişkin politikaların, Mozambik’te devam eden işçi göçündeki sorunların arkasında yatmasıdır. Dahası, Mozambik’teki sömürgecilik sonrası devletin, toprak sınırlarını kontrol etmedeki zayıflığıyla sömürgeci siyasi-idari aygıtı miras aldığı da belirtilmiştir. Bu durum, Mozambiklilerin Güney Afrika’ya kolayca ve yasadışı olarak göç etmelerini kolaylaştırır. Mozambik’te, özellikle gençler arasında daha yüksek seyreden işsizlik oranları, Güney Afrika’ya işgücü göçü üzerinden açıklanır. Dahası, hükümet, istihdam yaratma üzerindeki baskıyı azaltmak için, istihdam ve kalkınmayı tasarlarken işgücü göçünü fırsatçı bir şekilde görmezden gelmektedir.

Afrika’daki sömürgeciliğin Afrika devletlerinin sosyal ve siyasi yapısında ciddi sonuçlar doğurduğu, sömürge yönetiminin kaldırılmasının otomatik olarak Afrika ülkelerinin dönüşümü anlamına gelemeyeceği ifade edilmektedir. Bunun nedeni, sömürge yönetiminin Afrika halkını ve kaynaklarını sömürgeci efendilerin yararına sömürmek için tasarlamış olmasıdır. Örneğin, ekonomik alanda, Afrika ülkeleri Avrupa endüstrilerine daha düşük fiyatlarla ham madde tedarik etti ve bu durum bağımsızlıktan sonra da devam etti. Dahası, insan kaynakları ve işgücü üzerinden değerlendirildiğinde, sömürgecilerin Afrika’nın işçi gücünü daha düşük bir ücretle çalışmak üzere diğer ülkelere (Afrika’da veya başka yerlerde) ihraç etme uygulamaları bulunmaktadır. Bu nedenle, sömürgecilik sonrası idari makamların Afrikalılar tarafından doldurulacağı ve ulusal çıkarlara hizmet edeceği bir gerçekse de, bu yapının sömürgeci efendi tarafından tasarlanan siyasi kurumlar altında faaliyet göstereceği de bir gerçektir. Böylece, sömürgecilik şu ya da bu şekilde Afrika siyasi ve ekonomik sistemlerinde büyük bir miras bırakmıştır.

Mozambik, toprağı ve insanını sömürmek ve yoksullaştırmak için elindeki tüm araçları kullanan Portekiz tarafından sömürgeleştirilmiştir. Bu araçlardan biri de işgücüdür. Zayıf bir Avrupalı güç olan Portekiz, kendisini ticari kapitalizmden endüstriyel kapitalizme dönüştürmeyi başaramadığından, sömürgelerini ancak eşitsizlik temelinde ve taşeronlar aracılığıyla sömürebilmiştir. Bu anlamda, Portekiz Hükümeti, koloninin devasa alanlarını yönetmek için Mozambik topraklarının büyük parçalarını yabancı¹ ve özel sermayeye tavizler vererek kiralamıştır. Örneğin, kuzey Mozambik'in sömürüsü, *Şirketler* sistemi altında İngiliz, Fransız, Alman ve diğer uluslararası sermayeye taşeronlaştırılmıştır (First, 2015: 41-42). Ayrıca, Güney Afrika'daki hızlı sanayileşme ve Portekiz sömürge sistemi, koloninin ekonomik ve emek kaynaklarını yeterince değerlendirememesi sonucunda, Mozambik'in kuzey ve orta bölgeleri görkemli şirketler altında yabancı sermayeye kiralanırken, güney Mozambik, Güney Afrika'daki madenlere ve çiftliklere ihraç edilen bir emek rezervi olarak hizmet etmiştir. Yıllar geçtikçe, madenlere yerli emek göçü zengin bir vergi geliri kaynağı haline gelmiş, görkemli şirketlerin kaldırılmasından ve Mozambik'teki Portekiz sermayesinin büyümesinden sonra bile, emeğin ihracatı sona ermemiştir. Hatta bağımsızlıktan sonra bile devam etmiştir (Alexopoulou Giannakitsa & Juif, 2017: 218).

Mozambik'teki sömürgeciliğin sona ermesi, resmi bir girişime rağmen, Güney Afrika'ya emek göçünün (veya ihracatının) sona ermesi anlamına gelmemiştir. Bağımsızlıktan sonra, göçmen emek sistemi, sosyalizme geçiş döneminde önemli bir sorun olmuştur. *Frelimo*, kökleşmiş bir ekonomik süreç olan emek göçünü sona erdirmeye niyetini açıkça belirtmiş ve oldukça zor olan bu sürecin, ancak tüm sonuçlarıyla doğru bir şekilde analiz edildiğinde çözülebileceğini bildirmiştir (First, 2015: 25-26). *Frelimo* hükümetinin bu iyi niyetlerine rağmen, emek göçü bağımsızlıktan sonra sona ermemiş ve hatta iç savaş ve ekonomik çöküşün damgasını vurduğu Mozambik'te işsizliğe bir çözüm olarak görülmüştür. İç savaşın sona ermesinden ve demokrasinin getirilmesinden sonra bile, ülkede istihdam politikasının varlığına rağmen, işsizlik ve işçi göçü ülke için ciddi bir zorluk olmaya devam etmiştir. Bu bulgularla, bu çalışmada şu soru sorulmaktadır: Sömürge sonrası hükümetler, Mozambik'teki emek göçünü sona erdirmeye çalıştıysa, neden Güney Afrika'ya büyük bir emek göçü devam etmiştir? İşgücünün Güney

¹ Portekiz dışında ülkeler.

Afrika'ya sürekli göçünün, hükümetin istihdam yaratma baskısını hafifletirken fırsatçı bir şekilde görmezden geldiği sömürgeci politikalardan gelen tarihsel mirasın yanı sıra işsizlikle karşı karşıya kalan Mozambikliler için bir hayatta kalma uygulaması olduğunu iddia etmektedir.

Metodoloji açısından, bu çalışmada hem nitel hem de nicel metodolojileri birleştiren karma yöntemler kullanılmıştır. Bu çalışma, devlet veya yarı devlet yayınları (nüfus sayımı, istatistik kayıtları, işgücü anketleri, sağlık raporları, ekonomik tahminler ve demografik bilgiler) gibi ikincil kaynaklara dayanmakla birlikte, daha önceki araştırmalar ve kitle iletişim araçları içerikleri ile bu çalışma için yararlı veriler toplamak amacıyla internette bulunan veriler kullanılmıştır. Fakat, görüşmeler ve anketler gibi birincil kaynakların daha fazla malzeme sunacağı ve bilginin üçgenleştirilmesine izin vereceğini, bu nedenle bu çalışmadan çıkarılacak sonuçların keşif olarak alınması gerektiği kabul edilmelidir. Türkiye'de, Mozambik'te işgücü ihracatının yanı sıra, istihdam yönetimi sorununu ile ilgili bir literatür bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma bu konuya ilişkin katkı sağlayacaktır.

A) Araştırma Problemi

Afrika ülkelerinin tarihi, ilerlemeler ve gerilemelerden oluşmaktadır. Uzun yıllar süren sömürge yönetiminden sonra, 1960'larda birçok ülke bağımsızlık kazanıp kendi seçtikleri hükümetler aracılığıyla kendilerini yönetmeye ve toplumsal kalkınma sürecine başlamıştır (Joseph, 1997). Fakat sömürge yöneticilerinin devrilmesinden sonra, vaat edilen mutluluk ve kalkınma yerine, birçok Afrika ülkesi kötü yönetim, işsizlik, ekonomik bunalım, siyasi istikrarsızlıklar (darbe ve iç savaş), özgürlük eksikliği ve muhalefetin bastırılması ile karşı karşıya kalmıştır (Decalo, 1992). 1990'larda, neredeyse tüm Afrika ülkelerinin demokratikleşmesine rağmen birçok ülke *Weberyen* Devlet olmamıştır. Mozambik de dahil olmak üzere, Afrika'daki birçok devlet, sömürge sonrası yolsuzluk, işsizlik, aşırı merkezileşme, kamu politikasının kötü yönetimi vb. sorunlara maruz kalmıştır (Alexopoulou Giannakitsa & Juif, 2017; Pereira, 2008). Bu nedenle, Afrika henüz refaha giden yolu bulamamıştır ve bu da kendisini dönüştürmek ve bunu başarmak için önceliğini ve stratejilerini oluşturması gerektiğini göstermektedir.

Afrika'daki devletlerin başarısızlığının nedenleri, sömürgecilik sonrası politikalarda olduğu kadar, sömürge politikalarına ve örgütlenme biçimlerine olan bağlılıklarında yatmaktadır. Bu nedenle, devletlerin tarihsel kökenlerini, hangi koşullar altında oluştuklarını ve geçirdikleri dönüşümleri incelemek önem arz etmektedir. Afrika'daki sömürge yönetimi sırasında sömürge politikası,

endüstrinin ve yerleşimcilerin çıkarları için arazi kamulaştırmalarını ve vergileri artırarak yerli nüfusu ücretli çalışmaya zorlamıştır (Alexopoulou Giannakitsa & Juif, 2017: 216). Bu anlamda sömürgeler, a) *sömürge ticaret ekonomisinin Afrika'sı*, b) *imtiyaz sahibi şirketlerin Afrika'sı* ve c) *emek rezervlerinin Afrika'sı* gibi, üç “sömürge etkisinin makro bölgeleri” biçiminde sınıflandırılmıştır (Amin, 1972 Apud Alexopoulou Giannakitsa & Juif, 2017: 217). Bu nedenle, sömürge sonrası yönetim, sömürgelerin sömürmek ve metropollere fayda sağlamak için yapılandığı bir ekonomi ve idari-siyasi aygıtı devraldı ve bu mantığı değiştirmeye yönelik her türlü girişim, topyekûn bir dönüşüm anlamına geldi.

Sömürge yönetiminin tümüyle kaldırılması, otomatik olarak Afrika ülkelerinin dönüşümü anlamına gelememektedir. Sömürge sonrasında yönetsel birimlerin Afrikalılar tarafından doldurulacağı ve ulusal çıkarlara hizmet edeceği doğrudur, ancak sömürgeci efendiler tarafından tasarlanan siyasi kurumlar altında faaliyet gösterileceği de doğrudur. Bu nedenle, tam bir dönüşüm, çoğu Afrika ülkesinde, bağımsızlık zamanında mevcut olmayan bir zaman ve uzmanlık gerektirecektir. Birçok yazar (Hay & Wincott, 1998; Koning, 2016), mevcut siyasi davranışları şekillendirmede tarihsel (patika) bağımlılığın önemini vurgulamıştır. Bu anlamda Afrika ülkelerindeki sosyal ve siyasi meselelerin anlaşılması, sömürgeciliğin yakın geçmişi başta olmak üzere, tarihin araştırılmasını zorunlu kılacaktır.

Mozambik, demokratik kurumların konsolidasyonunda, ekonomide ve istihdam yaratmada konjonktürel sorunlarla karşı karşıyadır. Daha önce tartışıldığı gibi, sömürge dönemindeki politikaların nasıl tasarlandığını ve bağımsızlıktan sonra sahip olunan politikaları nasıl etkilediğini görmek için tarihe bakmalıdır. First'e göre, Portekiz, kendisini ticari kapitalizmden endüstriyel kapitalizme dönüştürmeyi başaramayan zayıf bir Avrupalı efendiydi, bu nedenle “sömürgelerini yalnızca eşitsizlik temelinde ve araçlar yoluyla sömürebilirdi”. Bu anlamda, “Portekiz Hükümeti, koloninin devasa alanlarını yönetmek için, Mozambik topraklarının büyük bir bölümünü yabancı özel sermayeye tavizler vererek kiralamıştır”. Örneğin, kuzey Mozambik'in sömürüsü, *Görkemli Şirketler*² sistemi altında İngiliz, Fransız, Alman ve diğer uluslararası sermayeye taşeronluk yapmıştır (First, 2015: 41–42).

² First'e göre, “1881'de büyük çoğunluğu Alman sermayesi tarafından kurulan *Companhia do Niassa*, 190.000 km²'lik bir alan üzerinde yargı yetkisine sahipti; Aynı yıl İngiliz ve Fransız sermayesiyle kurulan *Companhia de Moçambique*,

Güney Afrika'daki hızlı sanayileşme ve Portekiz sömürge sisteminin, koloninin ekonomik ve emek kaynaklarına değer verememesi nedeniyle, kuzey Mozambik, görkemli şirketler altında yabancı sermayeye kiralanırken, güney Mozambik ise Güney Afrika'daki madenlere ve çiftliklere ihraç edilen bir emek rezervi olarak hizmet etmiştir. Yıllar geçtikçe, madenlere yerli emek göçü zengin bir vergi geliri kaynağı haline gelmiştir. Görkemli şirketlerin kaldırılmasından ve Mozambik'teki Portekiz sermayesinin büyümesinden sonra, emeğin “ihracatı” sona ermemiştir ve bağımsızlıktan sonra da devam etmiştir (Alexopoulou Giannakitsa & Juif, 2017, s. 218).

*Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELIMO)*³, “halkımızın laik arzuları, Mozambik toplumunun tüm yurtsever katmanlarını aynı özgürlük, birlik, adalet ve ilerleme idealinde bir araya getirerek coğrafyayı, toprağı ve insanı özgürleştirmektir” demiştir (Hein, 2012). Bu kapsamda yürütülen silahlı bağımsızlık mücadelesi 25 Eylül 1964'te başlamış ve 25 Haziran 1975'te bağımsızlıkla sonuçlanmıştır. *Frelimo*, faşist ve sömürgeci yönetime karşı savaştan Marksist-Leninist yönelimli milliyetçi bir parti olduğu için, bağımsızlıktan sonra, üretim tarzlarını ve emek mantığını sosyalist topluma uyacak şekilde değiştirerek “sömürgeciliğin izlerini ve kalıntılarını ortadan kaldırmak” istediğini belirtmiştir (First, 2015). Söz konusu yazarın belirttiği gibi, göçmen emek sistemi, sosyalizme geçiş döneminde önemli bir sorundur. *Frelimo*, kökleşmiş bir ekonomik süreç olan emek göçünü sona erdirmeye niyetini açıkça belirtmiştir, bu kolay bir iş değildi ve “ancak tüm sonuçlarıyla doğru bir şekilde analiz edildiğinde ve varsayıldığında sökülebilir” (First, 2015: 25-26). *Frelimo* hükümetinin bu ‘iyi’ niyetlerine rağmen, emek göçü bağımsızlıktan sonra sona ermediği için ve iç savaş ve ekonomik çöküşle işaretlenmiş bir ülkede işsizliğe bir ‘çözüm’ olarak görmüştür.

Mozambik'te hızlı bir ekonomik büyüme ve yaşam kalitesinde iyileşme görülmüştür. Mozambik, 1980'lerin son beş yılında birçok ekonomik, sosyal ve siyasi-idari dönüşüme tanık olmuş ve bu, çok partili demokrasiye, kamu yönetiminde reforma, piyasa ekonomisine ve borçların hafifletilmesine yol açan yeni bir demokratik anayasanın onaylanmasına ve (Pereira, 2008) ekonomik büyümeye etki etmiştir. Ayrıca, çok partili demokrasiye geçildikten sonra hükümetler,

155.000 km² imtiyazı kontrol edilmiştir ve 1892'de Fransız sermayesiyle oluşturulan *Companhia da Zambézia*, 1904'teki *Société du Madal* ve İngiliz *Sena Sugar Estates* gibi diğerleri ile sömürge varlığının ana bölümünü oluşturdu” (First, 2015: 42).

³ Portekizcede *Frente de Libertação de Moçambique*.

ülkedeki yoksulluğu ortadan kaldırmanın yanı sıra siyasi kurumları sağlamlaştırma (Forquilha & Orre, 2011) misyonunu da üstlenmiştir. Siyasal ve makro-ekonomik reformlardan sonra niceliksel ilerleme görülse de, ülke, dünyanın en yoksul on ülkesi arasında yer almaktadır (Vanndigit, 2021) ve gençlerinin çoğu işsizlikten etkilenmektedir. Sonuç olarak, özellikle güney Mozambik'te çözüm bulamayan gençler, ister madencilik şirketlerinde ister başka sektörlerde çalışmak için Güney Afrika'ya göç etmektedir.

Mozambik'te kesin ve dönemsel işsizlik verileri olmamasına rağmen, *Çalışma, İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı*'na göre (MITESS, 2015b), en son hane halkı bütçe anketleri, işsizlik oranının 2004'te %18,7'den %25,3'e çıktığını göstermektedir. 2015 yılında ise 15-19 yaş arası işsizlik oranı %47,7 olup çoğu da kentsel alanlarda yoğunlaşmıştır. MITESS'in bir başka raporu, 30.000'in üzerinde⁴ Mozambiklinin Güney Afrika'da madencilik ve çiftliklerde çalıştığını, ancak hükümetin İstihdam Politikasını tasarlarken göç konusunu dikkate almadığını göstermektedir (MITESS, 2015a). Bu nedenle, Güney Afrika'ya mevcut kitlesel göçün nedenini araştırmak, Mozambik'teki işsizlik probleminin anlaşılması için yeni imkanlar sunabilir.

a) Araştırma Sorusu

Sömürge sonrası hükümetler Mozambik'teki emek göçünü sona erdirmeye çalıştıysa, neden Güney Afrika'ya büyük bir emek göçü devam etmektedir?

b) Hipotez

İşgücünün Güney Afrika'ya sürekli göçü, hükümetlerin istihdam yaratma baskısını hafifletmektedir. Bununla birlikte, bu tez, hükümetlerin görmezden geldiği sömürgeci politikalarından genel tarihsel mirasın, işsizlikle karşı karşıya kalan Mozambikliler için bir hayatta kalma uygulaması olduğunu iddia etmektedir.

Başka bir deyişle, Mozambik'teki sürekli emek göçünün nedeni, bir yandan insanların işsizliğe çözümü Güney Afrika'ya göç konusunda bulmaları, diğer yandan hükümetin sömürge dönemine kadar uzanan bu tarihsel pratiği istihdam yaratmadaki yetersizliğini hafifletmek için fırsatçı bir şekilde sahiplenmesidir.

⁴ Diğer binlercesi kayıt dışı sektörde veya madencilikten farklı diğer alanlarda çalışan yasadışı göçmenlerdir ve çiftlikler bu sayıya dahil edilmemiştir.

B) METODOLOJİ VE SINIRLAMALAR

Araştırmanın metodolojisi, bilgi felsefesi ile yakından ilgilidir. Leavy'e göre (2017) metodoloji, araştırmacının teori ve yöntem gibi farklı araştırma unsurlarını birleştirdikten sonra yaptığı şeydir. Ayrıca metodoloji, araştırma problemini sistematik olarak çözmenin bir yolu veya araştırmanın bilimsel olarak nasıl yapıldığını inceleyen bir bilim olarak da anlaşılabilir (Kothari, 2004). Öte yandan *araştırma teknikleri*; gözlem yapma, verileri kaydetme, veri işleme teknikleri gibi araştırma operasyonlarını gerçekleştirmede kullanılan davranış ve araçları ifade ederken, *araştırma yöntemleri* ise araştırma tekniklerini seçme ve oluşturmada kullanılan davranış ve araçları ifade eder (Kothari, 2004: 7).

Bu çalışmada hem nitel hem de nicel metodolojilerin bir kombinasyonu olan karma yöntemler yaklaşımı kullanılmaktadır. Nitel araştırma, bir yandan, katılımcıların tutum, davranış ve deneyimlerine önem vererek derinlemesine bir fikir almaya çalışan görüşmeler veya odak grupları gibi yöntemlerle tutum, davranış ve deneyimleri araştırır (Dawson, 2002: 14– 15). Öte yandan, nicel araştırma, değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyerek nesnel teorileri test etmeye yönelik bir yaklaşımdır. Bu değişkenler, tipik olarak araçlar üzerinde ölçülebilir, böylece numaralandırılmış veriler istatistiksel prosedürler kullanılarak analiz edilebilir (Creswell & Creswell, 2018: 44). Bu anlamda, karma yöntem yaklaşımı “hem nicel hem de nitel veri toplamayı, iki veri biçimini bütünleştirmeyi ve felsefi varsayımlar ve teorik çerçeveler içerebilen farklı tasarımlar kullanmayı içeren bir araştırma yaklaşımıdır” (Creswell & Creswell, 2018: 44). Mozambik’te işgücü göçü ve istihdam politikası konusunu analiz etmek için en uygun yöntem olarak karma yöntemler tercih edilmiştir. Bunun nedeni, bu yaklaşımın, insanların tutumlarını, davranışlarını ve deneyimlerini ve Mozambik’teki istihdamla ilgili verilerin toplanmasını mümkün kılmasıdır.

Veri toplama ile ilgili olarak, bu araştırma ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Kumar’a göre, ikincil kaynaklar, bir başkası tarafından daha önce toplanmış ve yalnızca çalışmanın amacına yönelik gerekli bilgileri çıkarmak için ihtiyaç duyulan verilere atıfta bulunmaktadır. Hem nitel hem de nicel araştırma çalışmalarının veri toplama yöntemi olarak ikincil kaynakları kullandığını belirtmektedir. Nitel araştırmalarda, genellikle tanımlayıcı (tarihsel ve güncel) ve anlatısal bilgiler ortaya konurken, nicel araştırmalarda çıkarılan bilgiler kategorik veya sayısalıdır (Kumar, 2011: 163). Karma yöntemler kullandığından, bu çalışmada ikincil kaynaklardan, analiz edilen konunun değerlendirilmesiyle ilgili hem tanımlayıcı hem de sayısal bilgiler çıkarılacaktır. Buna göre; nüfus

sayımı, istatistik kaydı, işgücü anketleri, sağlık raporları, ekonomik tahminler ve demografik bilgiler gibi resmi veya yarı resmi yayınlardan veriler ile daha önce yapılmış araştırmalar, kitle iletişim araçları içerikleri ve internette mevcut veriler kullanılacaktır.

Araştırma sırasında oluşabilecek kısıtlamalar ve sınırlılıklar, verilere erişim ve veri toplama ile ilgilidir. Birincisi, zamansal ve maddi sebeplerden dolayı⁵, görüşmeler veya anketler gibi birincil kaynaklardan değil, ikincil kaynaklardan veri toplanmıştır. İkincil kaynaklar bilgi toplamak için önemli kaynaklar olmasına rağmen, birincil kaynaklar gibi özlü veriler üretmezler. İkinci olarak, bazı veriler güncelliğini yitirmiş veya belirsiz olabilir. Bu nedenle, bu çalışma yalnızca ikincil kaynaklara dayandığından, bilgiler üzerinde sağlama yapmak yapmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, bu çalışmadan çıkarılabilecek sonucun “keşif” olarak alınması gerekmektedir.

C) ÇALIŞMANIN GEREKÇELERİ VE ÖNEMİ

Gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik konularını incelemek önemlidir. Ancak, gelişmiş ülkelerden farklı olarak, gelişmekte olan ülkelerin istihdam ve işsizlik konusunda sistematik ve güncel verilerde eksiktirler. Kesin veriler olmadan, politika yapıcılar çözmeyi düşündükleri sorunların üstesinden gelmek için yeterli politikalar tasarlayamazlar, bu çalışma ile bu konunun daha geniş bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunulabilir.

Bu araştırmanın bir diğer gerekçesi de Mozambik’te sömürge döneminde emek göçü ile ilgili çalışmalar bulunduğu halde, mevcut durumu sömürgeciliğin tarihsel bir devamı veya mirası olarak ve devletin istihdam imkânı sağlama veya yaratma işlevini yerine getirememesi olarak analiz eden hiçbir eserin bulunmamasıdır. Siyasal ve toplumsal sorunları anlamak için tarihin önemi büyüktür, bu nedenle konunun açık bir şekilde anlaşılması amacıyla tarihsel gelişim göz önünde bulundurulmak zorundadır. Dolayısıyla, Mozambik’teki işsizlik ve emek göçü sorununu açıklarken, bu ülkede işgücünün ihraç edilmesine ilişkin sömürge uygulamalarının devam etmesinin toplumu nasıl etkilemiş olabileceğini de düşünmek faydalı olacaktır.

Kitlesel işgücü göçü, hem yerli hem de ev sahibi ülkelerde uzun süreli sorunlar yaratmaktadır. Kısa vadede, göçmenlerin ailelerinin yaşam standartlarının iyileştiğini görebildikleri ve ev sahibi

⁵ Bu, Mozambik ve Güney Afrika’da, Mozambikli göçmenlerle görüşmeler, anketler yapacağım veya odak tartışmaları yapacağım bir saha çalışması yapmak anlamına gelir.

lkeler ucuz (ve bazen nitelikli) işçiler kazanabildikleri için, anavatan gten faydalanabilse de her iki ülkenin de yıllar içinde birçok varsayımsal sorun yaşamasının muhtemel olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, ev sahibi ülke aşırı nüfus, kamu hizmetlerinde baskı, suçlulukta artış ve uyυřturucu kaçakçılığı ile karşı karşıya kalabilirken, yerli ülke nitelikli işgücü sıkıntısı nedeniyle işsizlikle başa ıkamayabilir.

Bu anlamda Mozambik, işsizlik sorununu çözmeye çalışırken, sorunu daha geniş bir şekilde ele almalı ve istihdam hususunda tamamlayıcı bir “politika” olarak Güney Afrika’ya ge güvenmemelidir. Bu zm Mozambik’e daha fazla sorun yaratmaktadır. Örneğin; Güney Afrika’ya gn devam etmesi, g sürecinde bazılarının hayatını kaybetmesi, zorla fuhuş ve modern kölelik için insan ticareti. Üstelik Mozambik, kendi başına düşünmeye başlamalı ve sorunlarını çözmek için komşularına güvenmeyi bırakmalı, Mozambik’teki işsizliğin zm Mozambik’te bulunmalıdır. Dolayısıyla, akademi de açıklamalar ve çözümlerle katkıda bulunmalıdır.

Bu çalışmanın yapısı; araştırma problemini, metodolojisini ve sınırlamasını, çalışmanın gerekçesi ve önemini içeren bu giriş bölümünden sonra aşağıdaki gibidir; *Birinci bölüm*: kavramsal tartışma ve teorik ereve ele alınmaktadır. *İkinci Bölüm*: Mozambik Devleti ve İdaresi’nin tarihsel yörüngesi ve yapısı incelenmektedir. *nc bölüm*: Mozambik’teki istihdam yönetimi, istihdam ve işsizlikle ilgili veriler analiz edilecek ve Mozambik’teki işgücü göçü açıklanacaktır.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL TARTIŞMA

1. KAVRAMLARIN TANIMI

Bu bölümde, araştırmadaki analizde konunun daha geniş anlaşılması için önemli olan kavramlar tartışılmaktadır. Sömürgecilik, *Post-kolonyalizm*, *Neo-kolonyalizm*; Göç, Ülkeye göç ve Ülkeden göç, İstihdam ve İşsizlik kavramları tanımlanacaktır.

1.1. Sömürgecilik

Sömürgecilik, her yerde aynı biçim ve konfigürasyona sahip olmadığı için, onunla ne kastedildiğine dair tek ve uzlaşıya dayalı bir tanım yapmak zordur. Her tanım belirli bir bağlamı yansıtmaya eğilimindedir ve bir tarihsel deneyim bir diğeri için geçerli olmayabilir. Bununla birlikte, hemen hemen tüm kolonizasyon biçimlerinde bulunan genel özellikleri taşıyabilecek bazı kavramlar bulunmaktadır. Genel olarak sömürgecilikten bahsederken, ilk uygarlıkların Avrupalılara kıyasla farklı biçimlerde ve çok az rasyonel örgütlenmeyle uyguladıkları, “son 400 yılda Avrupa’nın genişlemesiyle gelişen kültürel sömürü” den bahsedilmektedir (Ashcroft ve ark., 2007: 40).

Sömürgecilik hakkında tartışırken, onu emperyalizme alternatif olarak kullanma eğilimi vardır, ancak emperyalizm, sömürgecilikle ilişkili olsa da emperyalizmin tüm biçimleri mutlaka sömürgecilikle sonuçlanmaz. İmparatorluklar, genellikle emperyal metropol olarak adlandırılan güçlü bir politika veya devlet tarafından bir veya daha fazla bölgenin siyasi egemenliği olarak algılandığından, “emperyalizm, güçlü bir Devletin, sınırların ötesinde var olan bağımlı bir Devlet, bölge ve insanlar üzerindeki egemenliği” (Benjamin, 2007: xiv-xv) veya “uzak bir bölgeyi yöneten egemen bir metropol merkezinin pratiği, teorisi ve tutumları” olarak tanımlanabilir (Said, 1993 Apud Ashcroft ve ark., 2007: 40). Öte yandan, “sömürgecilik” her zaman emperyalizmin bir sonucudur, uzak topraklara kolonilerin yerleştirilmesidir (Said, 1993 Aktaran Ashcroft ve ark., 2007, s. 40). Bu nedenle, sömürgeler, bir imparatorluk tarafından sahip olunan ve yönetilen bağımlı bölgeler ve nüfuslardır. Sömürgecilik, metropoller tarafından sömürgeleri kurmak, fethetmek, yerleşmek, yönetmek ve ekonomik olarak sömürmek için kullanılan süreçler, politikalar ve ideolojiler olarak görülür. Bu anlamda, sömürgeleştirme, sadece diğer halkları

yönetmeyi değil, aynı zamanda yabancı bir bölgeye veya koloniye yerleşmek için kendi halkını göndermeyi de gerektirir (Benjamin, 2007: xv).

Avrupa sömürgeciliği, diğer ırkların ve insanların gaddarlığını ve insanlıktan çıkarılmasını içerdiğinden, uygulanmasının en azından kendileri için haklı gösterilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Politikacılar, rahipler ve akademisyenler, Avrupa medeniyetinin ve beyaz ırkın üstün olduğuna inandıkları için, diğer ırkları ve insanları *medenileştirmek* ve *müjdelemek* için hümanist bir misyonları olduğunu iddia ederek, Avrupa sömürgeciliğinin ideolojik kurucu babaları olmuşlardır. Ancak bu iddia, Césaire'e (1972) göre, gerçekler tarafından çürütüldü. Çünkü kolonizasyon; ne müjdeleme veya hayırsever bir girişim, ne cehalet, hastalık ve tiranlığın sınırlarını geri itme arzusu, ne de Tanrı'nın yüceliği için üstlenilmiş bir projeydi. Daha ziyade, sömürgeleştirilmiş toprakların kaynaklarını çıkarmak için tasarlanmış, sömürgeci tarafından sömürgeleştirilenin vahşet, şiddet, ırk nefreti ve medeniyetsizleştirilmesi sistemi (Césaire, 1972). Böylece, Avrupa kolonizasyonu söyleminin Amerika, Asya ve Afrika'daki gerçeklikten uzak olduğu anlaşılabılır.

1.2. Post-Kolonyalizm

Post-kolonyal terimi, bağımsızlıktan sonra, kolonizasyonun sona ermesini ifade eder. Bu kapsamda, 15. yüzyılda başlayan ekonomik sömürü, yani Afrika'daki kolonizasyon 400 yıldan fazla bir süre sonra sona erdi. Ancak, 1880'lerde Berlin Konferansı'ndan birkaç yıl önce ve sonra başlayan etkin sömürgeleştirmeyi düşünürsek, Afrika'daki sömürge döneminin kısa süreli, genel olarak bir asırdan az olduğunu görebiliriz (Wesseling, 1996). Cooper'a (2005) göre, *post-kolonyal* terimi, günümüzün olanaklarını ve kısıtlamalarını şekillendirmede sömürge geçmişinin önemini vurgulamak için kullanılır. Benzer bir yolu izleyen Ashcroft, Griffith ve Tiffin (2007) şunları belirtmektedir:

'Post-kolonyal devlet' terimi tarihçiler, ekonomistler ve siyaset teorisyenleri tarafından sıklıkla 'bağımsızlık sonrası devlet' ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bağımsızlıktan sonraki oluşum, sömürgeleştirilenlerin emperyalist güçten ayrılmasının en açık işaretidir. Yeni kurulan bu devletlerin bağımsızlığı, sömürgecinin gücünü geride bıraktığı iddiasının olmazsa olmazıdır. Bununla birlikte, pratikte, böyle bir "bağımsızlık" yüzeysel olarak görülebilir çünkü esas olarak, bağımsızlık mücadelesine öncülük edenlerin kafasındaki ulus kavramı fikrinin egemenliği, çoğu zaman yeni sömürge sonrası devletlerin eski Avrupalı güçlerine yakından modellendiği anlamına gelmektedir. Post-kolonyal ulus-devletler, genellikle (her zaman olmasa da), sömürge idari birimlerinin sınırlarıyla eş tutulmuştur (Ashcroft, Griffith ve Tiffin, 2007: 174).

Bu nedenle, post-kolonyal, daha önce sömürgeleştirilmiş bir ülkenin bağımsızlığından sonra, ülkenin “tam” özerklik kazanıp kazanmadığı veya hala eski efendilerinin dolaylı egemenliği altında algılanıp algılanmadığı bir aşamayı ifade eder. Yine de yeni kurulan devleti sömürgeci mirasından kurtarmak isteyen devrimci liderler ve miras kalan devleti değiştirmek istemeyen ılımlı liderler olmasına rağmen, her ikisinin de *Batı Devleti*’nin kusurlu bir versiyonunu yaratmıştır. Bu örnek, sömürge sonrası yönetimin batı modelini yansıttığını iddia eden Badie (1992) ve Mamdani (1996) tarafından verilmiştir. Onlara göre, Afrika’daki sömürgecilik sonrası yönetim, ya merkezi despotizm ya da merkezi olmayan despotizm biçiminde, despotik sömürge yönetiminin bir devamıdır.

1.3. Yeni-Sömürgecilik (Neo-kolonyalizm)

18. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan eski sömürgecilik türü tamamen ortadan kalkmıştır. Bu klasik sömürgecilik ortadan kalkmış olsa da dünyanın birçok yerinde sömürgeciliğin yeni ve daha maskeli biçimleri ortaya çıkmıştır (Faleiro, 2012). Bu, emperyalist güçlerin ve Afrika’nın, Latin Amerika’nın ve Asya’nın eski sömürgeci güçlerinin, doğal kaynaklar ve daha zayıf devletlerin hükümetleri üzerindeki kontrollerini sürdürdükleri anlamına gelir. Başka bir deyişle, yeni bağımsız ülkeler sadece kâğıt üzerinde veya *de jure* olarak özgürdürler, ancak fiilen hala bağımlıdır, manipüle edilmekte ve yeni-sömürgeci yöneticiler tarafından ekonomik ve politik olarak kontrol edilmektedirler (Faleiro, 2012; Hodges, 1972).

Yeni-sömürgecilik altında, siyasi bağımsızlığa kavuşan ülkeler, ekonomik özerklikten ve kendi sınırları içindeki zenginliği kontrol etme gücünden yoksundurlar, yabancıların manipülasyon ve tahakkümüne açık kalmaktadırlar (Hodges, 1972). Bunun nedeni, yeni sömürgeleştirilmiş bir ülkenin, eski sömürgeci efendisinin veya üzerinde kontrol uygulayan güçlü bir ülkenin politikalarından ve çıkarlarından ayrılmamasıdır. Bu, yeni-sömürgeci efendilerin hiçbir ülkeyi askeri olarak ele geçirmemelerine ve siyasi olarak yerel halka egemen olmamalarına rağmen (Hodges, 1972), halkın iradesine karşı olsa bile destekledikleri ve iktidarda kalmalarına yardımcı oldukları liderler aracılığıyla dolaylı olarak yaptıkları anlamına gelir. Askeri fetih ve maskesiz sömürgecilik yoluyla siyasi egemenlik dünya tarafından kolayca kınandığı için, güçlü ülkeler, etkilerini, diktatör hükümetlerine destek ve dış yardım programlarını kontrol etmek gibi az ya da çok belirsiz bir şekilde sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Bu koşullar altında, diktatör liderler kendi başlarına ve uluslarının çıkarları doğrultusunda karar vermekte zayıftırlar, bu nedenle uzun süre

iktidarda kalmaları karşılığında efendilerinin istediği her şeyi yapmaya yatkın hale gelirler. Bu, kaynaklar bakımından zengin bir ülkenin kendini nasıl geliştiremediğini ve bağış alıcısı olarak kaldığını gösteren bir paradoks yaratır. Bunun nedeni, bu kaynakların, kendi ülkelerini sanayileştirmek yerine himaye yardımlarını dağıtmaya, yeni-sömürgeci efendileri ve diktatörleri ya da onları yurt içinde destekleyen onlara yakın diğer insanları zenginleştirmeye hizmet etmesidir.

Yeni-sömürgeci güçlerin bir örneği, Afrika'daki eski sömürgelerinin siyasi ve ekonomik yaşamını hala etkileyen Fransa'dır. Bu ülkelerin birçoğu, siyasi bağımsızlıklarını elli yıldan daha uzun bir süre önce kazanmış olsalar da hala birçok yönden Fransa'ya bağımlıdırlar. Fransız Kara Afrika'sındaki dekolonizasyon süreci ve müteakip Paris ile eski sömürgeleri arasındaki iş birliği bir başarı olarak görülse de Fransa eski sömürgelerinin çoğunun talihsizliğinden sorumlu olmakla suçlanır (Wauthier, 1972). İngiltere ve Portekiz'den farklı olarak, "Fransa, önemli bir askeri varlığın desteğiyle eski kolonileri üzerinde ekonomik ve kültürel bir baskı kurmuştur. Eski Fransız sömürgeleri, sömürgecilikten arındırılmak şöyle dursun, bağımsızlık sonrası dönemde Fransız ekonomik yerleşmesinde, ekonomik yardım programlarından *Franc Bölgesi*'nin kurulmasıyla birlikte, para birimi ilişkilerine kadar her konuda bir artış yaşadılar" (Joseph, 1976: 4-6). Sonuç olarak, Afrika genellikle "Metropolitan patronlara veya ülke içindeki yolsuzluk ve baskıyı yönetmedeki yetersizlik derecelerine bağlı olarak birbirinin yerine geçen çok sayıda askeri diktatörlük" olarak görülür (Joseph, 1976: 4).

Yeni-sömürgeciliğin diğer dikkat çekici örnekleri, sırasıyla *Houphouet-Boigny* ve *Hasting Banda* dönemlerinde Fildişi Sahili ve Malavi vakasıdır. Her iki lider de "eski sömürgeci efendilerinin çıkarlarını ve politikalarını ateşli ve utanmaz bir şekilde savunmalarıyla ünlü olmuşlar" ve yaygın olarak Batı emperyalizminin hizmetkarları olarak görülmüşlerdir (Hodges, 1972). Bu nedenle, Afrika'da ve başka yerlerde yeni sömürgecilik, sadece Fransa'nın bir pratiği değil, aynı zamanda diğer eski sömürgeci efendilerin de hala eski sömürgelerine bir dereceye kadar etki ve kontrol uygulamak istediği ve bunun için ellerindeki her şeyi kullandığı bir durumdur.

1.4. Göç

Yüzyıllar boyunca insanlar, daha iyi yaşam veya istihdam beklentileri aramak için bir yerden diğerine taşındılar. İlk insan topluluklarında insanlar, herhangi bir kısıtlama olmaksızın, devletlerin ve sınırların belirlemediği bir yerden bir yere taşınabiliyorken, günümüzde bir ülkeden diğerine taşınmak, genellikle uluslararası yasalara uymak, gerektiğinde pasaporta sahip olmak

veya yasadışı olarak göç etmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda, aynı bölgesel sınır içinde bir yerden diğerine göç etmek nispeten kolay olsa da ulusal sınırların ötesine geçmek oldukça zordur. Bu tartışmada, göç vb. kavramların bu durumları karakterize etmek için ortaya çıktığı görülmektedir.

Göç, bir coğrafi ikamet yerinden aynı ülke içinde veya uluslararası alanda farklı ve yeni bir yerde ikamet etmek için taşınma sürecini ifade eder. Poulain'e göre, "göç, kişinin olağan ikamet yerini değiştirdiği bir olaydır". Bu bağlamda, ikamet yeri, kişinin günlük dinlenme sürelerini en çok geçirdiği yer anlamına gelecektir (Poulain, 2008). Benzer bir mantığı izleyerek, göç, "ikamet değişikliğine dahil olan bir veya daha fazla kişi tarafından mekânsal bir sınırın aşılması" olarak da tanımlanabilir. Bu nedenle göç, daha sonra bir ülke, il veya yerel yönetim gibi siyasi bir alan veya bir sulh ceza mahkemesi bölgesi, hatta nüfus sayımı numaralandırma alanı gibi bir idari birimi içerecektir (Kok, 1999: 20). Yine de değişimin "aynı binada bir apartmandan diğerine, aynı mahallede veya kasabada bir evden diğerine iç göç olarak kabul edilemeyen konut hareketliliğinin biçimleri olduğunu" açıklığa kavuşturmakta fayda var. Göçün zamansal bileşeni, göçün kalıcı veya zamansal (kısa veya uzun) olabileceğini öne sürmektir. Dahası, zamansal bileşen aynı zamanda gezginleri (veya turistleri) göçmenlerden ayırt etmeye yardımcı olur. Örneğin, *Birleşmiş Milletler* (UN), bir kişiyi ancak yeni bir ülkede 3 aydan fazla bir süre yerleştikten sonra göçmen olarak kabul eder.

Buna göre, UN uluslararası, kısa vadeli ve uzun vadeli göçmenleri şu şekilde tanımlamaktadır: "Uluslararası göçmen", "kısa süreli göçmenler" (en az üç ay, ancak bir yıldan az bir süredir normal ikamet ettikleri ülkeleri değiştirenler) ve "uzun süreli göçmenler" (en az bir yıldır bunu yapanlar) arasında ayırım yapılarak, normal ikamet ettiği ülkeyi değiştiren herhangi bir kişi olarak" tanımlanır (McAuliffe ve ark., 2019: 21). Bu nedenle, iç göç, aynı siyasi yargı alanı içinde, bir yerden başka bir yere taşınmak anlamına gelirken, uluslararası göç, kısa veya uzun vadede ikamet yerini bir ülkeden diğerine değiştirmeyi ifade eder. Bu çalışmada, Mozambiklilerin neden sürekli olarak Güney Afrika'ya göç ettiğini ve hükümetin ülkedeki istihdam politikasını ele alırken bu akışı neden kontrol edemediğini açıklamak istediğimiz için, uluslararası göçe odaklanılmıştır.

1.5.Ülkeye göç ve Ülkeden göç

Göç sürecinde, bir ülke, insanları gönderirken veya ihraç ederken, diğeri onları ithal eder veya barındırır. Bu süreçte, göçmen gibi kelimelerin sırasıyla ülkelerini terk edenleri ve farklı bir ülkeden gelenleri ifade ettiğı görölmektedir. Buna göre, Avrupa Birliğı (EU) Uluslararası Göç ve Uluslararası Koruma Tüzüğü'nde *ülkeye göç* ve *ülkeden göç* kavramları şu şekilde tanımlanmıştır: *Ülkeden göç*, bir kişinin, daha önce genellikle başka bir devlette ikamet etmiş olan veya olması beklenen, en az 12 aylık bir süre için farklı bir devlette olağan ikametgahın kurulduğu eylem anlamına gelir. *Ülkeye göç* ise daha önce genellikle belirli bir devletin topraklarında ikamet etmiş olan bir kişinin, en az 12 aylık bir süre boyunca, o devlette olağan ikametgahını durdurduğu eylem anlamına gelir. Dolısıyla, *ülkeden göç eden kişi* ve *ülkeye göç eden* kişi kavramları bulunmaktadır. Böylece, Mozambikli göçmenler, Mozambik'te normal ikametgahlarını bırakıp Güney Afrika'da yeni ikametgahlarını kurduktan sonra, Güney Afrika'da *ülkeden göç eden kişi* olurken Mozambik'te *ülkeye göç eden* olmaktadır.

1.6. İşsizlik ve İstihdam

İşsiz kelimesi, belirli bir zaman diliminde, ücretli veya kendi hesabına bir tür istihdama kayıtlı olmayan kişiyi ifade eder. Ancak, kayıtlı ve kayıt dışı işsizlik hakkında veri ve kesin bilgi eksikliği nedeniyle, işsizliğin ne olduğu ve nasıl hesaplanacağı konusunda tek ve uzlaşılmış bir tanım yapmak zordur.

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre, "istihdamdaki kişiler, kısa bir süre içinde, ücret veya kâr için, mal üretmek veya hizmet sağlamak için herhangi bir faaliyette bulunan, çalışma çağındaki tüm kişiler" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, "işsiz olan kişiler, istihdam edilmeyen, belirli bir dönemde iş aramak için faaliyetlerde bulunan ve şu anda bir iş fırsatı verildiğinde çalışmaya hazır olan çalışma çağındaki tüm kişiler" olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda, bir kişi "çalışmaması durumunda" istihdam ölçümü için kısa referans süresine göre değerlendirilir. Bu süre, iş ararken, bir işletme veya tarımsal girişim kurma amacıyla dört haftayı kapsayan, bu zaman diliminde belirli faaliyetlerde bulunulan zamandır. Bu faaliyetler şunlar olabilir: "mali kaynakların düzenlenmesi, izin, ruhsat başvurusu; arazi, bina, makine, malzeme, tarım girdileri aramak; arkadaşlardan, akrabalarından veya diğeri tür araçlardan yardım istemek; kamu ya da özel istihdam hizmetlerine kaydolmak ya da onlarla iletişime geçmek; doğrudan işverenlere başvurmak, şantiyelerde, çiftliklerde, fabrika kapılarında, pazarlarda veya diğeri toplanma yerlerinde kontrol

yapmak; gazetelerde veya çevrimiçi iş ilanlarını takip etmek; özgeçmişleri çevrimiçi olarak profesyonel veya sosyal ağ sitelerine yerleştirmek veya güncellemek” (ILO İstatistik Bürosu, 2013). İşsizler arasına, ücretli veya kârlı çalışmak amacıyla yurt dışına göç etme faaliyetinde bulunan ancak yine de ayrılma fırsatını bekleyenleri de dâhil edebileceğimizi belirtmekte fayda var (ILO İstatistik Bürosu, 2013).

İstihdam ve işsizlik tanımları ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. Belirli bir ülkenin işsiz olarak kabul edebileceği bir şey, başka bir ülkede çalışan bir kişi olarak görülebilir. Örneğin, Mozambik'te istihdam politikası, 15 yaşın üzerinde tanımlanmış bir yaş aralığında, belirli bir referans döneminde iş, tazminat ve aynı ücret de dahil olmak üzere ücret karşılığında çalışan veya hastalık, annelik, ebeveyn izni, tatil, eğitim veya iş çatışması gibi belirli nedenlerle geçici olarak işe gelmeyen nüfusu tanımlar (MITESS, 2016). Öte yandan, aynı belge, işsiz nüfusu, referans döneminde, aşağıdaki koşullardaki kişiler de dahil olmak üzere, 15 yaş ve üzerindeki tüm kişiler olarak tanımlar:

- a) Günlük işçiler;
- b) Çalışanı olmayan ve düzenli çalışması olmayan serbest meslek sahipleri;
- c) Referans döneminde çalışmayan ücretsiz aile işçileri;
- d) Çalışanı olmayan, düzenli işi olan ancak ekonomik nedenlerle (malzeme eksikliği, sermaye, ekipman arızası, nadas mevsimi vb.) referans döneminde faaliyet göstermeyen serbest meslek sahipleri.

Yukarıda gösterildiği gibi, hem istihdamın hem de işsizliğin ortak bir tanımını bulmak zordur. Bu anlamda, bir yandan ILO'nun tanımı geniş olup belirsiz kalırken, diğer yandan, ulusal tanımlar daha kesin olma eğilimindedir ve o toplumdaki istihdam veya işsizlikle ilgili tüm yönleri yakalayan bağlamla ilgilidir. Örneğin, çalışan bir kişiyi tanımlarken, ILO'nun tanımı daha çok mal üreten veya hizmet sağlayan faaliyetlerde bulunanlara odaklanır. Bununla birlikte, Mozambik'te Çalışma ve İstihdam Bakanlığı, ücret karşılığında çalışan veya işe kaydolan 15 yaşından büyük herhangi bir kişiyi istihdam edilen kişi olarak kabul eder.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer ilginç nokta ise ILO'nun bir kişiyi istihdamda olmadığı ve iş aradığı, yani iş ilanlarına başvurduğu, serbest meslek sahibi, ticari veya tarımsal işletme veya mal ve hizmet üretecek ve kâr getirecek herhangi bir faaliyete başlamak için önlemler aldığı durumlarda da işsiz görmesidir. Farklı bir mantığı izleyerek, Mozambik'teki Çalışma ve İstihdam

Bakanlığı'nın işsiz nüfusu tanımında; belirli bir süre çalışan 15 yaşın üzerindeki herkes, geçici işçiler, çalışanı olmayan ve düzenli çalışmayan serbest meslek sahipleri ve ücretsiz aile işçileri yer alır.

MITESS'in tanımı sorunludur ve bu tanımda tartışılacak birçok nokta vardır. Ona göre, küçük ölçekli serbest meslek sahibi ve ücretsiz aile işçilerinin işsizlik oranlarına dâhil edilmesi, ülkedeki işsizliğin gerçek sayısını kesinlikle yansıtmayacaktır. Örneğin birçok ailede, tüm üyelerin kâr amaçlı mal veya hizmet üretmek için birlikte çalışmaları, ancak hepsinin ücretini ödemediği bir aile şirketi veya girişimine sahip olmak bir gelenektir. Bu gibi durumlarda, o işletmeden elde edilen kârlar, daha sonra, ailenin refahı için ihtiyaç duyulan diğer malların edinilmesine yönlendirilir. Bu durumda aile üyeleri için maaş veya ödeme “gereksiz” olur ve aile şirketine çalışan üyeler ücretli iş aramayabilir. Ayrıca, bazıları kayıtlı iş bulamadığı için kendi hesabına çalışmaya başlasa da her serbest meslek sahibi, hala iş aramamaktadır. Bu nedenle, Mozambik'te işsizliğin açık ve basit bir tanımına ihtiyaç vardır; bu, ücret ödenmeyen ancak diğer yollarla geçinen işçilerin de işe ihtiyaç duyduğunu veya iş aradığını varsayan bir tanımdır.

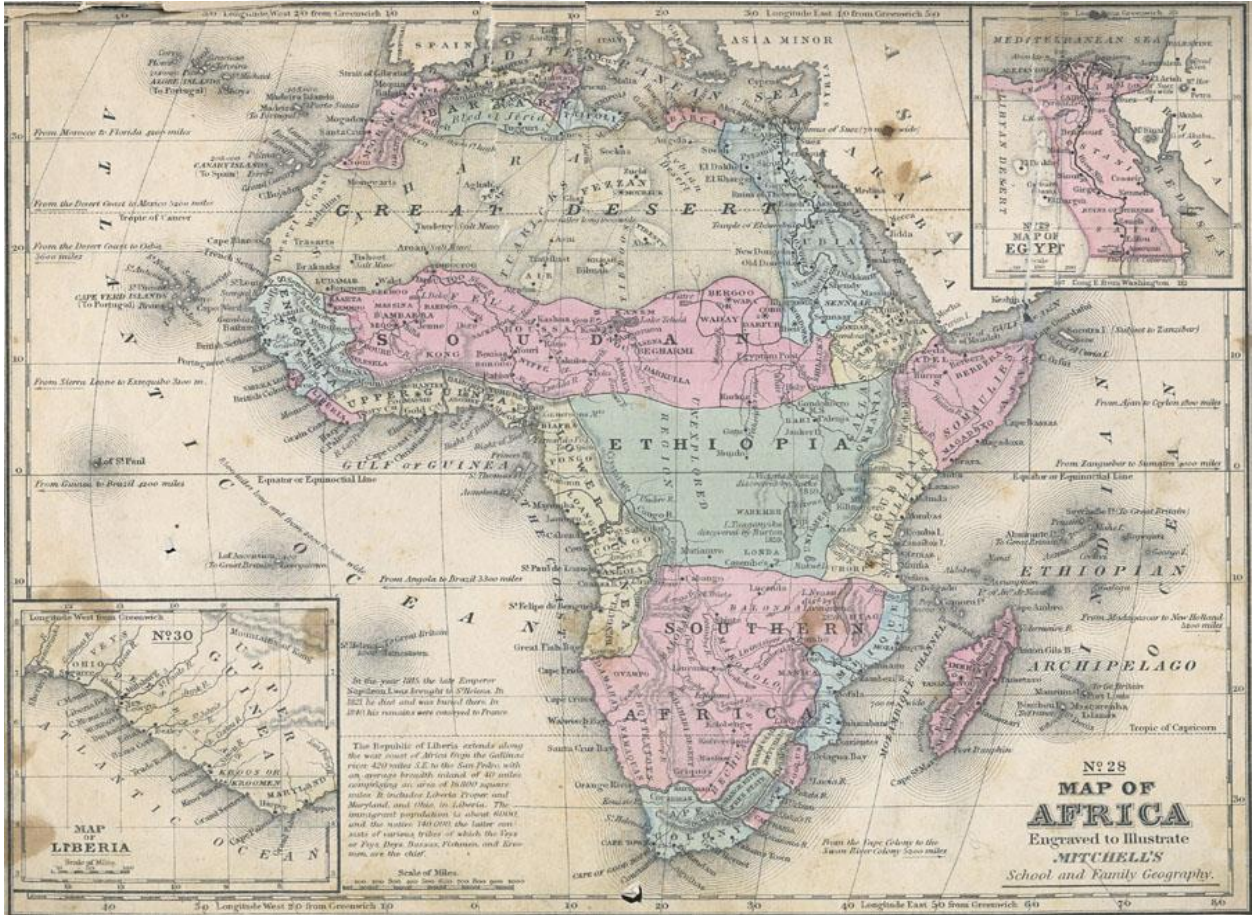
II. BÖLÜM

MOZAMBİK: TARİH, DEVLET VE YÖNETİM

Bu bölümde, sömürgeleştirilmeden önce Mozambik'in tarihine, Mozambik'teki Portekiz sömürgecilğine, Mozambik'te devlet ve idare yapısına odaklanılacaktır. Böylece istihdam ve göç hakkındaki tartışmadan önce; tarih, sömürge döneminde ve bağımsızlık sonrasında yaşam ve devlet ve idarenin yapısı gibi hususlar üzerinden Mozambik'in geniş bir resminin verilmesi amaçlanmaktadır.

1. SÖMÜRGEÇİLİK ÖNCESİ MOZAMBİK

Şekil 2: Sömürgecilikten Önce Afrika Haritası

Kaynak: (Maps ETC, 2022)

Sömürgecilik öncesi Mozambik'in sistematik ve özlü bir tarihini sunmak, birçok nedenden dolayı zordur. İlk olarak, 1498'de *Vasco Da Gama*'nın gelişinden çok önce, Mozambik olarak bilinen bölgede yaşayan insanların bazı yazılı kanıtları olmasına rağmen, ülke hakkında yazılanların çoğu, Portekizli sömürgecinin ülkeye gelmesinden sonradır. İkincisi, Mozambiklilerin sömürgecilik öncesi yaşamıyla ilgili olan şeylerin çoğu, folklor ve diğer sözlü araçlar yoluyla nesilden nesile aktarılmış, bu nedenle, zamanla kaybolmaya veya değişmeye başlamıştır. Üçüncüsü, ülkenin kendi farklı siyasi ve sosyal örgütlenmelerine sahip birçok etnik gruptan oluşması ve bunların çoğunun sömürgeci efendilerin gelişinden sonra parçalanmasıdır. Dolayısıyla, “tarihte ne kadar uzun süre geriye gidilirse, o kadar az bilgi bulunur. Bu, iyi bilinen bir gerçektir. Sömürgecilik öncesi Mozambik de bir istisna değildir” (Burrage, 2014). Bu anlamda, okuyucu, bu bölümde yeniden inşa etmeye çalıştığımız tarihin tam isabetli olamayabileceğinin ve Mozambik'e komşu diğer ülkelere de genişletilebileceğinin farkında olmalıdır.

Mozambik'in sömürgecilik öncesi tarihi, taş devrine kadar izlenebilir. Burrage'a göre, Taş Devri'nde Afrika'nın Güneydoğu bölgesinin diğer ülkelerinde olduğu gibi, Mozambik'te de avcı ve toplayıcı olan *San* ve *Khoikhoi* halklarının yaşadığı ve taş aletler gibi kanıtlara rastlanan bir mağara bulunmuştur. Burası, Mozambik'teki *Niassa Gölü* yakınlarında, bölgedeki *homo sapiens*'in 100.000 yıldan daha eskiye tarihlenen mağarasıdır (Burrage, 2014).

Araştırmacılar, milattan sonraki yıllarda *Bantu* konuşan birçok insanın Sahra Çölü'nden kaçarak Mozambik de dahil olmak üzere Afrika'nın güneyine doğru ilerlediğini, daha verimli bir yaşam aradığını ve oraya yerleştiğini, tarım ve madenciliğin ana faaliyetleri haline geldiğini belirtir. Bu bölge, insan yerleşimi için tercih edilen bir bölge olmuştur çünkü sayılarının nispeten düşük kalması koşuluyla, sakinlerine nispeten müreffeh yaşam koşulları sunmakla beraber kıtalararası ticaret için stratejik bir noktadır, ancak gelen sermaye akışı tüm insanların ihtiyaçlarını karşılamamıştır (Beach, 1999).

Yıllar geçtikçe, *Bantu* halkı sayıca büyümüş ve bu bölgede Araplara, Perslere ve Asyalı tüccarlarla ticareti yapılan altın, fildişi, kabuk ve diğer minerallerin keşfedilmesiyle desteklenen birçok *Bantu* krallığı ortaya çıkmıştır. Bu, Portekizli tüccarların ve kâşiflerin gelişinden çok önce, Mozambik Krallıklarının dünyanın diğer bölgelerinden insanlarla zaten bağlantılı olduklarını göstermektedir. Ayrıca, Bonate'in belirttiği gibi, “arkeolojik kanıtlar, en azından sekizinci yüzyıldan beri, kuzey Mozambik kıyılarının Svahili dünyasının bir parçası olduğunu ve bu nedenle muhtemelen İslam'ın

Svahili komşularıyla dini anlayışları ve uygulamaları paylaştığını göstermektedir” (Bonate, 2010, s. 574). Dahası, bu sadece kuzeyin değil, aynı zamanda Mozambik’in güney kıyılarının da, en azından sekizinci yüzyıldan beri, *Svahili* ve İslami ekonomik ve kültürel etkiler alanında faaliyet gösteren Hint Okyanusu ticaret ağlarının bir parçası olduğunu belirtir. Bu, mevcut *Inhambane* ilindeki Chimbuene’de yapılan kazılarda bulunan verilerle doğrulanmıştır (Bonate, 2010). Aynı zamanda bu durum, Afrika’nın ve dünyanın diğer bölgelerinin Portekizlilerce “keşfi” anlatısının yanlış olduğunu, çünkü aynı bölgelerin zaten diğer insanlarla bağlantılı olduğunu ve uluslararası ticareti kurduğunu göstermektedir.

Portekizlilerin 1498’de gelmesinden sonra bile, Mozambik, 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar süren bazı krallıklara ve imparatorluklara sahip olmaya devam etmiştir. Burrage’ın belirttiği gibi, “bölgede giderek daha fazla krallık ortaya çıkmaya başladı”, *Zambezi* nehri üzerinde *Makua*, *Yao* ve *Maravi* Krallığı’nın örnekleri bulunabilmektedir. Nehirler arasında ise *Zimbabve* krallığı ve daha sonra *Monomatapa* imparatorluğu haline gelen *Shona* İmparatorluğu bulunmuştur (Burrage, 2014). *Save* Nehri’nin güneyinde *Thonga* krallıkları ve en önemlileri arasında olan *Gaza* İmparatorluğu bulunmuştur.

2. MOZAMBİK’TE PORTEKİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ

Bu alt bölümler Mozambik’teki Portekiz sömürgeçiliğine bakmaktadır. Burada Portekizlilerin Mozambik’e ilk gelişine, Mozambikliler ile ilk temaslarına, zaman içindeki hırslarına ve milliyetçi muhalefet hareketlerine yer verilecektir. Buradaki amaç, sömürgeçiliğin sömürgeleştirme sırasında ve sonrasında Mozambik’teki siyasi ve sosyal yaşamın yapısını nasıl etkilediğini ve sömürgeleştirmeden önceki döneme geri dönüşün neredeyse imkânsız olduğunu tartışmaktır

Mozambik’te Portekiz sömürgeçiliğinin doğuşu ve gelişiminin anlaşılması, biri Avrupa ve Portekiz’de meydana gelen dinamikler, diğeri XV. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Afrika ve Mozambik’te meydana gelen dinamikler olmak üzere iki yönlü dikkate alınmalıdır. Mozambik’teki sömürgecilik, tarih boyunca aynı biçimde kalmadı ve metropolde (Portekiz) yaşananlar, kolonideki (Mozambik) eylemlerin seyrini doğrudan etkiledi. Ayrıca Mozambikli direnişçilerin ve milliyetçilerin tepkisi, Portekiz’deki sömürgeçiliği ve sömürgeci efendileri etkiledi. Bu anlamda, Mozambik’teki sömürgeçiliğin tarihine ilişkin bu kısa notta, Portekizlilerin merkantilist dönemde gerçekleşen Mozambik’e ilk gelişini dikkate alacağız. Cumhuriyetin kısa dönemini ve son olarak, bağımsızlıkla sonuçlanan milliyetçiliğin ve sömürgecilik karşıtı mücadelenin gerçekleştiği *Estado Novo* dönemini de ele alacağız.

Portekiz sömürgeçiliğini Mozambik ve diğer Afrika ülkelerinde mümkün kılan yumuşak güçlerden birinin kilise olduğunu belirtmekte fayda var. Bu nedenle, Katolik kilisesinin Mozambik’teki sömürgecilik sırasındaki rolüne de dikkat çekilecek, kilisenin belirli bir zamanda sömürgeleştirme için çalıştığını ve Mozambiklilerin bağımsızlığını savunduğu gösterilecektir. Mozambik’teki Portekiz sömürgeçiliği sırasında istihdam yönetimini tartışarak bu dönemde istihdam ve kar elde etmenin ana yöntemlerine bakılacaktır.

2.1. Erken Aşama: Ticaret Hırslarından Sömürgeci İşgale

Portekizliler, “*ilk gelen, en son giden*” olarak bilinmektedir. Yeşil Burun Adaları aracılığıyla “keşfedilmemiş” kıtaya ilk yaklaşan kişiler onlardı ve Afrika’daki sömürgecilik tarihleri 1445’e uzanmaktadır. İlk amaçları, Hint Adaları’na giden yollarda bir ticaret karakolu kurmaktı, ancak zamanla hırslarını ekonomik sömürüye kaydırıldılar. Mozambik ile ilgili olarak, “1490’da Vasco da

Gama, *Cape of Good Hope*⁶’nu yuvarlayıp Afrika’nın doğu sahilinde, Mozambik’teki *Quelimane* ’de bir ticaret karakolu kurmuştur” (Humbarci & Muchnik, 1974: 85-86; Isaacman & Isaacman, 1983). Başlangıçta, Portekizliler 1505’te Sofala kalelerini ve 1507’de *Ilha de Moçambique*’i inşa ettikleri kıyıya yerleşttiler. Sonraki yıllarda, “misyonerlik⁷ ve tüccarlık faaliyetleriyle desteklenen” askeri fetih süreçleriyle, 1530’da *Sena* ve 1544’te *Quelimane* gibi bazı fabrikalar kurdukları iç bölgelere nüfuz ettiler.

Mozambik’teki Portekiz yerleşim süreci pasif olmamıştır. Afrika krallıklarının yanı sıra Müslüman Svahilili tüccarlar ve diğler Mozambik krallıklarıyla ticaret kuran ilk kişi oldukları için, Portekiz egemenliğine hep meydan okunmuştur. XV. yüzyılda Avrupa’da haçlı seferleri gerçekleştiğinden ve altın ve fildişi ana zenginlik kaynakları olduğundan, “Lizbon, bölgenin stratejik limanları ve Portekiz’in yayılmacı politikalarının maliyetini düşürmek için ihtiyaç duyduğu altın ve fildişinin varlığı nedeniyle Mozambik üzerinde kontrol sahibi olmakla özellikle ilgilenmiştir”. Aynı şekilde, “Haçlı Seferleri döneminde Müslüman kâfirlerin yerinden edilmesi de bariz bir çekiciliğe sahipti”, bu nedenle fetih çabalarında altın ve fildişine kolay sahip olmak için dini kullanıp kralları Hıristiyanlığa dönüştürmüşler, imkânsız olduğuy yerlerde silahların gücünü kullanılmışlardır (Isaacman ve Isaacman, 1983).

Zamanla, Portekiz bazı liderleri yenerek diğleriyle siyasi bir ittifak kurup adım adım kendisini sömürgeci bir güç olarak kurmuştur. Mozambik’teki Portekiz varlığının ilk yıllarında, Isaacman ve Isaacman (1983:15), Mozambik’in daha önce Portekiz Hindistan’ının (*Goa*) bir parçası olarak yönetildiğini, ancak 1752’de Lizbon’un Mozambik’e özerk bir sömürge statüsü verdiğini belirttir. Bununla birlikte, Kraliyet’in ve Portekizli yerleşimcilerin sermaye eksikliği nedeniyle, Hintli tüccarlar (*Banyanlar* ve *Hindular*), bu boşluğu çoğu sömürge işletmesini kontrol ederek doldurmuşlardır.

⁶ *Cabo da Boa Esperança* Portekizce. Ayrıntılar için: Earth Observatory. Şuradan ulaşılabilir : <https://earthobservatory.nasa.gov/images/145476/the-cape-of-good-hope>. Erişim tarihi: 12. Ekim.2021.

⁷ Portekizli tüccarlar, ordu ve misyonerler arasındaki iş birliğine genellikle yeni pazarlar bulma, Portekiz için yeni bölgeler fethetme ve yerli halkı sırasıyla Hıristiyanlığa müjdeleme ve dönüştürme “misyonu” olan 3M (Portekizce ’de *Mercadores, Militares e Missionarios*) denir.

1760'larda, *Hint Okyanusu*'ndaki *Ile de France* ve *Bourbon* adalarındaki şeker tarlalarının büyümesiyle, yerel Portekizli yerleşimcilerin karşılamaya istekli oldukları köleler için bölgesel bir talep yaratılmıştır. 1820'ye gelindiğinde, köleler *Quelimane* limanından geçen "ihracat"ın %85'ini oluşturmuş ve bu, ülkede iki milyon kişinin⁸ köleleştirildiği tahmin edilmekle beraber, 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Dolayısıyla köle ticareti, Mozambik'in uluslararası işgücü rezervine dönüşmesinin başlangıcı olarak düşünülebilir (Huffman, 1992, s. 11; Humbaraci ve Muchnik, 1974, s.87; Isaacman ve Isaacman, 1983, s. 16-18).

Kölelerin ihracatı ile ilgili olarak, insan olarak değil, meta olarak kabul edilmeleri gibi bazı noktalar gündeme getirilebilse de bu uygulam,a Mozambik'te emek ihracatının ve emek göçünün temelini oluşturmuştur. Çünkü köleler rızaları olmadan yurtdışına gönderilmiş olsalar da sömürge yönetimi, Mozambik iş gücünü ihraç ederek gelir elde edebileceğini görmüştür. Portekizliler, köleliğin resmen kaldırılmasından sonra, insan ihracatından kâr etmeye devam etmenin başka bir yolunu bulmak zorunda kaldılar.

2.2. Berlin Konferansı'ndan Cumhuriyetin İlk Yıllarına

19. yüzyılın son çeyreğine Portekiz'deki siyasi ve finansal istikrarsızlık damgasını vurmuş durumdaydı ve beklendiği gibi, Mozambik'teki sömürgecilik sürecini etkiledi. Isaacman ve Isaacman' a (1983) göre, 1884-1885'te düzenlenen Berlin Konferansı'nda, Portekiz, sömürgeci güç olarak kabul edilmek üzere Afrika'daki "mülkiyetini" etkili bir şekilde kontrol etmeye zorlanır. Bu nedenle, Portekiz, Mozambik'teki kuruluşunu hızlandırmak zorunda kaldı, ancak bunu bazı krallıklardaki ulusal direniş bağlamında ve Büyük Britanya'nın Mozambik'in bazı verimli bölgelerini gasp etme tehdidi bağlamında yapmak zorunda kalmıştır.

Her şeye rağmen, Portekiz, bir yandan askeri üstünlük ve diğer yandan Mozambik krallıkları arasındaki ve içindeki bölünmeler ve rekabet sayesinde Mozambik'i fethetmede ve yönetmede başarılı olmuştur. Bu nedenle, yaptıkları şey sadece "*devide and reign*"⁹ (Wesseling, 1996) değildir. Mozambiklilerin "birleşme konusundaki başarısızlığının emperyalizmin zafer

⁸ Bu tahmin, 1951 yılına kadar Mozambik'in 6.359.179 kişilik bir nüfusa sahip olduğunu hesaba katarsak, abartılı görünür. Cf: Country Meter: <https://countrymeters.info/pt/Mozambique>. Erişim tarihi: 18. Aralık 2021.

⁹ Böl ve yönet.

kazanmasına ve resmi Portekiz egemenliği için zemin hazırlamasına” izin verdiği doğrudur (Isaacman ve Isaacman, 1983, s.24).

20. yüzyılın başlarında, monarşinin sona ermesi ve cumhuriyetin kurulmasıyla aynı zamanda, Portekiz Mozambik’te etkili bir sömürge yönetimi kurmuştur. Huffman’a göre, “20. yüzyılın ilk çeyreğinde, yerleşimcilere plantasyonlar oluşturmaları için büyük toprak parçaları veriliyordu” (1992: 11). Sonuç olarak bu, ucuz emek gerektiriyordu, bu yüzden sömürge yönetimi Mozambik’i topraklarından çıkarmaya ve yerel olarak *Chibalo* adıyla bilinen zorlayıcı emeğe dayanmıştır. Aynı zamanda, Mozambikliler Güney Afrika ve *Rodezya*¹⁰’daki madenlerde çalışmaya gönderilmiştir. Örneğin, "1899’da Mozambik Portekiz Hükümeti, Güney Afrika ile, *Witwatersrand*’dan yapılan ihracatın yarısının *Lourenco Marques* üzerinden yönlendirilmesi karşılığında *Transvaal*’a işgücü göndermeyi kabul ettiği bir anlaşma imzalamıştır¹¹". Sömürgecilik yönetiminin ve keyfi politikaların, Mozambik toplumunun temel dokusunu dönüştürdüğü ve sömürgeleştirilmiş insanların hemen hepsinin günlük yaşamını etkilediği görünmektedir (Isaacman ve Isaacman, 1983: 27).

2.3. Salazar Döneminde Sömürgecilik (*Estado Novo*)

Yıllarca süren birkaç darbe ve hükümet değişikliğinden sonra, 1928’de Antonio de Oliveira Salazar, Portekiz Başbakanı olarak atanıp faşist bir yönetim olan *Estado Novo*’yu dayatarak Mozambik’in sömürülmesini benzeri görülmemiş bir seviyeye taşınmıştır. Önceki yönetimlerin aksine, bu dönemde “her düzeyde yolsuzluk ve kötü yönetimle dolu, merkezi olmayan ve dağınık bir sömürge hükümeti ile karakterize edilen” imtiyazlı şirketlerin yaygınlığı ve Mozambik’in Güney Afrika’ya ekonomik bağımlılığı, temel özelliştir. Salazar rejimi, “koloninin kaynaklarını metropolün yararına, özellikle de Salazar hükümetini iktidara getirmeye yardımcı olan, daha etkili bir şekilde sömürmek isteyen, yeni doğmakta olan endüstriyel kapitalist sınıfın yararına” oldukça merkezi bir otoriter rejim olmuştur. Bu amacı sürdürmek için sömürge hükümeti, Mozambiklileri Portekiz’deki tekstil endüstrisi için pamuk yetiştirmeye ve *imposto*¹² *indigina* ve *imposto de*

¹⁰ Şimdi Zimbabve ve Zambiya.

¹¹ Şimdi Maputo, Mozambik’in başkenti.

¹² Vergi

palhota yoluyla yerli vergilendirmeye zorladı (Alexopoulou ve Juif, 2017; Huffman, 1992; Isaacman ve Isaacman, 1983).

Portekiz, içeride olduğu kadar dışarıda da zorla çalıştırmanın (*chibalo*) kaldırılmasına ve Mozambik'te milliyetçi hareketlerin yükselişine karşı muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Bu koşullar altında Portekiz, söylemini “değiştirmek” ve uluslararası kuruluşlarla stratejik anlaşmalar yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin, sömürge yönetimi Katolik Kilisesi ile *Concordata* ve *Acordo Missionario* imzalamıştır. Daha sonra Portekiz, Mozambik'in sömürge statüsünü kaldırarak bu ülkeyi “*Denizaşırı Portekiz Mozambik Eyaleti*¹³” adı altında Portekiz'in bir parçası olarak kabul etmiştir. Bu dönemde, ilk ve orta dereceli okulları, özellikle Katolik Kilisesi okulları aracılığıyla siyahları *asimilados* ve *mesticos* 'a teslim etmiştir (Isaacman ve Isaacman, 1983). Bununla birlikte, sömürgecilik karşıtı mücadelelerden kaçınmak ve Mozambik'te sömürge yönetimini sürdürmek yerine, bu önlemler tam tersini yaptı; 1950'lerde Mozambik, Portekiz sömürge yönetiminden bağımsızlık talep etmek için *FRELIMO*'nun selefleri olan milliyetçi hareketleri oluşturmuştur.

2.4. Mozambik'te Katolik kilisesi ve Sömürgeleştirme

Yukarıda belirtildiği gibi, *Concordata*¹⁴ ve *Acordo Missionario*'nun imzası, Katolik kilisesine ek bir rol verdi ve kilise ile Portekiz sömürge yönetimi arasındaki o zamanki gayri resmi ortaklı resmîleştirildi. Cabaco'nun (2007) belirttiği gibi, *Estado Novo*'nun ortaya çıkmasıyla Katolik Kilisesi artık sömürgeleştirmede anayasal olarak tanınan bir rol üstlenmiştir (Cabaço, 2007, 295). Yine de, hala yasal alanda, bu dönemde bazı çelişkiler bulunur. Örneğin, 1933'teki Portekiz Anayasası'nın 45. maddesi, *tüm dinlerin özgürce ibadet edebilmesini ve Devletin bunları yasal olarak tanıması yükümlülüğünü savunur* ve 46. madde, *Devletin Katolik Kilisesi ve diğer dinlerden ayrılması rejimini sürdürür* (Diario Do Governo, 1933b). Bununla birlikte, Sömürge Yasası, madde 2'de, “denizaşırı alanlara sahip olmak ve sömürgeleştirmek ve buralardaki değersiz nüfusları medenileştirmek ve aynı zamanda Doğu Cemaati tarafından onlara bağlanan ahlaki etkiyi uygulamak gibi tarihsel işlevi yerine getirmenin organik bir öze sahip olduğuna” işaret etmektedir (Diario Do Governo, 1933a). Burada, uygarlaştırmak ve ahlaki etki uygulamak, birçok şeyin yanı

¹³ Portikizce'de: *Provincial Ultramarina de Mocambique*.

¹⁴ *Concordata Ve Acordo Missionario* 7 Mayıs 1940'ta Papa XII. Pius ve Portekiz Cumhurbaşkanı General Eduardo Marques tarafından Vatikan ve Portekizliler arasında imzalanmıştır.

sıra Katolik inancını kabul etmeyi de içeren, Portekizlilerin tüm değerlerini ve yaşam tarzını iletme anlamına gelir.

Kilise ve devlet arasındaki anlaşma ile Katolik Kilisesi, Mozambik'te sayı ve önem bakımından oldukça genişlemiş ve sömürge yönetimi bununla birlikte önemli avantajlar elde etmiştir. Buna göre, *Concordata*'nın, denizaşırı topraklardaki dini düzensizlik ve "Vatikan'ın yardımı ve kayırması olmadan" tanınması nedeniyle imzalandığı belirtilmiştir. Çünkü sömürgelerde ruhani mülkiyeti örgütlemek ve etkili bir şekilde savunmak olanaksız olacak ve "barış ve Kilise ile Devletin daha büyük iyiliği için" olacaktır (Portugal & Catholic Church, 1943: 8-11). Bütün bu gelişmelerle birlikte Kilise çeşitli alanlarda ve özellikle yerli halkların eğitiminde ('medeniyet') hak kazanmıştır" (Cabaço, 2007: 297). Devlet bundan yararlanmış, çünkü "hükümetin Kilise tarafından onaylanmasının ön varsayımıyla, Katoliklerin Kutsal Görüş'ün müttefik olarak görüldüğü bir siyasi rejimi düşmanlaştırmasını zorlaştıran bir zihin statüsü yaratılmıştır" (Nogueiro, 2000 Apud Cabaço, 2007: 297). Böylece, Mozambik'teki Portekiz sömürgecilği sırasında, kilisenin devletin hizmetinde olduğu kadar devletin de kilisenin hizmetinde olduğu, kolayca çoğalmasına ve yerli halk üzerinde ideolojik kontrol uygulamasına izin verdiği görülebilir.

2.5. Mozambik'te Portekiz Sömürgeciliğinin Son Yılları

Bağımsızlığını kazanan ilk Sahra altı ülkesi olan Gana'nın 1957'deki bağımsızlığı, Afrika ülkelerinde kendi kaderini tayin hakkı arayan birçok milliyetçi hareketin oluşumunu etkilemiştir (Marcum, 2018: 18). Mozambik'teki Portekiz sömürgeciliğinin doğası, saltanatı bölüşmesi ve tek bir ulusal kimliğin yokluğu nedeniyle, tek ve birleşik bir milliyetçi hareket değil, etnik ve bölgesel farklılıkları yansıtan üç hareket olmuştur. Buna göre, *Macondesli* göçmenler tarafından oluşturulan *Mozambik Afrika Ulusal Birliği* (MANU), Tete eyaletindeki insanlardan oluşan *Afrika Bağımsız Mozambik Birliği* (UNAMI) ve orta ve güney Mozambik'ten eski göçmenler, öğrenci ve işçiler tarafından oluşturulan *Mozambik Ulusal Demokratik Birliği* (UDENAMO) (Huffman, 1992; Marcum, 2018). Bu hareketler, 1962'de Dr. Eduardo Chivambo Mondlane önderliğinde *Frente de Libertacao de Mocambique*'i (FRELIMO) kurarak bir birlik oluşturmuştur. Bağımsızlığın diğer sömürgelerde olduğu gibi barışçıl yollarla elde edilemeyeceğini anladıktan sonra, 1964'te on yıl süren ve 1974'te Zambiya'da Lusaka Anlaşması (Bağımsızlık Anlaşması) ile sona eren silahlı bir mücadeleye başladılar, ardından bir Geçiş Hükümeti kuruldu ve 25 Haziran

1975'te Cumhurbaşkanı Samora Machel tarafından Bağımsızlık İlanı ile sonuçlandı (Cabrita, 2000; Huffman, 1992; Marcum, 2018).

Katolik kilisesinin kolonizasyon sırasında Portekiz çıkarlarına hizmet etmesine rağmen, kolonizasyonun son yıllarında sömürge yönetimine karşı durduğunu ve Mozambik'in bağımsızlığını talep ettiğini belirtmekte fayda var. Buna göre, “Vatikan, İkinci Vatikan Konsili'nin (1962-1965) gerçekleşmesiyle, XIII. John Papa'nın sözleriyle, “yeni bir bahar”, hızla değişen çağdaşlıkla diyalog içinde bir Kilise aradı” (Cabaço, 2007: 308). Sonuç olarak, kilise Afrika'daki sömürgeci rejimleri kınamaya ve milliyetçi hareketlerin intikamlarını kabul etmeye başlamıştır. Örneğin, Cabaco'ya (2007) göre, Mozambik'te, *Beira* Piskoposu Dom Sebastiao Soares de Resende ve *Nampula* Piskoposu Dom Manuel Vieira Pinto'nun, sömürge yönetiminin suiistimallerine, adaletsizliklerine, sömürüsüne ve ayrımcılığına karşı kürsüden veya vazlarından karşı çıktıklarını belirtmektedir (s.309). Böylece, kilisenin din adamlarının çoğunluğunun Portekizli olmasına rağmen, Papa'nın sömürgeciliğe karşı telaffuzunu takiben, Mozambik'teki kilise liderliğinin bir kısmı Portekiz sömürgeciliğine karşı durdu ve *Frelimo* tarafından başlatılan mücadeleyi destekledi.

3. MOZAMBİK’TE PORTEKİZ SÖMÜRGEÇİLİĞİ DÖNEMİNDE İSTİHDAM İDARESİ

Mozambik’teki Portekiz sömürgecilği sırasında, odak noktası yerlileri istihdam etmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek değil, toprağı ve kaynakları sömürmektir. Bu nedenle, Mozambiklilerin her türlü işe koşulması, sadece sömürüye hizmet etmek için olmuştur. Sömürgeleştirme sırasında, yerli halk için Portekizli sömürgecilerin evlerindeki faaliyetlerinde ortaya çıkan endüstride ve ticari tarımdan nispeten 'resmi' işlere kadar farklı istihdam biçimleri bulunmuştur. Bu araştırmada, yalnızca Mozambik’teki Portekiz sömürgecilği sırasındaki ana istihdam biçimlerine dikkat çekeceğiz, ancak analizdeki dönemde başka istihdam biçimleri olduğunu da kabul ediyoruz. Yine de Guthrie’nin (2016) belirttiğı gibi, Mozambik’teki Portekiz sömürgecilği sırasında sömürge yönetiminin zorla çalıştırma uygulamalarının *chibalo*’ya dayandığını belirtmek gerekir.

Tarım, sömürge döneminde çok sayıda Mozambiklinin istihdam edildiğı sektörlerden biriydi. Buna göre, sömürge döneminde tarım, geleneksel tarım ekonomisini dünya pazarına entegre etme amacını yansıtıyordu. Tarım, Portekizli yerleşimciler ve yabancı veya karma sermayeli şirketler tarafından uygulandı. Bu şirketler pamuk, şeker, çay, meyve ve sebze, *kopra*, pamuk ve *sisal* gibi mahsuller üretmeyi amaçlamıştır (Muhacha, 2020). Mali kaynak yetersizliğı nedeniyle Portekiz yönetimi, ülke üzerindeki hegemonyasını ve sömürgeci egemenliğini sürdürmek için yabancı sermayenin büyük bir bölümünü kiralamak zorunda kaldı (Muhacha, 2020). Chichava’ya (2011) göre, sömürgecilik sırasında Mozambik’te faaliyet gösteren tarım şirketleri şunlardır:

Tablo 1: Mozambik’te Sömürgecilik Döneminde Tarım Şirketleri

Şirket Adı	Kuruluş Yılı	Ek Açıklama
<i>Companhia de Moçambique,</i>	1888	<i>Zambeze Nehri’nden Save Nehir’e</i> kadar uzandı
<i>Companhia do Niassa</i>	1892	100.000 Km ² yüzölçümüne sahipti
<i>Companhia da Zambezia,</i>	1892	----
<i>Companhia do Boror,</i>	1898	----
<i>Companhia do Madal</i>	1904	---
<i>Sociedade do Madal,</i>	1904	---

<i>Incomati Sugar Estates</i>	1914	--
<i>Empresa Agricola do Lugela</i>	1920	---
<i>Sena Sugar Estates</i>	1920	---

Kaynak: Chichava (2011)

Sömürgeci şirketler, şirketlerinin üretkenliğini sağlamak için zorunlu ucuz emeğe güvendiler. Zorla çalıştırma yoluyla pamuk ve diğer mahsullerin üretimi, yoksulluğun, kıtlığın ve çevresel bozulmanın mirası olduğu “Portekizli imtiyazlı şirketlere büyük karlar sağladı, çoğu kırsal hane halkı üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurdu” (Isaacman, 1997: 758). Bu dönemde toplam 79.938.000 kilometrekarelik alanın yaklaşık 15.065 kilometrekaresi tarımsal amaçlı kullanılmış, tarım arazilerinin büyük çoğunluğu *Gaza*, *Inhambane* ve *Niassa* illerinde yer almıştır (Muhacha, 2020). Bununla birlikte, küçük ölçekli ev içi tarım da yaygın bir uygulamaydı ve Mozambik’teki sömürgecilik sırasında yerli ailelerin yaşamını sürdürmek için bir araç olarak kullanılmış, çoğunlukla kadınlar ve çocuklar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Madencilik ve demiryolları inşaatı, sömürge döneminde Mozambik işgücünün büyük çoğunluğunu istihdam eden diğer sektörlerdir. Newitt & Tornimbeni’ye (2008) göre, sömürge döneminde Mozambik’te yabancı sermayeli demiryolları inşa edilmiştir ve İngiliz kolonilerini en yakın limanlara bağlaması planlanmıştır. Örneğin *Delagoa Körfezi’nden* Transvaal’a giden demiryolu, *Rodezya’dan* Delagoa Körfezi’ne giden demiryolu, Güney Rodezya’dan Beira’ya giden demiryolu, Nyasaland’dan Beira’ya giden demiryolu (Newitt & Tornimbeni, 2008: 712). Öte yandan, *Transvaal Boer Cumhuriyeti’nde* elmas yataklarının keşfi, güney Mozambik’te derin bir ekonomik ve sosyal dönüşüm meydana getirerek emeğin satışını emek ürünlerinin satışından çok daha cazip hale getirmiştir (Cabaco, 2007: 76). Bununla birlikte, sömürge yönetimi, önemli miktarda Mozambikli erkeği, bir tür ücretli istihdam, kar etmenin ‘kolay’ bir yolu olarak görmüştür. Penvenne (1984) bu sürecin kapsamlı bir tanımını yapar, polisin ve diplomatik güçlerin devletin Güney Afrika’ya işçi göçünü kontrol altına almasına, manipüle etmesine ve kar etmesine izin vermek için kullanıldığını belirtir. Ona göre,

Özellikle madenlerde emek komisyoncuları olarak devlet, önemli doğrudan ve dolaylı gelirler biriktirdi. Kişi başına düşen işe alım ücretleri, demiryolu trafiğinin Transvaal’dan Lourenço Marques’teki limana yönlendirilmesi için kotaları müzakere etti ve nihayetinde, madencilerin ücretlerinin bir kısmının devlet aracılığıyla ertelenmiş olarak ödenmesi, devletin göç kaynaklı kazanılmış menfaatine katkıda bulundu. Son

olarak, Güney Afrika’da çalışan Mozambiklilerin ülkelerine geri gönderilen ücretlerinin, Portekiz küçük burjuvazisinin siyasi açıdan önemli işlerini desteklemede, kulübe vergilerinin toplanmasında ve periyodik ekonomik krizler yoluyla kırsal hane halklarının taşınmasında temel olduğu kabul edilmiştir (Penvenne, 1984: 251).

Sömürge Mozambik’te istihdamın yönetimi, ülkenin farklı bölgelerinde farklı biçimler aldı. Daha önce de belirtildiği gibi, finansal kaynakların yetersizliği nedeniyle, Portekiz kendisini tüm Mozambik topraklarında baskın bir sömürge efendisi olarak kurmayı başaramamış ve ülke topraklarının bir kısmını imtiyazlı şirketler aracılığıyla yabancı sermayeye kiralamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle, ülke genelinde istihdam yönetimi çeşitlenmiş, iç ve dış alanlarda oluşan dinamiklerle şekillenmiştir. Buna göre, Newitt & Tornimbeni (2008: 713), “1907’ye kadar Mozambik’in, farklı sorumlu makamlara tabi, karmaşık bir imtiyaz yapbozu haline geldiğini”, imtiyaz sahiplerinin her birinin ticari bir tekel iddia ettiğini ve piyasaların ve tüccarların, kendi vergi sistemi, kendi para birimi ve posta pulu için koşulları belirleyebildiğini belirtmektedir. Bu anlamda, Mozambik’in merkezi ve kuzeyi, Portekizli veya yabancı sermayeli görkemli imtiyazlı şirketler altındayken, güney Mozambik’in işgücü, *Transvaal*’daki ve *Natal* şeker sahalarındaki tarım-sanayi kompleksine ve Güney Afrika’nın farklı bölgelerindeki madencilik şirketlerine gitti (Cabaço, 2007; Penvenne, 1984).

Aşağıdaki haritalar, Portekiz sömürgeciliği sırasında Mozambik’in farklı bölgelerindeki istihdam yönetimini göstermektedir:

Şekil 3: Sömürge Döneminde Mozambik'te İstihdam İdaresi Haritaları

A. Kuzey Bölgesi

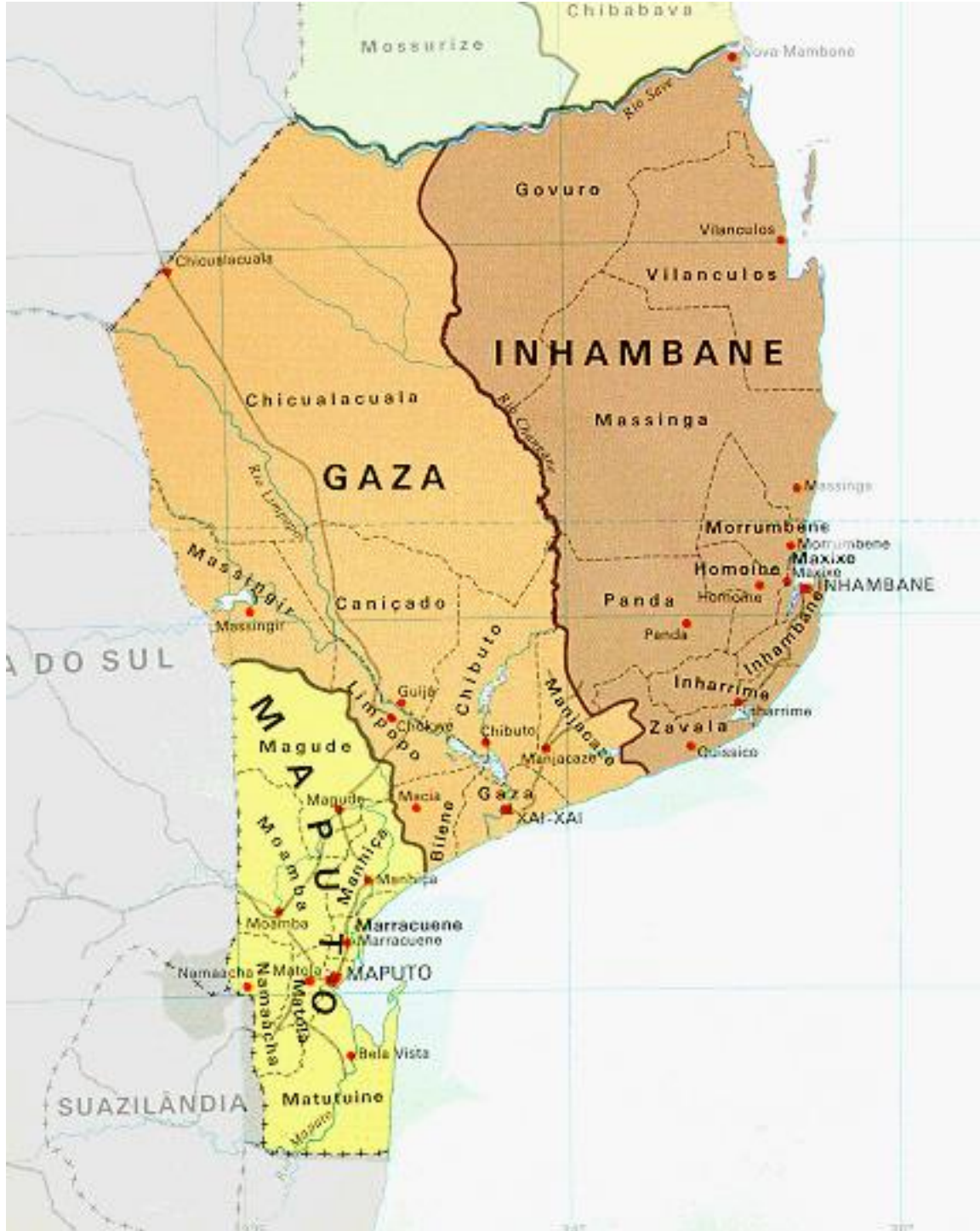
Kaynak: worldatlas.com

B. Orta Bölge

Kaynak: worldatlas.com

C. Güney Bölgesi

Kaynak: worldatlas.com

Yukarıda sunulan haritalar, Mozambik'in üç coğrafi ve politik-idari bölgesini göstermektedir. Yönetimsel amaçlarla, ülke sadece ilçelere ve illere değil, aynı zamanda coğrafi konumlarına ve bazı kültürel ve etnik benzerlikleri paylaşımlarına göre il gruplarına (sömürgecilik sırasında da ilçelere) bölünmüştür. Bu anlamda ülkenin kuzey, orta ve güney bölgelerinde bir grup il vardır. Bu bölgelerde, Portekiz sömürgeciliği sırasında farklı istihdam yönetimi önlemleri uygulanmıştır. *A haritası*, ülkenin kuzey bölgesini ve Mozambik'in on eyaletinden üçünü ifade eder: *Cabo Delgado, Niassa, Nampula*. *B haritası*, on eyaletten dördüne sahip olan Mozambik'in orta bölgesi ile ilgilidir: *Zambezia, Tete, Sofala ve Manica*. Portekiz sömürgeciliği sırasında, bu iki bölge (Kuzey ve Orta), benzer bir sömürülme tarzına sahiptir, ancak güney bölgesinden farklıdır. İki bölgedeki iller, sömürgecilik sırasında dolaylı yönetim altında olmuş ve üzerlerindeki toprakların büyük bir çoğunluğu, Hollanda ve Belçika gibi diğer Avrupa ülkelerinden görkemli ve imtiyazlı tarım şirketleri altında yabancı sermayelere kiralanmıştır. Newitt ve Tornimbeni (2008), bu illerde, Mozambiklilerin tarımsal üretim ve demiryolları inşaatında ve kâr sağlayabilen diğer küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildiğini belirtmektedir.

C Haritası, üç eyaleti olan Mozambik'in Güney bölgesi ile ilgilidir: *Inhambane, Gaza ve Maputo*¹⁵. Bu iller, kuzey ve orta bölgelerdeki diğer 7 eyaletin aksine, Portekiz sömürge yönetiminin doğrudan kontrolü altındaydılar. Güneydeki istihdam idaresi Güney Afrika'ya yönelikti. Ticari tarım Inhambane ve Gazze eyaletlerinde de uygulanmasına rağmen, Portekizli olmayan şirketler altında değildi ve ekonomi için daha az öneme sahipti. Erkek işgücünün büyük çoğunluğu Güney Afrika'daki madenlere ve şeker tarlalarına "ihraç edildi" (Cabaço, 2007; Guambe, 2016; Newitt & Tornimbeni, 2008).

Daha önce de belirtildiği gibi, bu süreç çok kârlıydı çünkü Portekiz sömürge yönetimi işçi alımından kâr elde edecek, Güney Afrika ile daha düşük ödemeler için müzakere edecek ve Maputo Limanı'nı Güney Afrika mallarını ve ürünlerini ihraç etmek için kullanma anlaşmaları yapacaktı (Penvenne, 1984). Dahası, işçiler Güney Afrika'daki çalışmalarından kazandıkları ücreti Mozambik'teki ailelerinin yaşamını iyileştirmek için kullanmıştır. Örneğin, Mozambik'te hayvan tabanlı tarımda kullanılacak tarım makineleri satın almışlardır.

¹⁵ Artık Maputo 'nun iki eyalete bölünmesiyle 4, bir eyalet statüsündeki Maputo Şehri ve bölgenin geri kalanı Maputo eyaleti olarak adlandır.

4. MOZAMBİK'TE DEVLET VE YÖNETİM

Bu alt bölüm, Mozambik'teki devlet ve yönetimin yapısını ele alacaktır. Mozambik'teki Devlet ve Yönetim tartışmasına geçmeden önce, Mozambik'in nüfus, coğrafi konum ve ülke hakkındaki diğer genel bilgiler açısından kısa bir tanımını vereceğiz. Daha sonra sömürge döneminde devlet ve yönetime bakacağız. Bağımsızlıktan (1975-1990) ve çok partili demokrasinin ortaya çıkışından sonra (1990-bugüne kadar), ülke ve yerel yönetim üzerine kısa bir tartışma yapılacaktır. Mozambik'te devlet ve yönetimin şekli ve işlevinin anlaşılması, Güney Afrika'ya emek göçünü kontrol etme konusundaki yetersizliği tespit etmemizi sağlayacaktır. Yani, siyasi iktidarın sahipleri olarak hükümetin sorumluluklarını anlamak, hükümetin fırsatçı davrandığı iddiamızı doğrulamayı veya çürütmeyi ve Mozambik'teki istihdam politikasını ele alırken göç konusunu görmezden gelmeyi mümkün kılacaktır.

4.1. Mozambik'in Kısa Tanımı

Dünya haritasında Mozambik şu şekilde görülebilir:

Şekil 4: Dünya Haritasında Mozambik

Kaynak: ontheworldmap.com

Mozambik (resmi olarak Mozambik Cumhuriyeti, eski adıyla Mozambik Halk Cumhuriyeti), 1975 yılına kadar bir Portekiz kolonisiydi. Güneydoğu Afrika’da bulunan Mozambik; güneyde Güney Afrika ve Svaziland (şimdi *Eswatini*) ile sınırlarını paylaşır. Kuzeyde Tanzanya, kuzeybatıda Malavi, Zambiya ve Zimbabwe ve Batıda Madagaskar Adası bulunur. Ölçek olarak, ‘303.037 mil karelik (799.390 km²) bir alana sahip, 1.120 kilometre uzunluğunda ve yaklaşık 1.737 mil genişliğinde (2.470 km) kıyı şeridinde sahiptir” (Azevedo, 1991). Yaklaşık 30 milyon nüfusa sahiptir ve bu nüfusun yaklaşık üçte ikisi, kırsal alanlarda yaşamakta ve çalışmaktadır. Kaynaklar açısından, “bol miktarda ekilebilir arazi, su, enerji, mineral kaynakları ve yeni keşfedilen doğal gaz ile açık denizde üç limanı ve nispeten büyük bir potansiyel işgücü havuzu vardır. Aynı zamanda stratejik bir konuma sahiptir” (World Bank, 2021).

Mozambik’in nüfusu etnik olarak çeşitlidir ve ülkenin sömürge ve sömürge öncesi tarihini yansıtır. Bu anlamda, resmi dil Portekizce olmasına rağmen, nüfusun sadece küçük bir kısmı ana dil olarak Portekizceyi konuşur, birçok Mozambikli *Bantu*¹⁶ dillerini konuşmaktadır. Dinle ilgili olarak, nüfusun yaklaşık yarısı şu anda bir tür Hristiyanlığa (Romalı Katolik%27,2 %15,3 *Evanjelik* Hristiyan, %15,6 *Siyonist* Hristiyan), %18,9’u İslamiyete, % 9,1 diğer din biçimlerine bağlıdır. Nüfusun neredeyse beşte biri (%13,9), dinle bir bağ kurmamaktadır. (Britannica, 2021). Bu nedenle, Mozambik’in homojen bir ülke olmaktan uzak; dil, din, ırk ve diğerleri açısından farklılıkların örtüştüğü heterojen ve çeşitli bir toplum olduğu görülebilir.

Mozambik’in tarihi çatışmalar, şiddet, kalkınma ile geçmiştir. Başka bir deyişle, birçok ilerleme ve gerileme olmuştur. Buna göre, Berlin Konferansı’ndan sonra, 15. ve 16. yüzyılların ticaret çıkarlarından sömürgeci çıkarlara kaydıktan sonra, Portekiz askeri fetihlere başladı, bazı liderleri yendi, diğerleriyle siyasi bir ittifak kurdu ve adım adım kendisini sömürgeci bir efendi olarak kurdu (Isaacman & Isaacman, 1983b). Sonraki yıllara zorla çalıştırma, kaynakların sömürülmesi ve “insanın insan tarafından keşfi” damgasını vurmuş, ancak 20. yüzyılın ilk yarısından sonra Mozambikliler sömürgeciliğe karşı milliyetçi hareketler başlatmışlardır.

Huffman (1992) ve Marcum’un (2018) belirttiği gibi, Mozambik’teki Portekiz sömürgeciliğinin doğası ve ulusal kimlik eksikliği göz önüne alındığında, tek bir birleşik milliyetçi hareket değil,

¹⁶ Mozambik’te 40’tan fazla Bantu dili vardır ve en çok konuşulanlar arasında : Macua, Sena, Chewa, Nda, Tsonga, Yao, Makonde, Shangana ve Ndua.

etnik ve bölgesel farklılıkları yansıtan üç hareket vardı. Bu hareketler, 1962’de Dr. Eduardo Chivambo Mondlane önderliğindeki *Frente de Libertacao de Mocambique (FRELIMO)* eliyle başlamıştır. Bağımsızlığın barışçıl bir şekilde elde edilemeyeceğini fark ettikten sonra, *Frelimo*, 1964’te silahlı bir mücadele başlattı. Bu mücadele, 1974’te Zambiya’da Lusaka Anlaşması (Bağımsızlık Anlaşması) ile sona erdi, ardından bir geçiş hükümetin kurulması ve 25 Haziran 1975’te Cumhurbaşkanı Samora Machel tarafından bağımsızlık ilanı ile sonuçlandı (Cabrita, 2002). Görüldüğü gibi Mozambik’te, Portekiz yerleşiminden bağımsızlığa kadar şiddet, ya yerli halka ve liderlere ya da Portekiz yönetimine karşıydı.

1975’teki bağımsızlıktan sonra, sömürge sonrası hükümet, siyasi ve idari kurumları dönüştürme ve ülkeyi kalkınmaya doğru yönlendirme görevini üstlenmiştir. *Frelimo*, iktidar partisi olarak, Mozambik Halk Cumhuriyeti Anayasasını onaylayıp 3. kongreden sonra, 1977’de resmen Marksist-Leninist parti olmuştur. Sömürge kurallarından ve insanın insan tarafından sömürülmesinden arındırılmış yeni bir toplum inşa etmeye girişmiştir ve temel hedefleri arasında “sömürgeci ve geleneksel baskı ve sömürü yapılarının ve altında yatan zihniyetin ortadan kaldırılması bulunmaktadır” (Mozambique, 1975, madde 2-3). Bununla birlikte, Marksist hükümet bu üstün hedefin peşinde koşarken iç “düşmanları” hedef aldı, kovuşturdu ve öldürdü. Bu, 1992’de Roma Anlaşması (Genel Barış Anlaşması), liberal demokrasiye resmen bağlılık (1990) ve 1994’te ilk demokratik seçimlerle (Pereira, 2008) sona eren 16 yıllık iç savaşa yol açmıştır. Yani, bağımsızlıktan sonra bile, tüm Mozambikliler baskıdan kurtulamamıştır. *Frelimo*’nun düşmanı olarak kabul edilenler özgürlüğün tadını çıkaramadılar ve sosyalist hükümete karşı silahlı bir mücadele başlatmak zorunda kaldılar.

Mozambik’in demokratikleşmesi barış, kalkınma, adem-i merkeziyetçilik ve iyi yönetim için yeni bir pencere açtı. Bunun nedeni, yerel yönetim konusunu gündeme getiren 1996 anayasa değişikliği ve ardından gelen idari reformların, Devletin yerel düzeyde yeniden yapılandırılmasının işaret noktası olmasıdır (Forquilha, 2007: 1). Dahası, Mozambik siyasi yaşamında yabancı ajansların yüksek yaygınlığı nedeniyle, iyi yönetimi iyileştirme ve yolsuzlukla mücadele etmenin yanı sıra vatandaş kamu politikalarının merkezine dâhil etme düşüncesi vardır. Şimdi, ülke kalkınmaya, iş yaratmaya, sosyal eşitsizlikleri azaltmaya ve uluslararası arenadaki ilgisini artırmaya odaklanmaktadır.

4.2. Sömürge Sonrası Yönetime Karşı Sömürge Sonrası Yönetim

Mozambik'teki sömürge yönetimi, kelimenin tam anlamıyla yerleşik bir devlet aygıtına sahip olmayıp sadece kitleleri kontrol etmeyi ve tahakküm kurmayı mümkün kılmak için bir idari aygıt oluşturmuştur. Cahen'in (2012) belirttiği gibi, bağımsızlıktan önce orada olan şey, sadece "sömürgeci idari aygıt" idi, bu nedenle sömürgecilik sonrası politika, eskiden miras kalan sömürge düzeneklerinin yeni bir devletin kurulmasıyla ilgilidir. Bu anlamda, sömürgecilik sonrası siyasi elitler tüm sömürgeci uygulamaları kırmak ve ulusal çıkarların yerine getirilmesine yönelik bir Devlet inşa etmek isteseler de bunu, sömürge dönemiyle bir tür süreklilik içinde yapmak zorunda kaldılar.

Aşağıdaki tablo, Mozambik'te bağımsızlıktan sonraki ilk 15 yıldaki (1975-1990) sömürge yönetimi ile idari yapı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır.

Tablo 2: Mozambik'te Sömürge Yönetimine Karşı Sömürge Sonrası Yönetim

Sömürge Yönetimi	Sömürgecilik Sonrası Yönetim
Bölge	İl
İlçe	Bölge
İdari makam veya cemaat	<i>Localidade</i>
<i>Regulado</i> veya <i>regedoria</i> ¹⁷	<i>Circulo</i> (bölge)
<i>Cabado</i> veya yerleşim grupları	Hücre (<i>Celula</i>)

Kaynak: First, 2015: 35.

Şimdiye kadar, bağımsızlık sonrası Mozambik'in yönetiminin önemli ölçüde değişmediğini görebiliriz. Olan, sadece isim değişiklikleriydi; sömürge yönetiminin gerçek bir dönüşümü değildi. Hükümetler dönüşüm istediler ancak bunu gerçekleştirecek uzmanlığa, yönetsel ve finansal

¹⁷Bu isimlerin bazılarının İngilizce ve Türkçe dilinde karşılığı yoktur.

kapasiteye sahip olamadılar. Böylece, “dönüşüm en iyi ihtimalle embriyonik kaldı, resmi politika nüfusun sadece küçük bir bölümünü etkiledi” (Ottaway, 1988). Sömürge yönetiminin siyasi yapılarını sürdürmek, toplumun dönüşümüne doğru bir yol izlemek ve kalkınmayı teşvik etmek anlamına gelir. Bunun nedeni, bu kurumların, halkı da dâhil olmak üzere toprakları ve kaynakları sömürmek için tasarlanmış olmalarıydı. Bu nedenle, farklı bir yol izlemeye ve ulusal çıkarlara hizmet edecek ve sömürgecilikten yeni kurtulmuş sıradan vatandaşların yaşam kalitesini artıracak kurumlar yaratmaya ihtiyaç duyulmuştur.

4.3. Demokrasi Sonrası Mozambik’te Devlet ve Yönetim Yapısı (1990-2021)

16 yıl süren iç savaş ve tek partili sosyalist hükümetten sonra, 1990’ların başında Mozambik, Marksizm-Leninizm’den uzaklaştı ve piyasa ekonomisi ve demokratik bir hükümete doğru ciddi adımlar attı. Nitekim Kasım 1990’da Halk Meclisi, çok partili siyasete izin veren yeni bir demokratik anayasayı kabul etmiştir. Ekim 1992’de *Renamo* ve *Frelimo* hükümeti, Roma’da iç savaşın sona erdiğini belirten ve şiddetin siyasi amaçlara ulaşmanın yöntemi olmadığı çoğulcu toplumu inşa etme umudunu dile getiren bir Genel Barış Anlaşması (*Acordos Gerais da Paz*) imzalamış, Aralık 1994’te ülke “kurucu” demokratik seçimlerini gerçekleştirmiştir. 1990 Anayasası, dış baskıları hafifletmek ve *Renamo*’nun iddialarını yerine getirmek amacıyla aceleyle hazırlandığından (Huffman, 1992), Mozambiklilerin niyetlerine cevap vermek için değişikliklere tabi tutulup 2004 yılında yeni bir anayasanın onaylanmasıyla yürürlüğe girmiştir. Bu nedenle, Mozambik’teki Devlet ve yönetimin yapısını anlamak, hem 1990 hem de 2004 anayasalarının yanı sıra, demokrasi ve yönetimi geliştirmek için onaylanan diğer yasal araçları da dikkate almayı gerektirmektedir.

4.4. Devlet Sistemi

Mozambik, güçler ayrılığına, karşılıklı bağımlılığa ve çoğulculuk ile demokratik hukukun üstünlüğüne dayanan eyaletlere sahip üniter bir devlettir. 2004 Anayasasına (Madde 1-3) göre, “Mozambik Cumhuriyeti bağımsız, egemen, demokratik bir sosyal adalet devletidir”. Hukukun üstünlüğü ile yönetilen, ifade hürriyetine, demokratik siyasi örgütlenmeye ve temel insan hak ve özgürlüklerine saygı ve güvenceye dayanan bir devlettir. 7. ve 8. maddelere göre, “Mozambik Cumhuriyeti, örgütündeki yerel makamların (*autarquias locais*) özerklik ilkelerine saygı duyan üniter bir devlettir”. Ayrıca, Devlet, kentsel bölgelerin şehir veya kasaba olarak sınıflandırıldığı illere, ilçelere, idari görevlere, bölgelere ve yerleşimlere bölünmüştür. Yine de 2004

Anayasası'nda devletin, geleneksel otoriteleri, yani yasal-rasyonel otorite ile birlikte yaşayan geleneksel otoriteyi tanıdığı ifade edilir (Weber, 1978). Mozambik'te “yeterlilik” ve seçim, ulusal bürokrasinin bir parçası olmanın kriterleridir. Geleneksel görevler içinse mirasın ve topluluk içindeki meşruiyet tarafından desteklenmenin önemini belirtmek gerekir.

Yönetim ve yönetişim ile ilgili olarak, Mozambik'in iki hükümet alanı vardır: ulusal ve yerel. Ulusal hükümet, merkezi organlardan, 154 ilçeye bölünmüş 11 idari il ve 407 idari bölümden oluşur ve daha küçük yerleri ve toplu köyleri kapsar. Öte yandan, şehir ve kasabalarda belediyelerin oluşturduğu yerel yönetim bulunur, ancak Mozambik'in sadece bir kısmında yerel yönetim vardır. Ayrıca, Mozambik'in 33 şehrini ve ilçelerdeki 128 kasabanın 20'sini kapsayan sadece 53 belediyesi bulunmaktadır.

4.5. Siyasi Rejim

Mozambik'te yarı başkanlık hükümet sistemi bulunmaktadır. Anayasa'nın 146. ve 147. maddelerine göre, Cumhurbaşkanı doğrudan oyla, 5 yıllık bir süre için seçilir ve Devlet ve Hükümet Başkanıdır. Bu nedenle bu durum, Mozambik'i bir Cumhurbaşkanlığı hükümeti olarak sınıflandırmamıza yol açar. Ancak, aynı Anayasanın 205. ve 206. Maddelerinde, Cumhurbaşkanı tarafından atanan ve “Hükümetin yürütülmesinde Cumhurbaşkanıya yardım ve tavsiyede bulunacak” bir Başbakan bulunacağı da belirtilmektedir. Örneğin, Başbakan “Hükümet Programının hazırlanmasında Cumhurbaşkanıya yardımcı olur”, “Hükümetin çalışma planını hazırlar ve Cumhurbaşkanıya sunar”, “tanımlanmış politikaların ve diğer kararların uygulanmasıyla ilgili Bakanlar Kurulu toplantılarına başkanlık eder”, “Hükümetin programını Cumhuriyet Meclisine sunar, Ekonomik ve Sosyal Plan taslağı ve Devlet Bütçesi taslağı hazırlar”.

Bu nedenle, teoride, Mozambik yarı başkanlık hükümet biçimine sahiptir. Bununla birlikte, pratikte, Mozambik'in ne cumhurbaşkanlığı ne de yarı başkanlık hükümeti yoktur. Bunun yerine, sıra dışı bir başkanlık sistemine sahiptir çünkü Başbakan'ın yetki ve sorumlulukları onu hükümetin başından ziyade bir başkan yardımcısı gibi kılarken, cumhurbaşkanı yetki ve sorumluluklarının bir kısmını parlamentoya karşı değil, kendisine karşı sorumlu olan bir Başbakan ile paylaşmak zorundadır.

Mozambik'te, merkezi ve merkezi olmayan yönetim biçimleri ile geleneksel iktidar yapıları bir arada yaşamaktadır. Yasal-rasyonel otorite genellikle ana devlet kurumlarının bulunduğu şehir ve

kasabalarda görülürken, geleneksel otorite “devletin olmadığı” kırsal alanlarda belirgindir. Dahası, merkeziyetçi ve adem-i merkeziyetçi yönetimin “minimal” devleti, şiddet ve bürokrasinin tekeline oluşturduğunu, ancak geleneksel otoritelerin de düzen ve fikir birliğinin korunmasında hayati bir rol oynadığını belirtebiliriz. Bu, Mann’ın (1986) siyasi gücün tek başına insanları, malzemeleri ve bölgeleri kontrol etmek için yeterli olmadığına dönük saptamasını doğrulamaktadır. İktidarın ideolojik, ekonomik, askeri ve politik tüm kaynaklarını birleştirmek, her zaman hayati önem taşır.

Mozambik ile ilgili olarak, devletin modernleşme sürecinin, iktidarın ve ideolojinin gayri resmi siyasi yapılarının tamamen bastırılması anlamına gelmediği, ancak onlarla birlikte yaşama anlamına geldiği söylenebilir. Meneses’e (2015) göre, bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda bunu yapma girişimi, iktidar partisinin meşruiyetini kaybetmesine yol açtı. Bu anlamda, Afrika Devletleri’nin (Mozambik’e dâhil) batı devletlerinin “kusurlu” kopyası olduğu söylenebilirse de (Badie, 1992), sömürgeleştirmeden önce veya sömürgeleştirme sırasında yaratılan belirli yapılar da ortadan kaldırılmamıştır.

4.6. Yönetim Sistemi

Sömürgecilik, sömürgecilik sonrası birçok ülkede kamu yönetiminin yapısını ve örgütlenmesini büyük ölçüde etkiledi. Daha önce de belirtildiği gibi, milliyetçilerin retoriği “sömürgecilikle bağlantıyı kesmek” olsa da, yeni ve bağımsız ülkede Batı’nın Devlet, adalet yönetimi ve kamu yönetimi organizasyon modellerine güvenmek zorunda kaldılar. Bu nedenle, birçok Afrika ülkesindeki yönetim sistemi, İngiltere, Fransa, Portekiz veya Belçika olsun, sömürgeci efendiye bağımlıdır. Bu anlamda, eski sömürge metropolünde kullanılan sistem, muhtemelen bazı ayarlamalar veya melezlilerle, genellikle eski sömürge ve yeni bağımsız Devlette kullanılanla aynıdır.

İdari sistem bir Devlet içinde kamu yönetiminin organizasyonu, işleyişi ve kontrolü için kurulmuş bir yasal örgütlenme olarak anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, idari sistem hakkında tartışırken, kamu yararını sağlama çabasında kamu kurumlarının kararlarının nasıl alındığına ve adalet sistemi ile ilişkilerine bakma eğilimindeyiz. “Tüm modern ülkeler idari işlevler üstlenir, ancak hepsinin idari rejimi yoktur” (Hauriou Apud Cistac, 2009: 2), yani bazı ülkelerin, genel halkı tatmin eden kamu hizmetlerini sunmanın tutarlı, eklemli ve hiyerarşik bir modeline sahip olmadıkları, ancak bunları şu veya bu biçimde sundukları belirtilmiştir. Dahası, bilinen bir sisteme sahip tüm ülkeler,

kamu hizmetlerinin sunumunda aynı idari özellikleri paylaşmamaktadır. Bu farklılıklara rağmen, geleneksel idari sistem, İngiliz (Anglo-Amerikan) idari sistemi veya adli yönetim sistemi, Fransız tarzı (Kıta Avrupası) idari veya yürütme sistemi gibi dünya çapında bazı kamu yönetimi sistemleri bulabiliriz.

Fransız ve İngiliz yönetim sistemleri, dünya çapında en yaygın kullanılan idari sistemlerdir. Cooper'a göre, “Fransız sistemi ile Amerika Birleşik Devletleri [ve İngiltere] arasındaki temel fark, Anglo-Amerikan sisteminde idare hukuku kurallarının, olağan özel hukuk sorunlarını karara bağlayan Fransız mahkemeleri tarafından formüle edilmiş olması, Fransa'da ise idari işlemin yasallığının kontrolünün ayrı bir idare mahkemeleri düzenine bürünmüş olmasıdır: *Conseil d'état* (Cooper & Schwartz, 1954: 596). İngiltere’de idari konular ortak hukuka dayanırken, Fransa’da belirli bir idare hukuku vardır. İngiltere, kamu yönetiminde mahkeme kararlarına tabi olduğu için daha yargısal bir sistem izlerken, Fransa kamu kararlarına öncelik veren yürütme sistemi kullanmakta ve herhangi bir mahkemenin önceden müdahalesinden vazgeçmektedir (Cistac, 2009; Cooper & Schwartz, 1954; Friedmann, 1955). Bu nedenle, İngiltere veya Fransa tarafından uygulanan yöntem, bir ülkenin kamu yönetiminin yargı veya yürütme sistemini benimseyip benimsemediğini büyük ölçüde etkilemiştir.

Mozambik, sömürge mirası nedeniyle Fransız veya kıtasal idari sistemini kullanmaktadır. Buna göre, sömürgecilik sırasında, Portekiz kolonilerinin krallığın sadece denizaşırı eyaletleri olarak görüldüğü, bu nedenle metropolün idari organizasyon rejiminin Mozambik’e ihraç edildiği belirtilmiştir (Cistac, 2009). Portekiz, idari yürütme sistemine sahip kıtasal bir ülke olduğundan, Mozambik 1842’den itibaren onlarla aynı sistemi uygulamaya başlamış, bu nedenle Portekiz sömürgeciliği sırasında “Mozambik'te bir *Genel Vali* bulunmuş ve ilçelerde alt valiler bulunmuştur”. Genel Valinin yanında, koloninin merkezi yönetiminin ana çalışanlarından ve başkentin Belediye Meclisi başkanından oluşan Hükümet Konseyi bulunmuştur. Ayrıca, bir idare mahkemesi olan İl Meclisi de bulunmuştur (Cistac, 2009: 4-5). Bunlar, sömürgecilik sonrası Mozambik’in idari sisteminin temeli olmuştur çünkü bağımsızlıktan sonra, *Frelimo*’nun tek partili ve sosyalist hükümeti oldukça merkezileşmiş ve idari normları oldukça hiyerarşik bir düzen izlemiştir. Çok partili demokrasinin başlangıcından sonra bile, Mozambik resmi olarak idari yürütme sistemini 1990 ve 2004 Anayasasında kabul edip (madde 223 ve 229-231), İdare

Mahkemesi'nin tanımını, bileşimini, yetkinliklerini, örgütlenmesini ve işleyişini, ortak yargı alanıyla ilişkilerini açıklığa kavuşturmuştur.

4.7. Mozambik'te Yerel Yönetim

Mozambik'te devletin adem-i merkeziyetçiliği ve yerel yönetimin kurulması, devletin reform ve demokratikleşmesi bağlamında olduğu kadar, tek partili sosyalist hükümet sırasında merkezi yönetime tarihsel bağımlılık altında da ele alınmalıdır. Bu nedenle, Mozambik'te iktidar partisi, adem-i merkeziyetçiliğe yönelik herhangi bir reformu yerel düzeyde iktidarı kaybetme olasılığı olarak hesaplanmış ve ana muhalefet partileri adem-i merkeziyetçiliği devletin kontrolünü tabandan ele geçirmek için bir fırsat olarak görmüştür.

Böylece, devleti bütünüyle kontrol edebilecek tek bir siyasi gücün bulunmaması nedeniyle, iktidar partisi merkezi iktidarı kontrol edebilirken bu gücün bir kısmını paylaşmak ve yerel düzeyde muhalefet partileri veya koalisyonlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple, devleti siyasi, hukuki ve idari stratejilerle kontrol etmek veya ele geçirmek için sonsuz bir girişim olacaktır. Bu mantığı izleyerek, Mozambik'te herhangi bir idare tarafsız değildir ve iktidarın halka devredilmesine veya kamu yönetiminin iyileştirilmesine ve kamu mallarının teslimine yönelik gerçek bir hamleden ziyade, muhalefet ve iktidar partileri arasındaki gizli siyasi rekabet olduğu söylenebilir.

Mozambik'in ilk demokratik Anayasası (1990) yerel yönetim hakkında hiçbir şeyden bahsetmemiş ve birçok merkezi unsur içermiştir. Forquilha'nın (2007: 1) belirttiği gibi, Mozambik'te yerel yönetim konusunu gündeme getiren ve bu adem-i merkeziyetçilik reformlarını devletin yerel düzeyde yeniden yapılandırılması için önemli bir araç haline getiren 1996 Anayasa Değişikliği (9/96¹⁸ sayılı Kanun) olmuştur. O zamandan beri, birçok mevzuat onaylanmıştır: 2/97 sayılı Kanun¹⁹, 4/97, 5/97 ve 6/97 sayılı Kanunlar²⁰, 9/97 Sayılı Kanun²¹, 10/97 sayılı Kanun²², 11/97

¹⁸ Yerel yönetim yasası'.

¹⁹ Belediyeler yasası Maputo Şehri ve 10 il baş şehrini kapsayacak şekilde tesis edilmiştir.

²⁰ On yeni belediye kurulmuştur.

²¹ Belediye sahiplerinin ve belediye üyelerinin rol ve sorumluluklarını tanımlamıştır.

²² Belediye sahiplerinin ve belediye üyelerinin rol ve sorumluluklarını tanımlamıştır.

*Sayı Kanun*²³, *26/13 sayılı Kararname*²⁴, *26/13 sayılı Kararname*²⁵, *26/13 sayılı Kararname*²⁶, *11/13 sayılı Kanun*²⁷, *11/13 sayılı Kanun*²⁸, *1/18 sayılı Kanun*²⁹, ve *6/18 sayılı Kanun*³⁰ (CLGF, 2020). Bu yasal reformlar, iki boyutlu bir yerel yönetim sistemi ile sonuçlandı: Düzenli yerel seçimlerle yetkilerin ve işlevlerin şehir ve köy belediyelerine devri (siyasi adem-i merkeziyetçilik) ve yerel seçimler olmadan kırsal bölgelerin geri kalanı için *dekonsantrasyon (idari adem-i merkeziyetçilik)* (Forquilha, 2007: 1–2).

Mozambik'te yerel yönetim konusu 2004 Anayasası'nda anayasal statü kazanmıştır. Anayasanın (2004) 271-72. maddelerine göre, yerel makamlar, kamu hukuku tarafından yönetilen, temsili organlarla donatılmış, tüzel kişiler olacak ve amaçları, ulusal çıkarlara ve devletin rolüne halel getirmeksizin, yerel halkın çıkarlarını gözetmek olacaktır. Aynı anayasada, yerel yönetimin amacının, Mozambik Devleti'nin birliği çerçevesinde, vatandaşların, toplulukların belirli sorunlarını çözme konusundaki katılımlarını örgütlemek, yerel kalkınmayı teşvik etmek ve demokrasinin derinleşmesini ve sağlamlaştırılmasını teşvik etmek olacağı belirtilir. Benzer şekilde, halkın inisiyatifine ve kapasitesine dayanacak ve vatandaşların katıldığı kuruluşlarla sıkı iş birliği içinde hareket edilecektir.

Söz konusu anayasanın 275. maddesine göre, yerel yönetim, meclis ve yürütme organı olmak üzere iki karar organı bulunmaktadır. 6/18 sayılı Kanunun 19. maddesine göre, meclis, nispi temsil sistemine göre, yerelin seçim bölgesinde yaşayan seçmenler tarafından, genel, doğrudan, eşit, gizli, kişisel ve periyodik oyla seçilir. Ayrıca, yönetim meclisine, yerel seçimleri kazanan partinin listesinin başkanı olan bir belediye başkanının başkanlık edeceği de belirtilmektedir.

²³ İlçelerde kalan 22 il ve on ilçe belediye olarak kurulmuştur.

²⁴ İlçelerde kalan 22 il ve on ilçe belediye olarak kurulmuştur.

²⁵ İlçelerde kalan 22 il ve on ilçe belediye olarak kurulmuştur.

²⁶ On yeni belediye kurulmuştur.

²⁷ On daha yeni belediye kurulmuştur.

²⁸ 16 yeni ilçe kurulmuştur.

²⁹ 16 yeni ilçe kurulmuştur.

³⁰ 16 yeni ilçe kurulmuştur.

Bu organların yetkilerine ilişkin olarak, söz konusu mevzuatın 45. maddesinde, Belediye Meclisi'nin, belediye halkının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile ilgili konularda görüş bildirme ve müzakere yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, kolektif ihtiyaçları karşılamak ve ilgili halkların çıkarlarını savunmak, ayrıca diğer belediye hizmet organlarının ve şirketlerinin faaliyetlerini izlemek ve denetlemek, görevleri arasındadır. Öte yandan, Belediye Meclisi ve Başkanı (yürütme organı), birçok yetkinin yanı sıra, belediyenin günlük faaliyetlerini yönlendirir, tüm meclis üyelerinin eylemlerini koordine eder ve denetler; Belediye Meclisi tarafından kanun hükümleri çerçevesinde tanımlanan ekonomik, kültürel ve sosyal görev ve programları yürütür ve belediyenin yürütme organlarını Belediye Meclisi önünde temsil eder ve bu organların izlediği politikaya cevap verir (Madde, 56 ve 62).

Mozambik'te yerel yönetimin görev ve hizmet sunumu ile ilgili olarak, yerel makamlar, nüfuslarının ortak ve özel çıkarlarına saygı duyar. Buna göre, Belediyeler yerel ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik faaliyetlerde bulunabilir: çevre, temel sanitasyon ve yaşam kalitesi, kamu hizmeti, sağlık, eğitim, kültür, eğlence ve spor, yerel yönetim polisi, kentleşme, inşaat ve konut. Ancak, yerel yönetimlerin takibi, kendilerine sunulan mali kaynaklara göre yapılır ve yetkilerin belediye organları ile kamu hukuku tarafından yönetilen diğer tüzel kişiler arasındaki dağılımına saygı duyulur (6/18 sayılı Kanun).

Aşağıdaki tabloda, Mozambik'teki yerel yönetimlere, ulusal hükümetlere, illere ve ilçelere atfedilen görevler karşılaştırılmaktadır.

Tablo 3: Mozambik'te Farklı Hükümet Düzeylerindeki Ana Görevler

HİZMETLERİ	TESLİM YETKİSİ			
	Ulusal Hükümet	İl	İlçe	Belediye
Polis	*			* ³¹
Yangından korunma	*	*		
Sivil koruma	*	*		
Ceza Adaleti	*			
Medeni durum kaydı	*			
İstatistiksel durum kaydı	*			

³¹ Belediye Polisi (gerçek anlamda bir tür paramiliter polis).

Seçmen kütüğü	*			
Okul öncesi (anaokulu ve anaokulu)		*		
Birincil	*			*
Mesleki ve teknik	*	*		
İkincil	*	*		
Yükseköğretim	*			
Yetişkin Eğitimi	*	*		
Aile refahı hizmetleri	*			
Sosyal yardım evleri	*			
Sosyal güvenlik	*			
Birinci basamak	*	*		
Hastane	*	*		
Sağlık koruması	*			*
Konut	*			
Şehir planlama	*	*	*	*
Bölge planlama	*	*		
Yol	*	*	*	*
Taşıma	*	*		*
Şehir İçi Yollar	*		*	*
Şehir içi demiryolu				
Bağlantı noktaları	*	*	*	*
Havalimanları	*	*		*
Su ve sanitasyon	*		*	*
Çöp toplama ve bertaraf etme	*		*	*
Mezarlıklar ve krematoryum	*		*	*
Tüketicinin korunması	*	*		
Tiyatrolar ve konserler	*	*		
Müzeler ve kütüphaneler	*	*		
Parklar ve açık alanlar	*		*	*
Spor ve boş zaman tesisleri	*		*	*
Dini tesisler	*	*		
Gaz hizmetleri	*			
Su temini	*	*	*	*
Elektrik	*	*		*
Tarım, ormanlar ve balıkçılık	*			
Yerel ekonomik kalkınmanın teşviki	*			*
Ticaret ve sanayi	*	*		*
Turizm	*	*		*

Kaynak: 6/18 sayılı Kanun ve CLGF (2020).

Tabloda görülebileceği gibi, adem-i merkeziyetçilik ve iktidarın devredilmesine yönelik harekete rağmen, merkezi hükümet hala ülkenin kalkınması için gerekli olan ve vergi tahsilatı için hayati önem taşıyan birçok sorumluluk ve işlevi elinde bulundurmaktadır. Devlet, kontrollü bir adem-i merkeziyetçiliğe girişerek, merkezileştirici karakterini gizlemektedir ve iktidarın halka gerçek anlamda devredilmesine yönelik çok az işlev göstermektedir. Bunun nedeni, siyasi adem-i merkeziyetçiliği bol miktarda finansal adem-i merkeziyetçilik takip etmediğinde, politikacıların ve siyasi partilerin, seçmenlerinin beklentilerini karşılamak için çok az araçla yerel olarak seçilmesi riskinin yüksek olmasıdır.

Gerçekten de yasa, belediyelerin mali ve patrimonial özerkliğe sahip olduğunu belirtmesine rağmen, Mozambik'te Belediyeler, kamusal alanın kullanımı (*pazarlar ve fuarlar*), karaağaç toplama, depozito ve muamele ve bağışlar gibi vergilerin ve kullanıcı ücretlerinin toplanmasından finansal kaynaklar elde edebilirler (Weimer, 2012). Belediyenin toprak sınırları içindeki diğer vergiler, ulusal hükümet tarafından toplanır ve daha sonra *Belediye Tazminat Fonu* aracılığıyla yerel yönetimlere aktarılır. Bu, genellikle muhalefet partileri tarafından kontrol edilen bazı belediyelerde çatışmalara yol açar, çünkü *Frelimo* tarafından kontrol edilen merkezi hükümet, yönetimlerini sabote etmek için muhalefet tarafından yönetilen belediyelere fon transferini sık sık geciktirir. Bu nedenle, Mozambik'teki yerel yönetim, merkezi olmayan bir şekilde iktidarı yerel düzeyde sıradan vatandaşlara geri vermeyi amaçlasa da muhalefet partileri ile iktidar partisi arasındaki siyasi rekabet buna izin vermez

III. BÖLÜM

MOZAMBİK’TE İSTİHDAM, İŞSİZLİK VE İŞGÜCÜ GÖÇÜ

Bu bölümde, Mozambik’teki iş gücü yönetimine bakılacak, Mozambik’te istihdam ve işsizlik verileri ve son olarak, sömürgeci politikaların Mozambik'teki emek göçü üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu nedenle, bu konulara bakmak, analizdeki bağlamın genişletmenin sömürge döneminden günümüze kadar Mozambik’teki işsizlik ve göçün ana hatlarını da verecektir.

1. MOZAMBİK’TE İSTİHDAM İDARESİ

Bu bölüm, bağımsızlıktan sonra (1975-2020) Mozambik’teki istihdam yönetimini ele alacaktır. Bu konuda, sömürge sonrası hükümetlerin istihdam konusunu nasıl ele aldıklarını, ülkedeki işsizlik sorunuyla yüzleşmek için benimsenen ana politikaların neler olduğunu inceleyeceğiz. Bu önemlidir çünkü istihdamla ilgili verileri analiz etmeden önce, geçmişte neler yapıldığını görmek, mevcut politikaların yeni ve rasyonel önlemler mi yoksa eskilerinden sadece küçük artımlı ayarlamalar mı olduğu konusunda bize bir fikir verebilir. Bu nedenle, bu alıştırma ile bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda ve günümüzde istihdam yönetimi hakkında daha fazla bilgi toplayabileceğiz.

1.1. Bağımsızlıktan Sonra İstihdam: Yeni Politikalar mı, Aynı Sorunlar mı?

25 Haziran 1975’te Mozambik’in bağımsızlığı, Mozambikliler için hem bir fırsat hem de bir zorluk olmuştur. Bunun nedeni, iktidar partisinin (*Frelimo*) yağmacı bir devleti miras almak ve onu, herkesin siyasi kurumlarda temsil edildiği ve ülkenin kaynaklarından yararlandığı kalkınmacı ve halkçı bir devlete dönüştürmeye çalışmak gibi zor bir görevi olmasıdır. Bununla birlikte, “insanın insan tarafından sömürülmesine” (Mozambik, 1975) son verme biçimindeki resmi iradeye rağmen, hem çalışma ilişkileri hem de çalışma koşulları, sömürgeciliğin sona ermesinden sonraki ilk yıllarda sömürgeci geçmişten etkilenmiştir. Bağımsızlıktan 45 yıl sonra bile, istihdamda ayrımcılık, çalışma ilişkilerinde hissedilebilir (ILO, 2009). Bununla birlikte hem potansiyel işgücünü istihdam etmek hem de ülkeyi kalkınma ve büyümeye doğru ilerletmek için yeni ve radikal önlemler alınmaya çalışılmıştır.

Sömürgecilik sonrası hükümetin, çalışma koşullarının kalitesini artırmak ve uluslararası standartları karşılamak için aldığı ilk önlemlerden biri, uluslararası mevzuatların ve ulusal çalışma

politikalarının onaylanmasıdır. ILO'nun (2009:7) belirttiği gibi, “çalışma mevzuatı söz konusu olduğunda, Mozambik'teki bağımsızlık sonrası dönem, birçok ILO sözleşmesinin onaylanması ile karakterize edildi” ve 1977'de uluslararası sözleşmelerin büyük bölümü onaylandı. Bu yasanın Mozambik'te onaylanmasının, ulusal olarak herhangi bir çalışma mevzuatının bulunmamasının yanı sıra küresel ilgi düzeyini ve katılımını artırma ihtiyacından kaynaklandığını belirtmek gerekir (ILO, 2009). Bu nedenle, çalışma veya diğer herhangi bir alanla ilgili uluslararası sözleşmelerin ve mevzuatın onaylanması, ulusal politikaların ve sömürge politikalarının terk edilmesinin temelini oluşturacak ve *Mozambik Halk Cumhuriyeti* hükümetinin insan haklarına saygı göstermekle ilgilendiğini gösterecek, böylece her türlü uluslararası yardım ve destek için uygun olacaktır.

Uluslararası anlaşmalar ve mevzuatların yanı sıra, Mozambik'teki sömürge sonrası hükümet de istihdamla ilgili ulusal yasalar ve düzenleyici araçlar oluşturur. Bağımsızlıktan sonraki ilk 15 yıl boyunca, Mozambik'teki ana iş yasalarından biri, *1985 tarihli 8/5 sayılı Kanun*, yani çalışma yasasıdır. Bu kanun, çalışma hakkı, işçinin hak ve ödevleri, asgari çalışma yaşı, hukuki-istihdam ilişkisi, sözleşmeler, çalışma şekilleri, sözleşmenin feshi ve tazminatı ile ilgili birçok konuyu ele almıştır.

1985 tarihli 8/5 sayılı Kanun'da, çalışma hakları ve istihdam, Mozambik'teki tüm vatandaşlar için bir hak ve görev olarak görülmektedir. Böylece etnik kökeni, ırkı, cinsiyeti, rengi, sosyal konumu, siyasi görüşü ne olursa olsun her vatandaş; ekonomik, bilimsel, teknik, sosyal veya kültürel alanda, yeteneklerine, niteliklerine ve isteklerine uygun olarak, toplumun ihtiyaç ve kapasitesine göre her türlü faaliyeti gerçekleştirebilir. Bu bir görev olarak da görülmüştür çünkü hükümete göre çalışma, ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına ve halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesine yardımcı olacaktır.

Ayrıca, çalışmanın yeni ülkenin düzenlenmesi için ana konuyu oluşturması nedeniyle, istihdam söz konusu olduğunda her vatandaşın fırsat eşitliği ile karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Çalışan her birey, aynı zamanda ücretin bireyin yeteneğine ve çalışmasına göre farklılık göstereceği bir maaş alma hakkına da sahiptir (*1985 tarihli 8/5 sayılı Kanun*). Bu yasadan bazı önemli noktalara işaret edilebilir: yasa, tarafsız olmayı amaçlamasına rağmen, işi ve işçi sınıfını ilerlemenin motoru olarak gören bir ideolojiye, Marksizm-Leninizm'e mensuptur. Benzer şekilde, ülke sosyalizm ve tek parti yönetimi altında olmasına rağmen, iş hukukunun sınıf, etnik köken, din ve hatta siyasi

görüşler açısından ayrımcı olmayan bir karaktere sahip olduğunu not edebiliriz. Bu durumun esas sebebi, yasanın 1985'te, yeni bir demokratik anayasanın onaylanmasından beş yıl önce, Mozambik'teki *Frelimo* hükümetinin sosyalist ekonomik bloktan mali destek alamadıktan sonra dış politikasını demokratik bloğa kaydırmaya başladığı sırada onaylanması olmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi sözleşme, söz konusu kanunda büyük ilgi gören konulardan biridir. 1985 tarihli 8/5 sayılı Kanun'da, sözleşmenin, her birinin belirli bir yükümlülüğü olan işçi ve çalışanları bir arada tutan yasal düzenleme olduğu belirtilmiştir. Bu Kanunun 7. maddesinde, sözleşmenin yazılı olması gerektiği ve ancak istisnai durumlarda, şirketin ve sözleşmeli işçilerin kimliğini, sözleşmenin süresini, işin içeriğini, iş tutarını ve ödeme şekillerini ve sözleşmenin uzatılması veya feshi için koşulları içerebileceği belirtilmiştir. Yasa ayrıca kamu görevlileri, mesleki eğitim ve sosyal güvenlik (*Bölüm XIII*) ile ilgili bir bölüm (*Bölüm X*) içermiştir. Asgari çalışma yaşı 18 yıl olarak belirlenmiş, 15 yaşın üzerindeki çocuklar ebeveynlerinin yasal iznine bağlanmış, “erkekler ve kadınlar için normal emeklilik yaşı sırasıyla altmış ve elli beş olarak” sabitlenmiştir (*Madde 41 ve 147, 1985 tarihli Yasa 8/5*).

Dikkat edilmesi gereken son bir nokta, bu yasada toplumsal cinsiyet roller, kadın ve erkekler arasındaki eşit haklar ve çocukların korunması konusundaki “şaşırtıcı” vurgudur. 1985 tarihli 8/5 sayılı yasa, ilk kararlarında, “çalışan kadınlara, erkeklerle tam toplumsal eşitlik konusunda tüm hakların güvence altına alınması, çalışma sürecine artan entegrasyonları için yeterli koşulların yaratılması, yaratıcı kapasitelerinin geliştirilmesini sağlarken, bir anne ve eğitimci olarak yüksek işlevlerini korumaları” gerektiğini öngörmüştür. Daha da ötesi, 156. maddede, “çalışan kadınlara saygı duyulması gerektiği ve onuruna aykırı her türlü eylemin kanunla cezalandırılabilceği” belirtilmektedir. Ayrıca aynı yasa, haklı gerekçe ile “işinin özünde, kadın işçinin onurunu ihlal eden eylemlerde bulunan işçilerin, zorunlu olarak işten atılacaklarını” güvence altına almıştır (1985 tarihli 8/5 sayılı Kanun 156. madde). Böylece yasa, kadınların maaşla 60 günlük (normal yıllık izin dışında) analık iznine sahip olmalarını, hamileyken ve gece vardiyasında çalışmamalarını, kendilerini tehlikeye atacak zor faaliyetlerde bulunmamalarını sağlamıştır. Küçüklerin çalışmaları hakkında, aynı yasada *madde 157-158*, okul çağındaki küçüklerin çalıştırılmasını ve ayrıca çalışma iznine sahip 15 yaşın üzerindeki kişiler söz konusu olduğunda, gece vardiyasında çalışmalarını ve fiziksel kapasitelerine aykırı faaliyetlerde bulunmalarını yasaklamıştır (1985 tarihli 8/5 sayılı Yasa). Burada, istidam politikasını tasavvur ederken parti-devletin kapitalist olmayan ideolojik vizyonunu da görebiliriz.

Bu politikada nihai hedef, ne pahasına olursa olsun kâr sağlamak değil, çocuklara ve kadınlara saygı duyan ve onları koruyan sağlıklı bir toplum inşa etmek ve sürdürmektir. Örneğin, iki aylık bir analık izni ve bir aylık yıllık tatil, özellikle Mozambik gibi daha yüksek doğurganlığa sahip bir ülkede, bir şirketin veya bir devlet dairesinin verimliliğini etkileyecek olsa da kadının (kız, eş ve anne³² olarak görülen) toplumdaki rolü, takdir ve saygı görmesini sağlamak amacıyla kanunen güvence altına alınmıştır. Bu nedenle, sosyalist Mozambik'te önemli olan, gerçek kâr ve üretkenlikten önce sosyalist vizyon ve ideolojidir.

Mevzuatın yanı sıra, Mozambik'teki sömürge sonrası hükümet de istihdamı artırmak için somut önlemler almıştır. Bunun nedeni, bağımsızlıkta, *Frelimo*'nun yeni bir toplum inşa etme niyetinin olmasıdır: “Bunun yolu, insanın insan tarafından sömürülmesinden arındırılmış yeni bir toplumun inşasıdır ki iki şekilde gerçekleşecektir: Kapitalist ekonomik birikim modeline dayanan baskı yapısını ortadan kaldırarak, zenginliğin, üretim araçlarını elinde tutan bir grubun elinde toplanmasını engellemek ve devlette merkezileşmiş bir ekonomik ve idari planlamayı geliştirmektir” (Henriques, 2015: 439). Bu hedefi mümkün kılmak için Hükümet, eylemler ve yatırımlar oluşturan, üretim hedefleri belirleyen ve 1990'ların az gelişmişliğe karşı “*zafer on yılı*” olacağını tanımlayan ve bu büyük amaca ulaşmak için somut eylemler ve önlemler belirleyecek olan *İleriye Dönük ve Gösterge Planı* (ÜFE) aracılığıyla kalkınma stratejileri belirleyen *Merkezi Devlet Planı*'nı (PEC³³) başlatmıştır (Henriques, 2015). *Merkezi Devlet Planı* (PEC), kalkınmanın temel ekonomik ve sosyal alanlarında Devletin sonraki yıllarda ulaşması gereken hedefi içeren bir politikadır. Plan, iç savaş ve askeri istikrarsızlaşmanın neden olduğu ekonomik bozulma ve 1980'lerin küresel ekonomik krizi bağlamında onaylanmıştır.

27 Nisan tarihli 2/84 sayılı PEC'yi onaylayan yasa, “ülkemin zor bir ekonomik durumla karşı karşıya olduğunu” kabul ederek başlar. Bu nedenle, “1984 Merkezi Devlet Planı'nın yerine getirilmesi kolay bir iş olmayacaktır, ancak uyanık ve devrimci bir mücadeleci tutum takınırsak, demir bir disiplini sürdürürsek ve tüm Mozambik halkının bağlılığını garanti edersek” (Yasa n.º

³² Mozambik'teki sosyalist dönemde, kadınların anayasa ve diğer yasalarla güvence altına alınan birçok hakka sahip olduklarını, ancak kız, eş ve anne olarak görüldüklerini, yani kadınlar üzerinde bazı sosyal beklentilerin olduğunu belirtmekte fayda var. (Casimiro, 2015).

³³ *Plano Estatal Central* Portekizcede

2/84) başarabiliriz. Bu nedenle, devam eden iç savaşın ve uluslararası krizlerin planın hedeflerine ulaşmada engel teşkil edeceğini kabul etmesine rağmen, kalkınma umudunu koruyan gerçekçilik ve idealizmin bir karışımı olduğu görülebilir. Buna göre, PEC, her sektörde ulaşılması gereken birçok amaç ve hedef arasında aşağıdakileri belirlemiştir:

Tarım alanında

- a) Planlanan alanda tarım, hayvancılık ve ormancılık sektörleri dikkate alınarak ve sabit fiyatlarla ticarileştirilmiş tarımsal üretimin en az %30 oranında artırılması;
- b) Mısır, pirinç, fasulye, pamuk tohumu, kopra, kaju fıstığı, çay, narenciye ve *mafurra* için ulaşılması gereken hedefleri karşılamak ve aşmak adına kaynakları yoğunlaştırmak³⁴;
- c) Belirlenen hedefleri karşılamak için pazarlama kampanyasının hazırlanmasını sağlamak;

Endüstriyel alanda

- a) İhracat ürünlerinin belirlenmiş seviyelerinde üretimi, tarımsal pazarlamada halkın arz ve satışına göre ayarlamak;
- b) Az miktarda enerjiyle, planın başarılı bir şekilde yerine getirilebilmesi için kontrol sağlayabilmek;
- c) Ana tüketiciler tanımlanmalı, asgari tüketimler belirlenmeli, görevler planın ana hedefleri her zaman korunacak şekilde sıralanmalıdır;
- d) Yerel kaynakların kullanımını garanti altına alan ve halkın sorunlarının çözümüne katkıda bulunan küçük endüstrileri geliştirmek için somut eylemleri teşvik etmek.

İş gücü ve ücretler kapsamında

- a) İşçilerin durumunun incelenmesini teşvik etmek, mesleki özelliklerini listelemek ve yukarıda belirtilen işgücünün kullanımının dönüşümünü tetiklemek;
- b) Ana şirketlerin maaş fonunu kontrol etmek ve ücretleri üretime bağlama ilkesini dikkate alarak maaş ödeme prosedürlerine ilişkin kuralları tanımlamak,
- c) Göçmen işçiler için belirlenen döviz gelirlerine uyumu sağlamak, destek koşullarını iyileştirmek ve ulusal ekonomiye yaptıkları katkıyı artırmak.

Yukarıda sunulan hedeflerden PEC, Mozambik işgücünü tarım ve sanayiye tahsis etmeyi planlamıştır. Buna göre, hükümet tarımın “ulusal ekonominin önemli bir sektörü” olduğunu ve Mozambik’in gelişiminin tarımı dikkate alması gerektiğini düşünmüştür, bu nedenle mevcut işgücünün büyük bir kısmının ticari ve ev tarımına yönlendirilmesi beklenilmiştir.

³⁴ Mozambik’te yağ ve çamaşır deterjanına işlenebilen bir meyvedir.

Benzer şekilde, Mozambik bir hammadde üreticisi olduğundan dolayı, tarımsal üretimin iç ve dış pazarlara tedarik sağlamak için işlenmesini sağlamak çok önemlidir, bu nedenle sanayi sektörü de işgücünün tahsisinde önemli bir yer almaktadır. Yine de sömürge sonrası hükümet, Güney Afrika'ya bağımlılık göstermesine rağmen, zaten krizde olan bir ülke için önemli bir gelir kaynağı olduğundan, sömürge zamanlarında belirlenen işgücü ihracatını terk etmeyi göze alamayacağını gösteren “göçmen işçiler için belirlenen döviz geliri”nden kar sağlamayı ümit etmiştir.

Prospektif ve Gösterge Planı (PPI), yoksulluğu azaltmayı ve Mozambik'te kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlayan “büyük” bir plandır. PPI kapsamında, Devlet, ekonominin ve toplumun her sektöründe öncü ve merkezi bir rol oynayacak ve bu planda tasarlanan kaynakların ve eylemlerin tahsisine karar verecektir. Buna göre, “PPI devrimci bir programdı ve Mozambik'teki az gelişmişliği ve yoksulluğu on yıldan kısa bir sürede sona erdirmeyi amaçlamıştır. Bu planda tarım ve sanayi onun temel direkleri olarak kabul edilmiştir” (Dava, 2013: 142). Aynı şekilde, plan aynı zamanda “ekonomik varlıkların düşük kapasitesi ve artan bozulmanın getirdiği yeni zorluklar gibi sömürge döneminden miras kalan engellerin üstesinden gelme” niyetine sahiptir. Böylece bu, ülke ekonomisini ulusal ve uluslararası pazarları tedarik etme, insanların ihtiyaçlarını karşılama ve böylece sıradan Mozambiklilerin yaşam kalitesini artırma yeteneğine sahip hale getirecektir.

PPI kapsamında ekonomi, sosyalist ideoloji tarafından şekillendirilmekte ve tarım ve sanayi üretimleri parti tarafından merkezi olarak onaylanan planları yansıtmaktadır. Maloa'nın belirttiği gibi, PPI'de ulusal ekonomi, kırsal kesimin toplumsallaşmasına ve tarımsal kalkınmaya dayanacaktır. Devlet, milyonlarca köylünün güçlü bir sosyalist köylüye dönüştüğü kırsal kooperatifçiliğin yanı sıra, mekanizasyon ve halkın talebini karşılamaya yardımcı olacak büyük projeler yoluyla hızla geliştirilmesi gerektiğini planlamıştır (Maloa, 2016).

Bu hedeflere ulaşmak için PPI, köylülerin birlikte çalışacağı kooperatifler ve sosyalist devlet altında birlikte kalacakları komünal köyler (*Ujamaa*) oluşturmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, plan ihracat için demir, çelik, soğutma ve alüminyum ağır sanayilerinin oluşturulmasını da içermiştir (Maloa). Bu nedenle, şu ya da bu şekilde, PPI, eski sömürgeci ve sömürücü toplumu, ekonominin ve bireylerin dönüşümün aktörleri ve nesneleri olduğu sosyalist bir topluma dönüştürmeyi amaçlayan “büyük” bir plan olmuştur. Ancak, plan amaçlanan tüm hedeflere ulaşmamıştır. Bu büyük niyetlere rağmen, plan iç savaştan, dış istikrarsızlıktan, finansal kaynakların ve yerel meşruiyetin yokluğundan etkilenmiştir.

Mozambik'teki sömürgecilik sonrası devletin politikalarının ve mevzuatının, yeniliklerin ve sürekliliğin bir karışımı olduğu görülebilir. *Frelimo* hükümetinin arkasındaki ideoloji Marksizm-Leninizm olduğundan, birçok politika ve yasan bir “halk” inşa etme niyetindedir. Bununla birlikte, bu hayal, *Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (Comecon)* tarafından mali destek eksikliği, Güney Afrika ve Rodezya sabotajı ve *Renamo*'nun³⁵ iç istikrarsızlaşması ve halk arasında meşruiyet kaybı gibi sayısız kısıtlamayla karşı karşıya kalmıştır (Macqueen, 1984). Bu koşullar altında, emek ihracatını sona erdirmeye yönündeki açık iradeye rağmen, sömürge sonrası Mozambik hükümeti, ekonomik ve politik bir krizle karşı karşıya olan bir ülke için önemli bir gelir (işçi transferleri) kaynağı olduğundan, sömürge zamanlarından miras kalan politikayı sürdürmek zorunda kalmıştır. Böylece, ideoloji, pragmatizm ve ekonominin işlevselliğini sağlamanın yanı sıra bağımsızlığı ve iktidarı koruma ihtiyacı ile de karşı karşıya kalmıştır.

Mozambik'te bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda tasarlanan son “büyük” istihdam ve kalkınma politikası, PPI'nin başarısızlığından sonra *Ekonomik Rehabilitasyon Programı (PRE)*'dir. PRE, sosyalizmden büyük bir kaymayı ve Batı bloğuna ve kapitalizme katılma niyetini gösteren bir politikadır. Dava'nın belirttiği gibi, ekonomik çöküş ve *Comecon*'dan mali yardım alamadıktan sonra, “Mozambik Hükümeti, Bretton Woods kurumları, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın fonlarından yararlanmak amacıyla Batı ile müzakerelere başlayarak dış politikada yeniden bir hizalanma gerçekleştirmeye karar vermiştir” (Dava, 2013: 120).

Bu anlamda, iktidar partisi sosyalizmi terk etmek ve Avrupa ve Kuzey Amerika'dan herhangi bir mali destek almadan önce ekonomiyi ve toplumu dönüştürmek için net önlemler almaya başlamak zorunda kalmıştır. Bu, eskiden devlete ait şirketlerin özelleştirilmesini, merkezi olarak planlanmış ekonomiyi terk etmeyi ve piyasa ekonomisine katılmayı, özel mülkiyetin korunmasını içerir (Mafavisse & Clemente, 2012). Bu önlemler, ülkenin gerçekten de Avrupa Kalkınma Ajansı ve *Bretton Woods* ajanslarından finansal destek almasını ve tüm önlemlerini ve yönergelerini kabul etmesini sağlamıştır. Metaforik olarak ülke, IMF şarkılarındaki kelimeleri anlamasa da “söylemeye” başlamıştır (Le, 2016), çünkü önemli olan uluslararası fonları güvence altına almak ve Mozambik'i kapitalist ekonomik sisteme entegre etmektir.

³⁵ Eski adıyla MNR.

1.2. Mozambik'te Bağımsızlıktan Sonra İstihdamın Ana Sektörleri

Bağımsızlıktan sonraki ilk yıllara, her şeyin devlete veya halka ait olduğu, sosyalist bir toplum inşa etme girişimi damgasını vurmuştur. İstihdam açısından sömürge sonrası hükümet, tarımsal çiftliklerden, küçük ve orta ölçekli endüstrilerden sanayi dışı şirketlere kadar, sömürge yönetimi tarafından dışarıda bırakılan hemen hemen her şeyi kamulaştırmıştır. Kamu yönetiminde, sağlık hizmetlerinde, güvenlikte ve savunmada istihdam edilmeyen Mozambiklilerin çoğunluğu, sömürge yönetiminden kalan Devlet Çiftliklerinde, Sanayi Devlet Şirketlerinde istihdam edilmiştir. Sonuç olarak, “1982’de sanayi, ticaret ve tarımdaki şirketlerin yaklaşık %73’ü, hâlihazırda devlete ait veya “müdahale edilmiş” şirketlerdi; şirketlerin sadece %27’si özel kalmıştı. Müdahale ve kamulaştırma döneminin zirvesinde, devlet sektörü, çoğu birkaç eski sömürge şirketinin birleşmesinden yaratılan yaklaşık 600 şirketi içeriyordu” (Pitcher, 2003: 796).

Bağımsızlıktan sonra *tarım*, Mozambik’in gelişimi için gerekli sektör olarak görülmüştür, bu nedenle ülkedeki mevcut işgücünün çoğunluğunu devlet çiftliklerinde veya tarım kooperatiflerinde istihdam edilmiştir. Buna göre, tarım, doğal gaz ve maden kaynakları arama gibi mega projeler tarafından ele geçirilmeden önce, tarihsel olarak Mozambik ekonomisindeki en önemli sektörlerden biridir (Darch, 2019). Hükümet, tüm eski sömürge çiftliklerinin kontrolünü ele geçirdi ve ticari tarımı sürdürmeye çalıştı, ancak sosyalist ideoloji ve üretim tarzı altında. Bu nedenle, “politika vurgusu başlangıçta toplumsal olarak komünal köyler veya *aldeias comunais* ve üretken bir şekilde tarımsal kooperatifler halinde örgütlenmiş bir aile sektörü üzerindedir. Başlangıçta, aile sektörünün yanında, esas olarak Portekiz sömürgelerine dayanan büyük ölçekli Devlet çiftlikleri vardı; ancak ticari tarım da devam etti. Devlet çiftliklerinin sürdürülemez olduğu ortaya çıktı” (Darch, 2019: 29). Bu dönemde üretilen başlıca ürünler mısır, pirinç, pamuk, ayçiçeği, şeker kamışı, yer fıstığı, kopra, kaju fıstığı, çay iken, önde gelen tarımsal devlet şirketleri şunlardır: MARAGRA, MOBEIRA, MECANAGRO, (Maloa, 2016; Pitcher, 2003).

Sanayi sektörü, Mozambik’in bağımsızlığını takip eden yıllarda istihdam için büyük önem taşımıştır. Buna göre, Darch (2019), tarım sektörünün Mozambik ekonomisinde baskın sektör olmasına ve hala baskın olmasına rağmen, sanayi sektörünün de bağımsızlık öncesi ve sonrası Mozambik’in gayri safi yurtiçi hasılasına (GSYİH) önemli ölçüde katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Darch, “esas olarak ihracat için kopra, pamuk, sisal ve çayın bazı ön işlemlerinin

gerçekleştiği yerel imalat sanayilerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan öncesine dayandığını” belirtmektedir (2019: 197).

Sonraki yıllarda, sanayi hızla yükseldi ve “1920'lerde, bu tür bir endüstriyel faaliyet yağları ve keresteyi içerecek şekilde genişledi ve bira, çimento, sigara, tuz ve sabun da dâhil olmak üzere iç pazar için bazı ürünler yerel olarak üretilmeye başlandı” (Ibid). “1961'e gelindiğinde, Mozambik'te, öncelikle Portekizli yerleşimcilerden oluşan bir iç pazar için mobilya, giyim ve cam ürünlerinden çeşitli mallar üreten binden fazla sanayi kuruluşu bulunmaktaydı. 1960 yılına gelindiğinde, bu pazar yerel sanayi üretiminin yüzde 45'inden fazlasını tüketmiştir. Çimento ve rafine edilmiş petrol ürünleri gibi belli bir miktar ağır sanayi üretimi de bulunmuştur” (Darch, 2019: 197).

Bu sanayi şirketleri, 1970'lerde Mozambik'i en sanayileşmiş ülkeler arasına soktu, 1975'teki bağımsızlık zamanında Mozambik'in Afrika'daki en sanayileşmiş 8. ülke olarak sıralandığı ve sanayinin ülkenin GSYİH'sine %10 katkıda bulunduğu belirtilmiştir (Macuane, 2018). Bu, Mozambik'in sömürge döneminde ihracat için sadece hammadde rezervi olduğunu ve henüz Güney Afrika gibi sanayileşmiş bir ülke olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, Portekiz sömürge yönetimi, en azından tarım ürünlerinin yerel tüketim ve ihracat için dönüştürülmesi açısından sanayileşmeye başlamıştır.

Mozambik bağımsızlığını kazandıktan sonra, daha önce sömürge yerleşimcilere ait olan tüm sanayi şirketlerini ve komplekslerini miras alarak bu sektörü bağımsızlıktan sonra istihdam talebini karşılamada en önemlilerinden biri haline getirdi. Bu nedenle, sanayi sektörü, sömürge sonrası Mozambik'te iş yaratma açısından büyük önem taşımıştır. Bağımsızlığı takip eden yıllarda faaliyet gösteren endüstriyel ve ticari şirketler arasında *MABOR*³⁶, *Quimica Geral*, *Companhia de Cimentos*, *TEXLOM*, *TEXTAFRICA*, *Riopele Texteis*, *AGRICOM*³⁷, *ROMOS*, *ROMON*, *ROMC* ve *EMOSE*³⁸ bulunmaktadır.

³⁶ Lastik üretiminde.

³⁷ Tarım ticareti için.

³⁸ Sigorta için.

Bununla birlikte, iç savaş ve nitelikli Portekizlilerin sanayi sektöründeki kitlesel göçü, 1980'lerin ortalarında endüstrinin kapasitesinin %10 ila %30'u arasında faaliyet gösterdiği ülkedeki endüstriyel potansiyeli etkilemiştir (Macuane, 2018). İç savaş yoluyla bu istikrarsızlaştırma eyleminde birçok Mozambikli işini kaybetmiş ve tarım, balıkçılık ve iç savaş bağlamında mümkün olan diğer faaliyetlere geçmek zorunda kalmıştır.

İşgücü ihracatı, Mozambik'in bağımsızlığından sonra da önemli bir istihdam kaynağı olmaya devam etmiştir. Sosyalist hükümet, Güney Afrika'ya bağımlılığını bitirmek ve emek göçünü sona erdirmek istese de bunu yapmak için yeterli araçlara sahip değildi ve uygulama, hükümete ulusal ekonominin diğer sektörlerinden daha fazla gelir sağlamaya devam etti. Brahman'ın belirttiği gibi, “yaklaşık 100.000 Mozambikli işçi, 1970'lerde ülkenin tüm sanayi işgücünü aşan bir sayıyla, madenlerde sözleşmeli olarak çalıştı” (Brochmann, 1985: 337). Buna göre, Mozambik'in bağımsızlığını takip eden yıllarda, hükümet, emek göçünü sona erdirmeye ve aynı işgücünü Mozambik'i geliştirmek, yoksulluğu ortadan kaldırmak ve Güney Afrika'ya entegre olmayan sosyalist bir ülke inşa etmek için kullanma iradesini açıkça ortaya koymuştur (Brochmann, 1985; First, 2015). Bununla birlikte, gerçeklik bu arzudan uzaklaştı ve Güney Afrika madencilik sektöründe çalışan Mozambiklilerin sayısında herhangi bir azalma olduysa, bunun nedeni *Apartheid* hükümetinin Mozambik ekonomisini kırılganlaştırmak ve zayıflatmak istemesidir. Nitekim, Mozambik'in bağımsızlığından hemen sonra, Güney Afrika hükümeti Güney Afrika'daki Mozambikli maden işçilerinin kotasını azaltmıştır. Newitt'in belirttiği gibi, genel olarak, ilk madenlerin açılmasından bu yana Mozambik ve Güney Afrika'yı birbirine bağlayan karşılıklı çıkarlar, 1970'lerde azalarak Mozambik tarafı için Güney Afrika tarafından daha fazla soruna neden olmuştur (Newitt, 1995).

Bunun nedeni, “*Frelimo*'nun planı, eski madencilerin Mozambik'e geri akışını aşamalı olarak kontrol etmek ve böylece istihdam üzerindeki etkileri hafifletmek için göçü kademeli olarak azaltmaktı. 1976'da beklenmedik bir olay bu planları altüst etmiştir: Güney Afrika'ya giden Mozambikli göçmenlerin birliği, Güney Afrika'nın inisiyatifiyle üçte iki oranında azaltılmıştır” (Brochmann, 1985: 338). Eğer 1975'te Güney Afrika'da çalışmak üzere 113.000 Mozambikli işe alındıysa, ertesi yıl sözleşmeler daha deneyimli göçmenlerle sınırlı olduğu için 70.000 erkek aniden madenlerden atılmıştır (Brochmann, 1985; Newitt, 1995).

Güney Afrika'nın 1976 ve 1977'deki bu önlemlerinin bir sonucu olarak, işe alımlar 32.648 ve 36.447'ye düşmüş, bu da kayıtların başlamasından bu yana en düşük seviyelere ulaşmıştır. Aynı zamanda iç savaş ve mali açıyla karşı karşıya olan Mozambik'in zaten zayıf olan ekonomisini daha da zayıflatmıştır. Bununla birlikte, emek göçü, bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda Mozambik'te hayati bir istihdam kaynağıydı ve hatta 1984'te Mozambik ile Güney Afrika arasında *Nkomati Anlaşması*'nin imzalanmasından sonra ilgili rolü üstlenmiştir. Bunun nedeni, bu anlaşmanın gerilla hareketlerine (Mozambik'te *MNR* ve Güney Afrika'da *ANC*) yardım ederek bunlar arasındaki ilişkiyi normalleştirmeyi, karşılıklı saldırganlığı sona erdirmeyi, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri yeniden kurmayı ve göçmen emeğini canlandırmayı amaçlamasıydı (Gunn, 1985). Sonuç olarak, işe alım kısıtlaması kaldırıldı, böylece "1984'te bu hamleler Güney Afrika hükümeti tarafından desteklenmiş ve işe alınan Mozambiklilerin sayısı 1985'te artarak 52.410'a yükselmiş," sonraki yıllarda 1990'a kadar salınım yapmıştır, ancak işe alınanlar 44.000'in üzerinde kalmıştır (Newitt, 1995: 499).

1.3. Demokratik Dönemde İstihdam İdaresi

Mozambik'te, yaklaşık 16 yıl süren bir iç savaşın ardından, 1990'larda demokratikleşme süreci başlamakla beraber, 1990'larda yeni bir demokratik anayasa (1990), bir Genel Barış Anlaşması (1992) ve 1994'te "kuruluş seçimi" yapılmıştır. Demokratikleşmeden sonra ülke, demokratik örgütlenmeleri kurumsallaştırmaya, silahların değil, diyalogun çatışmaları ve farklı fikirleri çözmeyi amaçladığı barışçıl bir toplum inşa etmeye ve pekiştirmeye odaklanmak zorunda kalmıştır. Siteo'nun belirttiği gibi, Mozambik davası demokratik geçişte bir başarı olarak görüldüğünden, uluslararası toplum, Mozambik'in demokratik kurumsallaşma sürecinde başarılı olmasına ve hükümete yardımcı olmakta önemli bir rol oynamıştır (Siteo, 2020). Bu nedenle, Mozambik'te işsizliği ve yoksulluğu azaltmaya yönelik herhangi bir girişim, devlet bütçesine veya dolaylı olarak kalkınma ajanslarının faaliyetlerine ve sivil toplum kuruluşlarına bir uluslararası yardım bağlamında değerlendirilmelidir.

Mozambik'te yoksulluğun azaltılmasına yönelik stratejik planlar, ulusal hükümet, IMF ve Dünya Bankası tarafından *Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri*'nin (PRSP'ler) bir parçası olarak tasarlanmış ve koordine edilmiştir. Ulusal olarak PRSP'ler, Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARPA) ve daha sonra *Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı* (PARP) olarak bilinir. PARPA'lar, beş yıllık bir zaman diliminde "yoksulluğun azaltılmasına yönelik stratejik vizyonu,

ana hedefleri ve takip edilecek kilit eylemleri, hepsi de Devletin orta vadeli ve yıllık bütçelerinin, programlarının ve politikalarının hazırlanmasına rehberlik edecektir" (Republic of Mozambique, 2001: 1). PARPA, Devlet organları tarafından geliştirilen sektörel ve sektörler arası planları, politikaları ve stratejileri içeriyordu, bu nedenle daha çok "devam eden bir istişare sürecini içeren, periyodik olarak gözden geçirilecek ve mükemmelleştirilecek politikaları ve eylemleri tanımlayan bir araçtır" (Ibid).

İlk PARPA, mutlak yoksulluğu azaltmak ve Mozambiklilerin, özellikle yoksulların yaşam kalitesini artırmak istemiştir, çünkü ülke nüfusunun %70'inden fazlası, mutlak yoksulluk içinde yaşayan, dünyanın en fakirleri arasındadır. Belgede sunulduğu gibi, "hükümetin temel amacı, tüm Mozambiklilerin, özellikle de yoksulların kapasitelerini ve mevcut fırsatlarını geliştirmek için önlemlerin alınması yoluyla Mozambik'teki mutlak yoksulluk düzeylerinde önemli bir azalmadır. Özel amaç, mutlak yoksulluk oranını 1997'de %70'ten, 2005'e kadar %60'ın altına ve bu on yılın sonuna kadar %50'nin altına düşürmektir" (Republica de Mocambique, 2001: 2). Bu nedenle, politika yapıcılarının belirli bir zamanda alınacak belirli eylemleri ve önlemleri görecekları stratejik bir planla, yoksullukla mücadelenin, politikalar aracılığıyla, nüfusun büyük bir kısmının istihdama erişebildiği hızlı ve geniş tabanlı ekonomik büyümenin sürdürülmesine de yardımcı olacağına inanılmıştır. PARPA kapsamında, kalkınma için önemli olduğu düşünülen her sektörün belirli bir hedefi ve yol gösterici eylemleri bulunmuştur. Yukarıda belirtilen belgede, Mozambik'teki yoksulluğun azaltılması stratejisinin, insani gelişmeyi teşvik etmeyi ve hızlı, kapsayıcı ve geniş tabanlı büyüme için elverişli bir ortam yaratmayı amaçlayan altı önceliğe dayandığı belirtilmiştir (Republica de Mocambique, 2001).

Söz konusu plan kapsamında altı temel eylem alanı şunlardır: eğitim, sağlık, tarım ve kırsal kalkınma, temel altyapı, iyi yönetim ve makro-ekonomik ve finansal yönetim. Ayrıca, "seçilmiş sosyal programlar (hedeflenen sosyal refah programları), konut, gelir yaratmaya ve iş fırsatlarına katkıda bulunan sektörel politika ve programlar (iş geliştirme, balıkçılık, madencilik, sanayi, turizm), doğal afetlere karşı kırılganlığı azaltmaya yönelik programlar ve sürdürülebilir büyümeyi destekleyen politikalar" (Republica de Mocambique, 2001: 5).

PARPA'da istihdam, hükümetten özel ilgi gördü. Buna göre, "vatandaşların, ailelerin, firmaların ve diğer kurumların özel inisiyatifinin, kalkınmanın motoru olduğu, bu girişimlerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan hizmetlerin ve altyapının sağlanmasından devletin sorumlu

olduğu" varsayılmıştır (Republica de Mocambique, 2001, s. 81). Dahası, plan, “istihdamın esas olarak vatandaşların, ailelerin, firmaların ve diğer özel kurumların çoklu girişimlerinden kaynaklandığını” eklemiştir. Açıkçası kamu kurumlarının girişimleri de istihdam sağlamıştır. Bununla birlikte, özel sektörün faaliyetleri giderek artan bir şekilde iş yaratma ve istihdam fırsatlarının kaynağıdır” (Ibid).

Bu anlamda, plan (s.82-83), o zamana kadar Mozambik’te istihdamı teşvik etmek için şunları yapmanın gerekli olduğunu belirtmiştir:

- a) İşgücü mevzuatını güncellemek, işgücü maliyetlerini gereksiz yere artıran ve işgücü piyasasının esnekliği açısından zorluklar yaratan yönleri ortadan kaldırmak;
- b) Ticaret kanununu güncellemek ve bürokrasiye katkıda bulunan bu yönleri ortadan kaldırmak, mevcut pazarın ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak;
- c) İş ortamının iyileştirilmesine yönelik tedbirlerin alınması yoluyla kamu kurumlarını daha etkin ve verimli hale getirmek; özel sektörle istişarelerin faydasını artırmak,
- d) Özel sektörün, altyapı faaliyetlerinde yer alan kamu şirketlerine katılımları da dahil olmak üzere, iş sektörüne katılımı artırmak;
- e) Küçük Sanayi Destek Fonu’nu (FFPI)³⁹ yeniden yapılandırın ve mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeleri daha etkin bir şekilde destekleyecek şekilde faaliyetlerini genişletin.

2005 yılına kadar süren ilk PARPA’nın göreceli başarısının ardından, Mozambik hükümeti Uluslararası ortaklarla birlikte *PARPA II* olarak bilinen benzer bir plan tasarlanmıştır. PARPA II, önceki planda alınan önlemlerin bir devamıdır, ancak yeni hedeflere ulaşmayı ve ilkinde yapılan hatalardan kaçınmayı amaçlamıştır. Resmi belgeye göre, PARPA II, Mozambik Hükümeti’nin 2003’te yüzde 54 olan yoksulluk oranını 2009’da yüzde 45’e düşürmeyi amaçlayan 2006-09 Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı’dır (Republica de Mocambique, 2006).

PARPA II, eğitim ve sağlık yoluyla insan sermayesi gelişimi, gelişmiş yönetim, temel altyapıların ve tarımın geliştirilmesi, kırsal kalkınma ve daha iyi makro-ekonomik ve finansal yönetim alanlarında aynı öncelikleri paylaşmış, ancak bu program, önceliklerinin ulusal ekonominin daha fazla entegrasyonu ve verimliliğin artması olması bakımından öncekinden farklı olmuştur (Ibid). Önceki planda olduğu gibi, PARPA II, Devlet Bütçesinin finanse edilmesinde ve planın etkili hale getirilmesinde iş birliği modellerinin daha fazla katkı sağlamasını beklemiştir.

³⁹ Portekizcede: *Fundo de Fomento a Pequenas Industrias*.

Gördüğümüz gibi, PARPA I, mutlak yoksulluğu %60'ın altında bir yüzdeye düşürme temel hedefine ulaşmayı başardı, bu nedenle, aşağıdaki plan %45'in daha da altına düşmeyi amaçlamıştır.

İş ve istihdam açısından, belirlenen plan, işe değer veren bir kültürün önemi konusundaki farkındalığı artırmak için temel hedeflerden biridir. Bu, "ilkokul seviyesinden başlayarak eğitim müfredatına ahlak, çalışma kültürü ve bireysel sorumluluk konularının" dahil edilmesiyle sağlanacaktır (Republica de Mocambique, 2006: 32-33). Bu, erken yaşlardan itibaren, çocukların işi sevmeye ve girişimcilik yoluyla kendi işlerini yaratmak, iş bulmak veya işe girmek için potansiyellerini ve yaratıcılıklarını kullanmaya teşvik edilebileceği anlamına gelir. Dahası, istihdamı teşvik etmeye ve yoksulluğu azaltmaya odaklanan bir müfredatla, eğitim sistemi, iş aramada kullanılabilecek bilgi birikimini ve becerileri sağlamak için teknik eğitim konularını da içerecektir.

Hükümetin Mozambik'te istihdamı yönetmek için kullandığı bir başka yol da 2007 yılında yeni iş kanununun onaylanmasıydı. Yeni *iş kanunu*, 1 Ağustos tarihli *23/2007 sayılı kanun* olarak onaylanmıştır. Yeni ve mevcut iş kanunu, ilkinden 20 yıldan fazla bir süre sonra ve Mozambik'te demokrasinin açılışından 15 yıldan fazla bir süre sonra onaylanmıştır, böylece inşa halindeki yeni toplumu yansıtır ve 1985'teki eski yasayı karakterize eden Marksist-Leninist ideolojiden kurtulmuştur. Yeni yasa, genel ilkeleri tanımlamış ve ücret karşılığında sağlanan işlerin bireysel ve kolektif ilişkilerine uygulanabilir yasal rejimi kurmuştur (*23/2007 sayılı Kanun*). Kanunla, “ülkede yürütülen bütün faaliyet kollarının yerli ve yabancı işveren ve işçileri arasında alt işlerin hukuki ilişkileri kurulmuş” ve “Devlet memuru olmamak veya ilişkileri belirli bir mevzuatla düzenlenmemiş olmak kaydıyla, kamu hukukuna tabi tüzel kişiler ile işçiler arasında hukuki istihdam ilişkileri kurulmuştur.” (⁴⁰*Madde 2, 23/2007 sayılı Kanun*).

Bu yasa, cinsel yönelime, ırka veya *HIV/AIDS* taşıyıcısı olmaya dayalı ayrımcılık yapılmamasını vurgulayan, demokratik ve ayrımcı olmayan bir toplum bağlamında işçiye daha fazla hak ve anlayış vermeyi amaçlamıştır. Bu kanunun 5. ve 6. maddelerine göre, işverenin, işçinin kişilik haklarına, özellikle de özel hayatını saklı tutma ve aile ve duygusal yaşamla ilgili olanlar gibi işçinin mahrem ve ferah hayatına ilişkin hususlara saygı göstermeyi; cinsellik, sağlık durumu,

⁴⁰ Mozambik'te kamu görevlilerinin ve yerel yönetim yetkililerinin özel bir çalışma mevzuatı vardır: Devlet Memurları ve Temsilcileri Genel Statüsü.

siyasi ve dini inançları taahhüt eder (23/2007 sayılı Kanun). Ayrıca, bu mevzuat uyarınca, işverenin önceden rızası olmadan çalışanların performansını kontrol etmek için video kaydedici gibi herhangi bir teknolojik cihazı kullanması da yasaklanmıştır. 1985 tarihli kanunda olduğu gibi, yeni kanun da korumaya sahip kadınların (hamile veya emziren) korunmasının önemini vurgulamıştır. Burada, önceki yasadaki farklı olarak, yeni yasa hem erkeklere hem de kadınlara ebeveyn olarak önem vermekte ve kadın işçilere 1985 yasasında olduğu gibi kız, eş ve anne gibi sosyal rolünü vermemektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, 23/2007 sayılı Kanunda kadının korunması açısından, süreli veya erken doğum durumlarına bakılmaksızın, canlı doğum veya ölü doğum olmasına bakılmaksızın 60 gün anne izni ve 30 günlük tatil hakkına sahiptir (Madde 12). Bu yasadaki selefine kıyasla yenilik, babanın, çocuğun doğumundan hemen sonraki gün alınması gereken her 2 yılda 1 günlük babalık iznine hak kazanmasıdır. 23/2007 sayılı Kanun, işveren ve işçiyi bir arada tutma aracı olarak görülen sözleşmeye önemli bir rol vermiştir. Bu kanunda sözleşme, "bir işçinin, faaliyetini başka bir kişiye, bir işverene, işverenin yetki ve talimatı altında, ücret karşılığında sağlamayı taahhüt ettiği sözleşme" olarak tanımlanmıştır (Madde 18, 23/2007 sayılı Kanun). Bu, işçinin, bir şirkette işlerine başlamadan önce, hakları, yükümlülükleri ve ücretleri açısından hemfikir olmaları gerektiği anlamına gelir. Küçüklerin (15 yaş üstü) çalışmaları ile ilgili olarak, yasa, öncekine benzer. Yasa, 15 yaşın üzerindeki çocukların çalıştırılmasına izin verir, ancak "işveren, yetkili sendika organı ile koordineli olarak, reşit olmayan çocuğa yaşı, sağlığı, güvenliği, mesleki eğitimi için fiziksel, psikik ve ahlaki gelişimlerine zarar gelmesini önleyecek uygun çalışma koşullarını sağlamak için önlemler almalıdır". Bu yasaya göre, reşit olmayan kişinin sağlıksız, tehlikeli veya büyük fiziksel çaba gerektiren görevleri üstlenmesi yasaktır ve haftada otuz sekiz saati ve günde en fazla yedi saati geçemez (Madde 23, 23/2007 sayılı Kanun). Bununla birlikte, yeni yasa aynı zamanda *engelli insanların, öğrenci-işçilerin, göçmen işçilerin ve yabancı işçilerin* çalışmaları hakkında da kurallar koymuştur.

Her ne kadar artımlı bir karakter ve süreklilik gösterse de 23/2007 sayılı Kanun, kapitalist ekonomi içinde işçi haklarını güvence altına almakla ilgilenen ilerici bir yasadır. Eski yasanın aksine, bu yasa, profesyonel bürokratlar tarafından, birincisini hazırlayan gibi ideolojik bagajı çok az olan veya hiç olmayan bir şekilde tasarlanmıştır. Şimdi, önemli olan, iktidar partisinin ideolojik çizgilerinde ilerleyen yasalar oluşturmak yerine, işçinin işverenlerin herhangi bir suüstimaline karşı yasa ve devlet tarafından korunmasını sağlamaktır.

Ayrıca, yeni yasa, önceki yasada olduğu gibi işverenlerin ve çalışanların hak ve görevlerine 'adil' bakmak yerine, şirketlerin ve işletmelerin yükümlülüğü ve düzenlenmesi gibi ülkedeki geniş çalışma bağlamını da dikkate almıştır. Yine de yeni yasa, kadının isterse bir kız, anne ve eş olmasına rağmen, artık bir kişi olarak görüldüğü toplumun dönüşümünü yansıtır, tıpkı bir erkeğin oğul, baba ve koca olarak görülmediği gibi. Böylece, şu ya da bu şekilde, yeni yasa, çalışmanın ideolojik vizyondan kurtulmasına yönelik başarılı bir girişimdir.

Mozambik'teki kırsal alanlarda yoksulluğu hafifletmek ve iş yaratmak için en büyük önlemlerden biri, *Bölge Kalkınma Fonu* (FDD) veya "*7 milhoes*" olarak bilinmektedir. FDD, Armando Emilio Guebuza'nın başkanlığı sırasında (2004-2014), insanların bir işletme veya küçük ölçekli işletmeler kuracakları sosyal krediler yoluyla bölgeleri geliştirmeyi tasarlamış ve uygulamıştır. FDD'yi tasarlarken, hükümet, kalkınma girişimlerinin başlaması gereken 'kalkınma merkezi' bölgeleridir. Buna göre, FDD'nin öncelikle resmi finansal sistemde krediye erişimi olmayan, yoksul ancak ekonomik olarak aktif insanları desteklemesi amaçlanmıştır (Republica De Mocambique, 2011).

FDD, girişimciliği, gıda üretimi ve pazarlama faaliyetlerini, kalıcı veya mevsimlik işlerin yaratılmasını, topluluklarda gelir ve verimlilik üretimini sağlamayı amaçlamıştır. Buna göre, Mozambik'in her bir bölgesi *7 milyon Meticaís* (MT) fon alacak ve bu fon, düşük faiz oranlarına sahip bir kredi olarak, bireyler ve birlikler için 75.000 MT'den 35.0000 MT'ye kadar olan kredilerle tarım, hayvancılık, tarımsal işletme, balık yetiştiriciliği, sanayi, ticaret, hizmetler ve turizm ile ilgili bulunan projelere esnek bir şekilde tahsis edilecektir.

İşsizlikle mücadele etmek ve demokratik dönemde kalkınmaya kapı açmak için son bir önlem, *Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı* (PARP) 2011-2014 olarak bilinen son (2011-2014) *Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgesi*'dir⁴¹. Resmî belgeye göre, Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARP), Mozambik Hükümeti'nin PARPA II'yi sürdüren, yoksullukla mücadeleye

⁴¹ Üçüncü PARPA, PARPA III yerine PARP olarak adlandırıldı, çünkü hükümet ülkedeki Mutlak Yoksulluğu başarılı bir şekilde sona erdirdiklerine ve "sadece" yoksulluk olarak kaldıklarına "inanıyordu", bu nedenle uygulamalarda PARP PARPA II'nin bir devamı olmasına rağmen, farklı bir isim aldı. Gerçekten de, "Mozambik'in sosyoekonomik kalkınma açısından önemli ilerlemeler kaydettiğini, makroekonomik istikrar ve daha hızlı ekonomik büyümenin birleşik etkisi altında. Üzerinde 2005-2009 döneminde, yıllık büyüme GSYH'nin ortalama yüzde 7,6'sını oluşturdu ve kişi başına düşen gelir arttı yılda ortalama yüzde 5"(Republica de Mocambique, 2011). Bununla birlikte, ülkenin yaşadığı şey, servetin yeniden dağıtılması ve İnsani Gelişim Endeksi (İGE) hala yasa olduğu için mutlaka kalkınma değil, sadece ekonomik büyümedir.

ve çalışma kültürünü teşvik etmeye, ekonomik büyümeyi sağlamaya ve yoksulluğu azaltmaya (2014 yılına kadar yüzde 54,7'den yüzde 42'ye) ve ülkedeki kırılganlığı aşmaya odaklanan *Beş Yıllık Hükümet Programı*'nı (2010-2014) uygulamaya koymak için orta vadeli stratejidir.

Önceki politikaları olduğu gibi, hedefinin başarısı, sivil toplum örgütlerinin ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası iş birliği ortaklarının ve İsveç, Danimarka, Almanya ve İzlanda gibi ülkelerin aktif katılımı anlamına gelir.

Mozambik'te bağımsızlıktan (sosyalist dönem) günümüze (demokratik dönem) kadar istihdam yönetimi aşağıdaki tabloda özetlenebilir:

Tablo 4: Mozambik İstihdam İdaresi

Mozambik'te İstihdamla İlgili Temel Politikalar ve Yasalar			
Dönem	Yıl	Politika veya Hukuk	Ek Açıklamalar
Sosyalizm ve Tek Parti Yönetimi (1975-1990)	1979	Prospektif Gösterge Planı (ÜFE)	Kötü yönetim, mali yardım eksikliği ve iç savaş nedeniyle başarısız olmuştur
	1984	Kanun No. 2/84 27 Nisan	Merkezi Devlet Planı (PEC)
	1985	1985 tarihli 8/5 sayılı Kanun	İş Hukuku
	1987	Ekonomik Rehabilitasyon Programı (PRE)	IMF ve Dünya Bankası'nın yardımıyla mümkün oldu
Çok Partili Demokrasi Dönemi (1990'dan itibaren)	2001	Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARPA)	Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri (I). Ayrıca yoksulluğu azaltmayı ve iş yaratmayı amaçlar.
	2005	Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARPA-II)	Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri (II)
	2006	Bölge Kalkınma Fonu (FDD)	"7 <i>milhões</i> " olarak da bilinir
	2007	23/2007 Sayılı Kanun	Yeni İş Kanunu

	2011	Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARP)	Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri (III)
--	------	--	--

Kaynak: Yazarın Detaylandırması

Yukarıdaki tablodan, bağımsızlıktan günümüze kadar Mozambik’te istihdam yönetimini özetleyen bazı açıklamalar çıkarılabilir. Ülke, 40 yılı aşkın bağımsızlık döneminde istihdam yönetimi açısından büyük değişiklikler yaşamadı, sadece "yeni" politikalar tasarlandı, ancak bunlar üzerinde çok az yenilik oldu ya da hiç yenilik olmadı. Ayrıca, önemli bir değişimin olduğu yer, ulusal talep veya beklentileri karşılamak değil, yabancı ajansların gereksinimlerini karşılamaktır. Aynı şekilde, ideolojik yönelim, alınan politikaları ve yasaları anlamak için de önemlidir. Buna göre, sosyalizm döneminde alınan politikalar, ülkenin ve ekonominin Parti-Devlet tarafından planlanacağı inancını yansıtırken, demokrasi dönemindekiler açık ve katılımcı bir bağlamda düşünülmüştür.

Sosyalist ve demokratik dönemleri bir karşılaştırma olarak ele alırsak, hükümetin yoksulluğu azaltmak ve ülkede istihdam yaratmak için on ya da beş yıllık orta vadeli planlar yaptığını görebiliriz. Tek parti iktidarı sırasında, yasalar ve politikalar, halkın (işçiler ve köylüler) sosyalist bir ülke hayalini mümkün kılacak gelişme ve ilerlemenin kaynağı olduğu inancını aydınlatır.

Bu inanışın aksine, ülke piyasa ekonomisi modelini takip etmek için Marksizmi terk ettiğinde, politikalar, ancak ülkedeki tüm güçler ve yabancı bağışçılar politika planlamasının tüm aşamalarına dahil olduğunda gelişebileceği inancını yansıtıyordu. Bununla birlikte, her iki dönemde de ülke, Mozambik'te kalkınmayı teşvik etmek ve istihdam yaratmak için, öncelikleri ve eylemleri tasarlamak için kısa ve orta vadeli planlara güvenmiştir.

Yine de politikaları tekrarlama ve isimlerde veya amaç ve hedeflerde küçük değişiklikler yapma eğiliminde olabiliriz. Örneğin, Mozambik’te PARPA’lar olarak bilinen *Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgeleri* için de durum budur. Mozambik'te yoksulluğu azaltmayı ve istihdam yaratmayı amaçlayan bu orta vadeli plan 2001 yılında başladı ve 4 ila 5 yıllık bir zaman dilimine sahipti. Buna göre, ilk plana *Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı* (PARPA) adı verilmiş ve 4 yıl sonra PARPA II olarak bilinen yeni bir plan onaylanmış, 5 yıl sonra bir tane daha tasarlanmıştır ki bu da PARP olarak bilinmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, bu planlar bağışçıların ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla planlanmaktadır. Bu nedenle, politika oluşturma sürecinin, yeni politikaların daha güçlü grubun tercihlerinin bir yansıması olmadığına, ancak önceki politikalardan (Thoenig, 2012) küçük

düzeltilmeler yaptığına ve devlet dışı aktörlerin politika oluşturma sürecine ilgi duydukları herhangi bir konu lehine veya aleyhine savunuculuk ve lobi yapmak için harmanlamalar yaptıklarına inanılan bir yol bağımlılığı yaklaşımı izlediğini görebiliriz (Çiner & Altınışik, 2020). Öyle ya da böyle, politika oluşturma yavaş ve küçük değişikliklerle daha açık bir süreç haline gelir.

2. MOZAMBIK'TE İSTİHDAM VE İŞSİZLİK VERİLERİ

Bu bölümde Mozambik'teki istihdam ve işsizlik ile ilgili veriler incelenecektir. Bu konuda, geniş çapta ve bazı ilgili sektörlerde istihdamla ilgili son verileri (1990'dan 2021'e kadar) tanımlayıp analiz edeceğiz ve ayrıca işsizlik konusundaki verileri tartışacağız. Bağımsızlıktan günümüze kadar olan tüm dönemi analiz etmek yerine bu zaman dilimini (1990-2021) seçmemizin nedeni, alaka düzeyi ve fizibiliteden kaynaklanmaktadır.

Bağımsızlıktan sonraki ilk yıllar Mozambik için çalkantılıydı, *Frelimo* bu dönemde Devletin temellerini atmaya, kendisini egemen güç olarak kurmaya, uluslararası desteği güvence altına almaya ve iç isyan ve dış sabotajla yüzleşmeye çalışmıştır. Bu nedenle, hükümet tarafından işsizlikle mücadele etmek ve istihdam yaratmak için alınan herhangi bir önlem önceden başarısızlığa mahkûm edilmişti, bu nedenle, kargaşa bağlamında ne yapıldığını (ve yapılmadığını) analiz etmek daha az alakalıdır.

Dahası, bağımsızlıktan sonraki ilk yıllarda, Mozambik'te istihdamla ilgili sistemli veri ve araştırma eksikliği vardır, bu nedenle analiz sistematik veri eksikliği ile karşı karşıya kalacaktır. Bununla birlikte, sistematik veri eksikliği analiz dönemine kadar da geniştir, bu nedenle, Ulusal İstatistik Enstitüsü (INE) ve Çalışma, İstihdam ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan (MITESS), Dünya Bankası'ndan ve diğer web sitelerinden resmi verileri tamamlamamız gerekecektir. Bununla birlikte, bu tezin okuyucusu, analizin doğruluğunu etkileyebilecek bazı küçük hatalar olabileceğini dikkate almalıdır.

Bu analiz aynı zamanda cinsiyet ve yaş analizin önemli değişkenleri olarak ele alacaktır. Bunun nedeni, toplu verileri göz önünde bulundurduğumuzda, belki de kadınların ve erkeklerin istihdam açısından karşılaştığı sorunların benzer olduğunu düşünmeye zorlanmamızdır, ki durum böyle değildir. Cinsiyete dayalı analizin yanı sıra, ülkedeki küçüklerin istihdamı sorununu görmek için yaş konusunu analiz edeceğiz. Her ne kadar anayasa ve iş kanunu 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasını resmi olarak yasaklamış olsa da, gerçek şu ki, şehirlerde ve köylerde kayıt dışı

işlerde çalışan çok sayıda çocuk bulunur, bu nedenle araştırmalar bu konuyu da ele almak zorundadır.

Ele alınacak bir diğer nokta da kayıt dışı istihdam konusu olacaktır, çünkü Mozambik gibi gelişmekte olan bir ülkede kayıt dışı sektör, ekonomiyi resmi olana yakın bir alaka düzeyinde hareket ettirdiği ve kayıtlı sektör tarafından emilmeyen birçok kişi için iş ilanları yarattığı için GSYİH ile büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, işsizliğin analizinde de karışıklık yaratacaktır, çünkü kayıt dışı istihdamda istihdam edilenlerin bazıları, ekonomik olarak aktif insanlar olmalarına rağmen, bazen istihdamla ilgili toplu istatistiklere dahil edilmemektedir.

2.1. Mozambik'te Temel İstihdam Göstergeleri ve Çalışma Standartları

Mozambiklilerin çoğunluğunun çalışma programı diğer ülkelerdeki ve *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)* standartlarına benzer. Yasaya göre, işçiler günde 8 saat ve haftada 48 saat çalışmalıdır, Buna aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi haftada en fazla 56 saat ve yılda 200 saat fazla mesai dahil değildir.

Tablo 5: Mozambik'te Çalışma Saatleri

Çalışma saatleri (Yeni İş Kanunu'na göre)
•Günlük 8 saatlik limit
Haftalık 48 saatlik sınır, ancak ek izin veya istisnai durumlarda 56 saate kadar uzatılabilir
Yılda maksimum 200 saat fazla mesai
24 saat haftalık dinlenme, genellikle pazar günleri

Kaynak: Labour Law (2007); ILO (2009).

Tablo 6: Mozambik'te Asgari Ücret

2021 Yılı Sektörel Asgari Ücret (Üçlü Müzakere ile Belirlenen)	
Sektör	Asgari Ücret ⁴²
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	4.829 MT (75,66 USD)
Balıkçılık (endüstriyel ve yarı endüstriyel)	5.670 MT (88,83 USD)
Maden Çıkarma Endüstrisi (Madencilik)	9.882 MT (154,85 USD)
İmalat Sanayii	7.450 MT (116,72 USD)
Elektrik, Gaz ve Su Üretimi, Dağıtım	8.900 MT (139,43 USD)
İnşaat	6.331 MT (99,19 USD)
Finansal Olmayan Hizmetler	7.308 MT (114,49 USD)
Finansal Hizmetler	13.409 MT (210,07 USD)
Kamu Hizmeti	4.691 MT (73,49 USD)

Kaynak: (Macuacua, 2021)

Maaş ölçeğinin en düşük seviyelerinde olan Mozambiklilerin maaş ücretleri düşüktür ve satın alma güçleri üzerinde etkileri vardır. Örneğin, kırsal alanlarda Mozambiklilerin büyük çoğunluğunu istihdam eden tarım sektöründe çalışan insanların önemli bir kısmı⁴³ 75,66 USD kadar düşük bir ücret almaktadır. Bu anlamda, ekmek kazananın ailedeki tek para kaynağı olması, ailenin bir bütün olarak günde 1 dolardan az bir miktarla yaşayacağı ve kesinlikle bu geliri diğer faaliyetlerle tamamlamak zorunda kalacağı anlamına gelecektir.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, finansal hizmetler ve maden çıkarma işçilerinin ayda 154 ile 210 USD arasında değişen en yüksek asgari ücrete sahip olanlar olmasıdır. Bununla birlikte,

⁴² Ücret, bugün Meticais ve dolar cinsinden eşdeğeri olarak verilmektedir. (22 Aralık 2021, döviz kuru: 1 USD= 63,8181 MZN).

⁴³ Bazıları serbest meslek sahibi veya aile çiftliklerinde çalışmakta.

madencilik sektörü Mozambik'te “iyi” maaşlara sahip gibi görünse de, ortalama maaşın saatte R137.00 olduğu Güney Afrika'daki muadilinin gerisinde kaldı (Payscale, 2021), bugünkü oranda 8,64 USD'ye eşdeğer. Yine de asgari ücretin 73,49 USD olduğu kamu hizmetindeki düşük ücretlere dikkat çekmek önemlidir ve bu da onurlu bir yaşam şansını yalnızca devlete hizmet yoluyla azaltır.

Mozambik'te uygulamada düşük ücretler, ülkedeki yolsuzluk ve ülke dışına göçe katkıda bulunabilir. Düşük ücretlerin kendilerinin memurları yozlaştırmadığı ve yüksek ücretli memurların da yolsuzluk yaptığı doğruysa, gelişmekte olan ülkelerdeki düşük ücretli memurların (sokak seviyesindeki bürokratlar) rüşvet karşılığında süreçleri "kolaylaştırma" veya "yavaşlatma" olasılıklarının daha yüksek olduğu daha az doğru değildir. Bunun nedeni, maaşın tüm temel aylık giderleri karşılamadığı ve bir kamu görevlisinin yolsuzluğa karşı yasasının her zaman işlevsel olmadığı durumlarda, bürokratların alternatif ve tamamlayıcı gelir kaynakları bulma ihtiyacını görüyor olmaları olabilir; burada 'en kolay' olanı yolsuzluktur.

Dahası, düşük ücretler, daha iyi ücretli iş fırsatları bulabileceklerine inanan komşu ülkelere göçe de katkıda bulunmaktadır. Örneğin, genç ve yakın zamanda istihdam edilen bir kamu görevlisi ayda 73.49 ABD doları kadar düşük bir ücret alırsa, Güney Afrika'da çalışan bir okul terki arkadaşının belirgin derecede bir 'iyi' hayat standardını sağlayacak gelirle çalıştığını görmek, göç etmeye ve yurtdışında daha iyi çalışma fırsatları aramayı cazip hale getirebilir. Bununla birlikte, kamu sektöründe çalışmak, düşük maaşlara rağmen, 'güvenli' veya ömür boyu süren bir iş, sosyal statü, taşıyıcı ilerleme olasılığı ve emekli olduktan sonra güvenli emekli maaşları olarak bilinmesi nedeniyle çekici olabilir.

Gerçekten de, sömürgecilik sonrası Mozambik, Portekizli sömürge efendisinden büyük bir bürokratik makine ve güçlü bir bürokratik kültür miras aldı; burada “mesleki prestij ölçüşü, bir devlet kurumundaki *serviço* (hizmet) sadece *negócio'nun* (özel işletme, ticaret) değil, aynı zamanda diğer resmi sektör (*emprego*) biçimlerinin (genellikle ücretli istihdam) da üzerine çıkarılmıştır.” (Agadjanian, 2002: 333) . Bununla birlikte, kamu hizmetinde kayıtlı istihdamı bırakma ve yurtdışında 'daha iyi' fırsatlar arama kararı her zaman alınabilecek bir karar olacaktır ve çevre ve ekonomik koşullar dikkate alınması gereken diğer faktörlerdir.

2.2. Mozambik'te İstihdam Edilen Nüfus

Yasaya göre, yalnızca 15 yaş ve üstü olan kişiler Mozambik Cumhuriyeti'nde bir tür çalışmaya kaydolabilir. Bu alt bölüm, faaliyet, ikamet alanı ve ana meslek gibi değişkenlere odaklanan ülkedeki istihdam edilen nüfus hakkında mevcut en son verilere bakılacaktır. Bu verilerin kaynağı, toplam 27.122.222 nüfusu kaydeden *Ulusal İstatistik Enstitüsü* (INE) tarafından yönetilen *IV. Genel Nüfus ve Konut Sayımı 2017*'dir.

Tablo 7: Mozambik'te 2017 yılında Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üstü İstihdam Edilen Nüfus

Tanımı: 1- Tarım, Ormancılık, Balıkçılık; 2- Maden Çıkarma; 3- İmalat Sanayi; 4- Enerji; 5- İnşaat; 6-Ulaştırma ve İletişim; 7-Ticaret ve Finans; 8-İdari hizmetler; 9-Diğer hizmetler; 10-Bilinmeyen.

Ana Mesleği	Toplam	Etkinlik									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toplam	8 177 386	5 405 661	60376	205378	5556	153 777	92 211	869 376	94 976	570 589	719 486
Üst düzey yöneticiler	19 641	296	100	547	66	368	686	2464	3173	4584	7357
İşveren	195860	61 322	942	10822	0	18945	5044	50377	201	15 834	32 373
Üniversite teknisyenleri	106 354	1 676	520	2 651	340	1 933	2683	2414	5579	53334	35 224
Üniversite dışı teknisyenler	326 779	9 598	1331	9 520	1506	7 441	11 268	15 224	31186	144 205	95 500
Yönetimsel	30 767	329	113	953	124	393	1900	2 950	4 418	7 669	11 918
Tarım dışı işçiler	554 847	20 049	54425	142 446	2768	99135	44 018	41 967	3 968	88 173	57 898
Bağımsız Zanaatkar	7 002	0	0	7 002	0	0	0	0	0	0	0
Küçük tüccar	594932	37	0	44	0	4	69	594 234	8	124	412
Servis personeli	45 158	796	68	858	6	122	5 891	2 393	596	22 255	12 173
Ev hizmetlileri	487729	238392	738	8 197	44	12 930	6866	40138	861	82810	96 753
Köylü	4 925 228	4 925 228	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tarım işçileri	70 692	51 632	10	2 442	8	59	227	7 109	255	1 055	7 895
Diğer meslekler	470139	94545	1679	15532	561	10124	10 510	89902	36 903	129 780	80 603
Bilinmeyen	342258	1 761	450	4 364	133	2 323	3049	20204	7 828	20766	281 380

Kaynak: INE (2019: 120-122/Tablo 34)

Tablo 8: Mozambik'te 2017 yılında Kentsel Alanda Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yıl ve Daha Fazla İstihdam Edilen Nüfus

Tanımı: 1- Tarım, Ormancılık, Balıkçılık; 2- Maden Çıkarma; 3- İmalat Sanayi; 4- Enerji; 5- İnşaat; 6-Ulaştırma ve İletişim; 7-Ticaret ve Finans; 8-İdari hizmetler; 9-Diğer hizmetler; 10-Bilinmeyen.

Ana Mesleği	Toplam	Etkinlik									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toplam İstihdam Edilen Kentsel Nüfus	2 402 104	658615	18 278	115690	4 719	99 705	70 787	467 207	80 755	442 247	444 101
Üst düzey yöneticiler	16 624	180	87	491	59	332	621	2177	2 642	3 890	6 145
İşveren	92 026	9 892	257	7010	0	12 459	3 626	30 576	133	12 040	16 033
Üniversite teknisyenleri	88 160	870	410	1925	325	1 543	2 287	2220	5 111	45 774	27 695
Üniversite dışı teknisyenler	257864	4 265	1083	7938	1 339	6 477	9967	2694	25 942	109 828	77 683
Yönetimsel	26 417	211	90	735	118	342	1 658	13 342	3 746	6 689	10 134
Tarım dışı işçiler	318799	4 845	15027	77580	2274	62 334	33 365	14 033	3 534	67 729	38 078
Bağımsız Zanaatkar	1 064	0	0	1 064	0	0	0	0	0	0	0
Küçük tüccar	334149	11	0	26	0	2	59	333 656	6	96	293
Servis personeli	34 638	366	45	675	6	83	4 448	1 945	504	17 128	9 438
Ev hizmetlileri	167243	32336	151	3 765	30	7 542	4459	13 206	741	65 648	39 365
Köylü	575144	575144	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tarım işçileri	8 244	3 525	1	1 371	5	34	127	496	220	663	1 802
Diğer meslekler	271117	26485	903	10104	446	7 261	8 006	41 008	31 240	97 572	48 092

Bilinmeyen	210615	485	224	3 006	117	1 296	2 164	11 854	6 936	15 190	169 343
-------------------	--------	-----	-----	-------	-----	----------	----------	-----------	----------	-----------	------------

Kaynak: INE (2019: 120-122/Tablo 34)

Tablo 9: Mozambik’te 2017 yılında Kırsal Alanda Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üstü İstihdam Edilen Nüfus

Tanım: 1- Tarım, Ormancılık, Balıkçılık; 2- Maden Çıkarma; 3- İmalat Sanayi; 4- Enerji; 5-İnşaat; 6-Ulaştırma ve İletişim; 7-Ticaret ve Finans; 8-İdari hizmetler; 9-Diğer hizmetler; 10 Bilinmeyen.

Ana Mesleği	Toplam	Etkinlik									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toplam İstihdam Edilen Kırsal Nüfus	5 775 282	4 747 046	42 098	89 688	837	54 072	21 424	402 169	14 221	128 342	275 385
Üst düzey yöneticiler	3 017	116	13	56	7	36	65	287	531	694	1 212
İşveren	103834	51430	685	3 812	0	6 486	1 418	19 801	68	3 794	16 340
Üniversite teknisyenleri	18 194	806	110	726	15	390	396	194	468	7 560	7 529
Üniversite dışı teknisyenler	68 915	5 333	248	1 582	167	964	1 301	1 882	5 244	34 377	17 817
Yönetimsel	4 350	118	23	218	6	51	242	256	672	980	1 784
Tarım dışı işçiler	236 048	15204	39 398	64 866	494	36 801	10 653	27 934	434	20 444	19 820
Bağımsız Zanaatkar	5 938	0	0	5 938	0	0	0	0	0	0	0
Küçük tüccar	260 783	26	0	18	0	2	10	260 578	2	28	119
Servis personeli	10 520	430	23	183	0	39	1 443	448	92	5 127	2 735
Ev hizmetlileri	320 486	206 056	587	4 432	14	5 388	2 407	26 932	120	7 162	57 388
Köylü	4 350 084	4 350 084	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tarım işçileri	62 448	48 107	9	1 071	3	25	10	6 613	35	392	6 093
Diğer meslekler	199 022	68 060	776	5 428	115	2 863	2 504	48 894	5 663	32 208	32 511
Bilinmeyen	131 643	1 276	226	1358	16	1 027	885	8 350	892	5 576	112 037

Kaynak: INE (2019: 120-122/Tablo 34)

Yukarıda verilen ilk grafikten (Tablo 7) de görülebileceği gibi, nüfusu 26 milyonun üzerinde olan bir ülkede sadece 8 milyonu istihdam edilmekte ve bunların yarısından fazlası kırsal alanda (köylü) veya tarım sektöründe çalışmaktadır. Buna göre, *IV Nüfus Sayımı*, ülkedeki tüm işgücünün %60,56'sına denk gelen 4.925.228 köylü kaydetmiştir. Burada, Mozambik'teki köylülüğün çoğunluğunun, güvencesiz tarım teknikleriyle tarımı uyguladığı ve tarımsal fazlalıkları ara sıra ticarileştirdiği belirtilebilir. Bunlar, gıda üretiminin başarısına ve ülkede döngüsel olan kuraklık ve sel gibi doğal afetlerin meydana gelip gelmemesine bağlı olan ailelerin açlık ve gıda güvenliğini büyük ölçüde etkilemektedir.

Köylülükten hemen sonra, finans ve ticaret sektörleri Mozambik'in işgücünün önemli bir bölümünü istihdam etmektedir. Burada, *IV Nüfus Sayımı*, ticaret ve finasta çalışan ve küçük tüccarlar (260.578), işverenler (19 801) veya başka bir meslek türünde çalışan bireylerin 869.376'sını (%10,63) kaydedilmiştir. Bu fenomen hakkındaki gözlemlerimize dayanarak, ticaret sektöründe (özellikle kentsel alanda) çalışan birçok birey, herhangi bir sözleşme⁴⁴ olmaksızın, serbest meslek sahibi olarak ve herhangi bir sosyal koruma programı dışında kayıt dışı tüccar olarak çalışmaktadır.

Bununla birlikte, sosyal koruma sistemini genişletmek için son önlemler, ancak Mozambiklilerin % 10'unu kapsamaktadır (Castel-Branco, 2020). Tablodan bahsedilmesi gereken bir diğer nokta ise *IV. Nüfus Sayımı*'nda hizmet sektöründe çalışan sadece 45.158 (%0.55) kişi, idari olarak çalışan 30.767 (%0.37) kişi ve 106.354 (%1.30) üniversite teknisyeni kaydedilmiştir. Bundan, tarımın Mozambik'teki en büyük istihdam kaynağı olduğu ve bu sektördeki herhangi bir sorunun, ülkenin tüm nüfusundan daha fazla aç kalmasına neden olacağı sonucuna varabiliriz.

Dahası, mevcut işgücünün %60'ından fazlasının köylülük ve geçimlik tarım uygulamaları ve İmalat Sanayinde sadece %2.51 ve hizmetler sektöründe sadece %0.55 olduğu için Mozambik'in hala gelişmekte olan bir ülke olduğunu görebiliriz. Bu nedenle, bu koşullar altında, gençlere 'daha iyi' fırsatlar aramak ve evden ayrıldıkları aile için neredeyse güvenli bir gelir sağlamak için yurtdışına çıkmaları cazip gelebilir.

⁴⁴ Cf: Tablolar 8 ve 9.

Mozambik'teki kentsel ve kırsal alanlardaki istihdam eğilimlerindeki farklılıklar hakkında, 8. ve 9. maddede görüldüğü gibi, bazı önemli noktalar yapılabilir. Genel olarak, kırsal alan, ülkedeki ve ülkenin her iki tarafındaki en büyük istihdam edilen nüfusu yoğunlaştırır, köylülük en büyük istihdam edilen nüfusu tehlikeye atar. İlk önce kentsel alanı göz önünde bulundurarak, *IV Nüfus Sayımı*, tarımdan üçüncül hizmetlere kadar bir tür istihdama kayıtlı toplam 2.402.104 kişiyi kaydetmiştir. Mozambik'in kentsel alanlarında, tarım (hem maddi hem de ticari) en büyük istihdam kaynağı olmasına rağmen, diğer sektörler bir araya gelerek tarımsal faaliyetlere kayıtlı insan sayısını aşmaktadır.

Tablo 8'de görüldüğü gibi toplam 575144 (%23,94) birey köylülük, bunu 318799 (%13,27) tarım işçisi olmayan ve 257864 (%10,73) üniversite olmayan teknikeri izlemektedir. İstihdam edilen nüfusun eğitim düzeyine bakıldığında, kentsel alanın üniversite mezunu teknisyenlerin en büyük bölümünü 88.160 (%3,67) oluşturduğu görülmektedir. Bir başka ilginç (ama bir şekilde açık) eğilim, şehirlerin ve kasabaların ticaret ve hizmet sektörlerinde çalışan bireylerin en büyük bölümünü barındırmasıdır. Buna göre, *IV Nüfus Sayımı*, kentsel alanda 334149 küçük tüccar (%13,91) ve 34.638 (%1,44) hizmet personeli kaydetmiştir.

Kırsal alan, şehirden farklı eğilimler göstermektedir; tarımda çalışanların büyük çoğunluğu ya köylülük ya da mekanize ve ticari tarımda tarım işçisi olarak çalışmaktadır. Tablo 9'da sunulduğu gibi, *IV Nüfus Sayımı* kırsal alanda istihdam edilen 5.775.282 kişiyi kaydetmiştir, bu da kentsel alanda istihdam edilen toplam istihdam edilenlerin sayısının iki katından fazladır (2 402 104). Bununla birlikte, kırsal alanda birçok insan çalışmasına rağmen, bunların büyük çoğunluğu, 4 350 084% 'i oluşturan, %75,35'i oluşturan köylülerdir.

Bu sektörde sadece 42.098 (%0,72) kişinin istihdam edildiği için kırsal alanda az sayıda imalat sanayinin bulunduğu da görülmektedir. Benzer şekilde, Mozambik'in kırsal alanında çalışan nitelikli insan sıkıntısı vardır, çünkü üniversite diplomasına sahip 18.194 (%0,31) işçi vardır. Benzer şekilde, istihdam edilen nüfusun sadece küçük bir kısmı (10.520 veya %0,18), Mozambik'teki kırsal alanda hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bununla birlikte, kırsal alanda, hane halkı faaliyetlerinde ev hizmetçisi olarak çalışan kişilerin önemli bir payı (320.486'ya eşdeğer %5,54).

Bu verilerden ve gözlemlerimizden, Mozambik'teki kırsal kesim ile şehir arasında tutarsızlıkların olduğu, bir yandan şehrin ticaretten üretime kadar iş için daha fazla fırsata sahip olduğu, diğer

yandan kırsal kesimin tarıma en erişilebilir çalışma biçimi olarak sahip olduğu belirtilebilir. Ayrıca, üniversite niteliklerine sahip insanlar şehirde çalışmak yerine kırsal kesimde çalışmayı tercih etme eğilimindedir, bu da kırsal kesimi dönüştürme ve tüm ülkeyi sanayileştirme olasılığını azaltır. Bu durum, uzun vadede ve bu eğilimi tersine çeviren politikaların yokluğunda, kırsal kesimin yapısal yoksullaşmasına katkıda bulunabilir ve kayıt dışı sektörde çalışmak için bile kırsal göçe veya göçe katkıda bulunabilir.

2.3. Mozambik'te Toplumsal Cinsiyet ve İstihdam

Erkekler ve kadınlar arasındaki istihdama erişimdeki fark, analiz için ilginç sorular ortaya koymaktadır. Yüzyıllar boyunca, ataerkil sistem altında, kadınlar ev alanına ait olarak algılanırken erkekler ailede çalışmaktan ve geçimden sorumlu olanlardır. Sonuç olarak, erkek olmak, toplumdaki en iyi fırsatları ve avantajları elde etmek anlamına gelir ve kadın olmak genellikle toplumda kalan periferik fırsatlarla kalmak anlamına gelirken, baskınlık ve güçle eş anlamlı olarak görülmektedir.

Örneğin, yüzyıllar boyunca, birçok toplumda, kadınların örgün eğitim, örgün istihdam, orduda bulunma, araba kullanma ve siyasi hayata katılma hakları (ve hala) reddedilmiştir, çünkü oy kullanamadılar veya siyasi makamlar için seçilemediler. Bu nedenle, sistematik olarak toplum, ister resmi ister gayri resmi kurumlarda olsun, kadınları hala tam potansiyellerini keşfetmelerine ve tüm toplumun ilerlemesine ve yararına katkıda bulunmalarına izin vermeyerek tabi kılmaktadır.

Son iki ve üç yüzyılda, kadınlar birçok ülkede hem iş hem de siyasi yaşamda daha fazla hak ve alan fethettiler. Buna göre, Agadjanian'ın vurguladığı gibi, İsveç ve Norveç gibi bazı gelişmiş ve batılı ülkeler, kadınların işgücü piyasasına dahil edilmesinde ve kadınların ve erkeklerin aynı fırsatlara ve haklara sahip olduğu neredeyse eşitlikçi bir topluma ulaşan siyasette etkileyici bir ilerlemeye tanık olmuştur (Agadjanian, 2002). Fakat, birçok ülkede kadınlar hala resmi ve iyi ücretli iş ve siyasi yaşam için uygun görülmemektedir. Bu, kadınların siyasete katılmak için mücadele ettiği ve işgücü piyasasında ve siyasette küçük ve önemli olmayan bir temsile sahip olduğu birçok Arap ve Afrika ülkesinde geçerlidir. Bu nedenle, ataerkil kültürün baskınlığı ile Mozambik gibi gelişmekte olan ülkelerde cinsiyet ve emeğin dinamiklerini anlamak, bulguların anlamının ve gelişmekte olan bağlamdan benzer veya farklı olup olmadıklarını görmek için bir fırsat sunmaktadır.

Her ne kadar cinsiyet, erkek ve kadın cinsiyetlerinden daha fazla anlam ifade etse de, hükümet raporları ve politikaları, biyolojik (kimliği değil) yansıtan yalnızca iki karşıt kategorinin bulunduğu ikili bir cinsiyet vizyonunu benimseme eğilimindedir. Tanım olarak, "toplumsal cinsiyet, kadınların ve erkeklerin biyolojik özellikleriyle ilişkili olarak kadınların ve erkeklerin sosyal olarak inşa edilmiş rollerini ve öğrenilmiş davranışlarını ifade eder" (Inglehart & Norris, 2003, s. 8). Kadınsı veya eril bir cinsel organla doğduğumuz anlamına gelir, ancak toplum bize bir erkek veya kız ve erkek ve kadın gibi nasıl davranacağımızı öğretir, bu nedenle, 'sadece' iki olası biyolojik cinsiyet varken: erkek ve kadın, ikiden fazla olası cinsiyet vardır.

Bununla birlikte, birçok hükümet hala cinsiyeti, politikaların farklı alanlarındaki erkeklerin ve kadınların muhalefeti olarak görmekte ısrar eder. Annandale (2013) gibi yazarların toplumsal cinsiyet teorilerine yenilikçi bir yaklaşım benimsemesinin, postmodern toplumdaki toplumsal cinsiyetin düalist ve ikili görüşünü, erkekler ve kadınlar arasında ve arasında sarılmış çokluğu ve heterojenliği yakalamak için yeterli olmadığı için eleştirmesinin nedeni budur.

Bu kapsamda, bu düalist görüşün toplumsal cinsiyetin teorik kaynağında atılmaması gerektiğini, çünkü hala popüler inançların merkezini ve her şeyden önce tıbbın merkezini oluşturduğunu savunuyor (Annandale, 2013). Bu nedenle, cinsiyet analizinde sadece erkek ve kadın değil, birçok olası kategori olduğu konusunda hemfikir olsak da, pratik nedenlerden dolayı, bu çalışmada erkek ve kadın cinsiyet kategorilerini kullanacağım, çünkü Mozambik'teki resmi raporlarda kullanılanlar ve ülkedeki diğer ikili olmayan kategoriler hakkında doğru veri eksikliği nedeniyle.

Mozambik'te sosyal ve politik yaşamda büyük cinsiyet uçurumları vardır. Her ne kadar kadınlar erkeklerle aynı anayasal haklara sahip olsalar da ve neredeyse istediklerini yapabilseler de gayri resmî kurumlar hala etkilidir ve tarihsel olarak erkek egemen sektörlerle girmelerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, özellikle kırsal kesimde sistematik olarak birçok kadının tarım, ev içi ve kayıt dışı sektörlerde çalışmasının nedeni budur, oysa erkeklerin daha resmi bir işe sahip olmaları veya yurtdışına göç etmeleri beklenir, sıklıkla teşvik edilir.

Tablo 10: Mozambik'te 2017 Yılında Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üstü Erkek Nüfus

Tanımı: 1- Tarım, Ormancılık, Balıkçılık; 2- Maden Çıkarma; 3- İmalat Sanayi; 4- Enerji; 5- İnşaat; 6-Ulaştırma ve İletişim; 7-Ticaret ve Finans; 8-İdari hizmetler; 9-Diğer hizmetler; 10-Bilinmeyen.

Ana Mesleği	Toplam	Etkinlik									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toplam İstihdam Edilen Erkek	4 161 421	2 295 686	54 826	179 315	4 932	148 938	79 657	504 947	68 613	389 480	435 027
Üst düzey yöneticiler	13 823	242	81	433	49	299	492	1 669	2 259	3 008	5 291
İşveren	137 956	33360	884	9686	0	18 640	4 635	33 981	155	12 784	23 831
Üniversite teknisyenleri	68 205	1155	405	1921	255	1 692	1 831	1 466	3 546	33 623	22 311
Üniversite dışı teknisyenler	205892	6 896	1187	7442	1266	6 832	8 400	9 209	19 797	83 915	60 948
Yönetimsel	17 256	217	66	642	56	272	1 172	1 644	2 390	3 976	6 821
Tarım dışı işçiler	508267	17914	49 619	128 743	2669	97 339	42 895	26 856	3 764	85 549	52 919
Bağımsız Zanaatkar	5 781	0	0	5781	0	0	0	0	0	0	0
Küçük tüccar	320774	28	0	38	0	4	45	320 278	5	78	298
Servis personeli	24 185	318	41	296	1	50	4 434	1 022	367	11 373	6 283
Ev hizmetlileri	245195	105162	633	6134	43	12 523	5 142	23 241	383	46 244	45 690
Köylü	2 016 891	2 016 891	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tarım işçileri	37 746	25 546	1490	2 126	7	55	203	4 064	211	904	4 623
Diğer meslekler	378 906	86 418	7	12 744	474	9 531	8 444	71 576	29 294	99 528	59 407
Bilinmeyen	180 544	1 539	413	3 329	112	1 701	1 964	9 941	6 442	8 498	146 605

Kaynak: INE (2019: 123-127/Tablo 35)

Tablo 11: Mozambik'te 2017 yılında Faaliyet ve Ana Mesleğe Göre 15 Yaş ve Üstü İstihdam Edilen Kadın Nüfusu

Tanımı: 1- Tarım, Ormancılık, Balıkçılık; 2- Maden Çıkarma; 3- İmalat Sanayi; 4- Enerji; 5- İnşaat; 6-Ulaştırma ve İletişim; 7-Ticaret ve Finans; 8-İdari hizmetler; 9-Diğer hizmetler; 10-Bilinmeyen.

Ana Mesleği	Toplam	Etkinlik									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Toplam İstihdam Edilen Kadın	4 015 965	3 109 975	5 550	26 063	624	4 839	12 554	364 429	26 363	181 109	284 459
Üst düzey yöneticiler	5 818	54	19	114	17	69	194	795	914	1576	2 066
İşveren	57 904	27962	58	1136	0	305	409	16 396	46	3050	8 542
Üniversite teknisyenleri	38 149	521	115	730	85	241	852	948	2033	19 711	12 913
Üniversite dışı teknisyenler	120 887	2 702	144	2078	240	609	2868	6015	11 389	60 290	34 552
Yönetimsel	13 511	112	47	311	68	121	728	1306	2 028	3693	5 097
Tarım dışı işçiler	46 580	2 135	4 806	13 703	99	1 796	1123	15 111	204	2624	4 979
Bağımsız Zanaatkar	1 221	0	0	1221	0	0	0	0	0	0	0
Küçük tüccar	274158	9	0	6	0	0	24	273 956	3	46	114
Servis personeli	20 973	478	27	562	5	72	1457	1 371	229	10 882	5 890
Ev hizmetlileri	242 534	133 230	105	2 063	1	407	1724	16 897	478	36 566	51 063
Köylü	2 908 337	2 908 337	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tarım işçileri	32 946	26 086	3	316	1	4	24	3045	44	151	3 272
Diğer meslekler	91 233	8 127	189	2 788	87	593	2066	18 326	7609	30 252	21 196
Bilinmeyen	161 714	222	37	1035	21	622	1085	10 263	1386	12 268	134 775

Kaynak: INE (2019: 123-127/Tablo 35)

Yukarıda verilen tablolardaki verilerden Mozambik'te kadınlardan daha fazla erkeğin çalıştığı görülmektedir. Gerçekten de, toplam% 51,41 kadın nüfusa sahip bir ülkede, erkekler, ülkedeki çoğunluk olmasına rağmen, kadın meslektaşlarının% 49,11'ine karşı, toplam istihdam edilen nüfus içinde en büyük paydır (% 50,88). Mozambik'teki alem istihdam edilen nüfusun durumunu ele

olarak, *IV Nüfus Sayımı*, ülkede bir tür işe kayıtlı toplam 4 161421 erkek kaydetti. Bu istihdam edilen 4 161421 erkek nüfusta, bunların yaklaşık yarısı veya 2 016891 (%48,46'ya eşdeğer) köylülük, daha fazlası ise 37.746 (%0,90) tarım işçisidir.

Veriler ayrıca Mozambik'te ev hizmetçisi olarak çalışan 245195 (%5,89) erkek olduğunu, tarımdan farklı diğer sektörlerde çalışan 508267 (%12,21) erkek olduğunu göstermektedir. İstihdam edilen erkek nüfusun eğitim düzeyiyle ilgili olarak, nüfus sayımında üniversite diplomasına sahip 68.205 (%1,61) teknisyene karşılık üniversite diploması olmayan toplam 205.892 (%4,94) teknisyen kaydedilmiştir. Veriler, *Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, Maden Çıkarma, İmalat Sanayi, Enerji, İnşaat, Ulaştırma ve İletişim, Ticaret ve Finans, İdari, Hizmetler* ve diğer sektörlerden farklı sektörlerde işveren olan 137.956 (3.31) erkeğin olduğunu göstermektedir. Veriler, ülkede 13.823 (%0,33) üst düzey yöneticinin kayıtlı olduğu kamu sektöründeki üst düzey yöneticilerin çoğunun erkek olduğunu, aynı eğilimin hizmet personeli, idari personel arasında görüldüğünü ve nüfus sayımına dahil edilen hemen hemen tüm sektörlerde aynı eğilimin görüldüğünü göstermektedir. Erkek nüfusun farklı sektörlerle dağılımı ve çalışmanın ana faaliyetleri, kültürel ve gelişim değişkenleri kullanılarak açıklanabilecek kadın nüfusuna kıyasla ilginç tutarsızlıklar göstermektedir.

IV Nüfus Sayımına göre, Mozambikli kadınların büyük çoğunluğu tarımda ve ev hizmetçisi olarak çalışmaktadır. Veriler, Mozambik'te istihdam edilen 4.015.965 kadın olduğunu ve bunların çoğunun 2.908.337'sinin (%70,83) köylü olduğunu, başka bir deyişle, Mozambik'te bir tür işe kayıtlı tüm kadınların %70,83'ünden fazlasının madde ve tanıdık tarım üzerinde çalıştığını göstermektedir. Kadınların önemli bir kısmı, 274158 %6,82'ye denk gelirken, ticaret ve finansta küçük tüccarlar olarak çalışırken, 242.534 (%6,03) kişi ev hizmetçisi olarak çalışmaktadır. Veriler, Mozambik'te üst düzey yönetici ve işveren olarak çalışan çok az kadın olduğunu göstermektedir, çünkü nüfus sayımında sırasıyla üst düzey yönetici ve işveren olarak çalışan 5.818 (%0,14) ve 57.904 (%1,44) kaydedilmiştir. Mozambik'teki kadın teknisyenlerin eğitim düzeyiyle ilgili olarak, Nüfus Sayımı, üniversite mezunu 38.149'a (%0,94) karşı 120.887 (%3,01) üniversite dışı kadın teknisyen kaydetti. Mozambik'te hizmet ve idari sektörlerde çalışan az sayıda kadın vardır, yukarıdaki verilere göre, 20.973 (%0,52) kadın hizmet sektöründe, diğer 13.511 (%0,33) ise idari personel olarak çalışmaktadır.

Sunulan veriler, Mozambik'te cinsiyet genelinde istihdam ve sosyal rollerdeki farklılaşma hakkında birçok ilginç nokta önermektedir. Her ne kadar erkekler ve kadınlar yasalar gereği aynı haklara sahip olsalar da toplum erkekleri ve kadınları aynı şekilde görmüyor gibi görünüyor, birincisinin 'üretken' ve iyi ücretli faaliyetler yürütmesi beklenirken, ikincisi hane halkı ve görünüşte 'verimsiz' ve daha az ücretli emekle sınırlı. Mozambik'te erkeklerden daha fazla kadın olmasına rağmen, erkeklerin istihdam edilen nüfustaki kadınlara göre çoğunlukta olmasının nedeni budur.

Bu açıklanabilir, çünkü ataerkil sistemde erkeklerin tüm aile ihtiyaçlarını karşılaması ve kadınların evi ve çocukları üretmesi ve onlara bakması beklenir. Mozambik'te (ve diğer gelişmekte olan ülkelerde) kadınların ve erkeklerin beklenen ve gerçek sosyal rolleri, erkeklerin kadınlardan daha yüksek eğitime sahip olmalarının arkasında olabilir. Bunun nedeni, hükümetin kız çocuklarının okullarda tutulmasını sağlayacak politikaları onaylamasına rağmen, kırsal Mozambik'teki birçok aile, kadınları eğitmeyi kaynak israfı olarak görülür ve paralarını erkeklere yatırmayı tercih eder. Bunun arkasında, kadınların evleneceği ve kocanın ailesine yardım edeceğine dair bir inanç var, kendi ailelerine değil, bu nedenle erkekleri kızlardan daha fazla eğitmek için kaynak harcamak rasyonel görünür.

İlginç, ama yine de açık olan, kadınların azınlığının ülkede en üst sıralarda yer almasıdır ve bu, birçok kadının kamu ve siyasi çalışmalara girme ve çalışma fırsatları elde etmesine rağmen, siyasetin bir "erkek işi" olarak görüldüğü için çoğu orada erkeklere kıyasla periferik bir konumda olduğu gerçeğiyle açıklanmaktadır. Sonuç olarak, daha az eğitilmiş birçok kadın ev işlerinde kalır veya daha üretken emeğe girdiklerinde aşağıda tartışılacağı gibi kayıt dışı sektörde kalırlar.

2.4. Mozambik'te Kayıt Dışı Çalışma

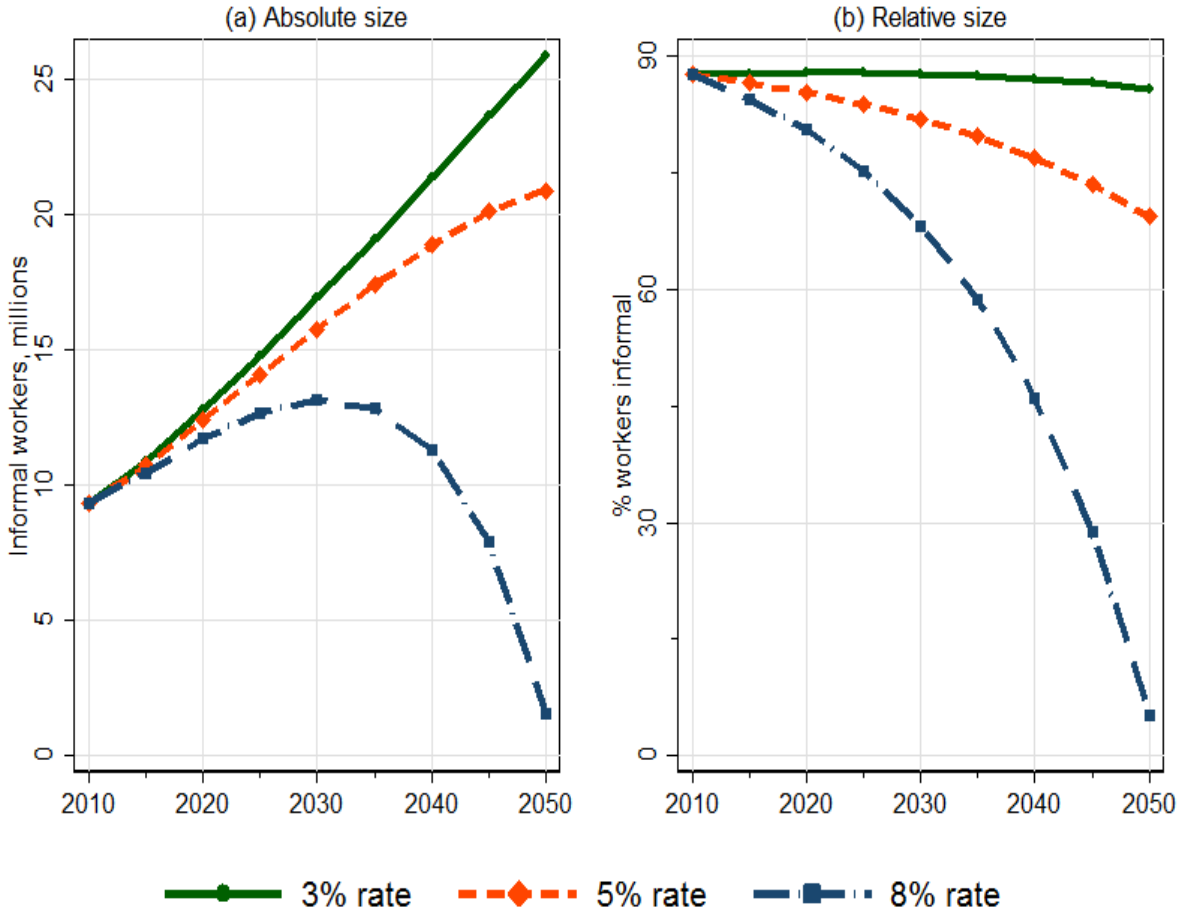
Gelişmekte olan ülkelerde, kayıt dışı ekonomi istihdam yaratılmasında önemli bir rol oynamakta ve devlet ve kayıtlı sektör tarafından bırakılan boşluğu doldurarak servet üretimine büyük katkıda bulunmaktadır. Gerçekten de, Agadjanian'ın belirttiği gibi, "gayri resmi ekonomik faaliyetler, Sahra altı ve diğer gelişmekte olan ülkelerde kent ekonomisinin önemli ve büyüyen bir bölümü olmuştur, ancak daha gelişmiş ortamlar için de yaygındır" (Agadjanian, 2002, s. 331). Bununla birlikte, kayıt dışı emeğin gelişmiş dünyada da yaygın olduğu doğrudur, gelişmekte olan ülkelerde, Devlet'in onu düzenleyemediği, savaşılamadığı veya önemsiz seviyelere indirgeyemediği ve nerede ve her gün çoğaldığı, resmi sektör tarafından emilmeyen işgücü için iş ürettiği daha doğrudur.

Mozambik'te, diğer gelişmekte olan ÷lkelerde olduğu gibi, kayıt dışı emek çeşitlenmekte ve sokak satıcılığından diğer yasadışı (veya daha az yasal) faaliyetlere kadar öfkelenmektedir. Dibben ve arkadaşlarına göre, "Mozambik'teki kayıt dışı ekonomi çeşitlidir ve kapsamlıdır: sokak ticareti; yol kenarı ticareti (kırsal alanlarda yaygın); mal ve hizmetlerin evde üretimi; kayıt dışı işçiler (kayıt dışı işletmelerde ve düzenlenmemiş işgücü komisyoncuları tarafından istihdam edilen); malların ve yolcuların gayri resmi ve düzensiz taşınması (hem karayolu hem de zanaatkar nakliye yoluyla)"(Dibben ve ark., 2015, s. 375). Bununla birlikte, yasadışı faaliyetler, çoğu zaman rüşvet ve yolsuzluğa dayanmalarına rağmen, düzenlenmemiş veya vergilendirilmemiş oldukları için kayıt dışı emeğin bir parçası olarak gör÷lebilir. Bu mantığı takiben, Dibben et al (2015) daha da ileri giderek yasadışı mal ticaretinin Mozambik'teki kayıt dışı emeğin bir parçası olduğunu söylemektedir.

Dahası, resmi ekonomik faaliyetler bile, kayıt dışı faaliyetler uygulayan kayıt dışılıklara da kaydolabilir; örneğin, resmi işyerleri, çalışanlarının bir kısmını yetkililere beyan etmemeyi seşittiklerinde, belirli çalışma düzenlemelerine uymadıklarında veya kayıt dışı ve resmi sektörler, maliyetleri düşürmek ve resmi sektörü yasanın herhangi bir ihlalinden uzaklaştırmak için birlikte çalıştıklarında (Dibben ve ark., 2015). Resmi ve gayri resmi sektörler arasındaki bu kolay iş birliğinin arkasında, Devletin (Polis, MITES ve *Ulusal Ekonomik Faaliyetler Müfettişliği*-INAE) yasayı ÷lke çapında uygulamak ve ÷lkede veya sınırlar arasında yürüt÷len her faaliyeti denetlemek için bir zayıflığı vardır.

Kayıt dışı faaliyetler, Mozambik'te emek ve iş sağlamanın çekirdeğini oluşturmaktadır. ÷lkedeki kayıt dışı emeğin kesin rakamlarını vermek zor olsa da, yeni kayıt dışı işletmeler her geşiten gün başladığından ve hızla genişlediğinden, diğerleri iflas nedeniyle kapandığından veya kayıtlı ekonomiye geşittiğinden, tahminler Mozambik'te istihdam edilen nüfusun % 75'inden fazlasının kayıt dışı sektörde olduğunu göstermektedir (Agadjanian, 2002; Dibben ve ark., 2015). Buna ek olarak, kayıt dışı sektörün 20 yıl daha mutlak anlamda büyüyen işgücü piyasasına yeni girenleri emeceği varsayılmaktadır (Sam, 2016). Aşağıdaki şekil, Mozambik'te 2010-2015 yılları arasında kayıt dışı sektörün mutlak ve göreceli büyüklüğünün projeksiyonlarını göstermektedir:

Şekil 5: Mozambik'te 2010-2015 Yıllarında Kayıt Dışı Sektörün Mutlak ve Görelî Büyüklüğünün Projeksiyonları

Kaynak: Sam (2016)

Grafikten görülebileceği gibi, kayıt dışı emek Mozambik ekonomisini yönlendirmektedir. Bunun nedeni, resmi verilere göre, Mozambik'in kayıtlı sektörünün, yazılı iş sözleşmelerine sahip olması, en azından yasal asgari ücreti alması, haksız işten çıkarmalara karşı korunması ve devlet sağlığı, işsizlik ve emeklilik planları aracılığıyla sosyal korumadan yararlanması gereken yaklaşık 1,1 milyon kişiyi istihdam etmesidir "(Kaufmann & Borowczak, 2020) kayıt dışı sektörde 11 milyondan fazla kişiye (çoğu kadın) karşı. Başka bir deyişle, bu, kayıtlı sektörde çalışan her bölücü için, Mozambik'teki kayıt dışı sektörde on kişi olduğu anlamına gelir. Önümüzdeki yıllarda, büyümesini kontrol altına almak veya ülkedeki gayri resmi faaliyetleri resmileştirmek için etkili önlemler veya politikalar alınmadıkça nüfus arttıkça, sayının daha da artması beklenmektedir.

Kayıt dışı emeğin yaygınlaşması ve yaygınlığı, Mozambik'te ekonomik kalkınmayı ve insani gelişmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Kayıt dışı emek, milyonlarca Mozambik'in istihdamından sorumlu olmasına rağmen, ekonomik büyüme ve insani gelişme için çok az ekonomik öneme sahiptir. Bunun nedeni, kayıt dışı sektörün bir "hayatta kalma ekonomisi" olmasıdır, çünkü işçileri için ne yeterli gelir ne de sosyal koruma sağlamamaktadır (Kaufmann & Borowczak, 2020).

Mozambik'te sosyal güvenlik, umut verici bir gelecek görmeyen, öncelikle ertesi gün için yiyecek sağlamakla ilgilenen çoğu kayıt dışı işçi tarafından tamamen bilinmeyen bir gerçektir. Birçok Afrika ülkesinde sosyal güvenlik, hemen hemen her vatandaşın çocukluktan yaşlılığa kadar her türlü sosyal koruma kapsamında olduğu gelişmiş ülkelerdeki kadar işlevsel değildir. Mozambik örneğini örnek alarak, Mozambiklilerin sadece % 10'unun herhangi bir sosyal güvenlik biçimi kapsamında olduğu bildirilmiştir (Castel-Branco, 2020). Bunların çoğu kamu sektöründe çalışmakta ve 10 milyondan fazla köylülük ve diğer kayıt dışı sektör işçilerini geride bırakmaktadır. Bu nedenle, daha az eğitilmiş ve düşük gelirli aileler için, çocuk sahibi olmak, her zaman verimli olmasa da bir tür alternatif "sosyal güvenlik" tir. Bu nedenle, çok sayıda çocuğa sahip olmak, yaşlılık aylığına sahip olma şansını artırır.

Bununla birlikte, bu çocukların çoğu, doğduktan sonra, aşırı yoksulluk ve devletin en yoksullara mal ve hizmet sağlamadaki zayıflığı nedeniyle belirsiz bir geleceğe sahiptir. Bu koşullar altında, birçok çocuk ailelerinin gelirini artırmaya yardımcı olmak için temel eğitime ara vermek ve kayıt dışı çalışmaya zorlanmaktadır. Nitekim, yasa küçüklerin (15 yaşın altındaki çocukların) çalışmasını yasaklamasına rağmen, Mozambik'teki konuyla ilgili gözlemimiz, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi, birçok şehir ve kasabada gayri resmi ticarete çalışan 7 yaşından küçük birçok çocuğun olduğunu göstermektedir.

2.5. Mozambik'te Çocuk İşçiliği

Mozambik'teki küçüklerin çalışmaları, birçoğunun görmemiş gibi davrandığı, ancak toplumu ve birçok çocuğun geleceğini tahrip eden, daha az ayrıcalıklı aileler için endemik ve yapısal bir talihsizlik yaratan bir gerçektir. Bu gibi durumlarda, okulda olması gereken çocuklar sokaklarda hayatta kalmak için ürünler satar. Aynı anda hem ürünleri inceleyen hem de satan diğer talihsizler, ama bir şekilde şanslı olan diğer talihsizler, kendilerini gayri resmi ticaret yapmak için okul konularını gözden geçirmek veya oynamak için zaman ayırma durumunda bulurlar. Küçüklerin

çalışması, çocuğun potansiyel gelişim ve okul performansı şansını azaltır, çünkü ne yiyeceği (o gün yemek yiyecekse) veya günün satışlarını bitirmekle meşgul olan aç bir çocuğun okul konularını anlamak için çok az zamanı olacaktır.

Her ne kadar anayasa çocuk haklarını tesis etse de (Madde 47), devletin onları koruma yükümlülüğünü öngörse de ve iş kanunu 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını açıkça yasaklasa da bu hakların sağlanması için hiçbir şey veya çok az somut şey yapılmamaktadır. Mozambik'te çocuk işçiliğini analiz etmek, kayıt dışı karakteri ve bu konuda sistematik ve doğru veri ve araştırmaların bulunmaması nedeniyle zordur. Manhice'nin belirttiği gibi, "ülkede çocukların durumu hakkında çeşitli bilgiler var, ancak çocuk işçiliğinin büyüklüğü hakkında bilgi, özellikle de en kötü biçimlerinde hala azdır" (Manhice, 2016: 75).

Mevcut resmi veriler (INE veya MITESS'ten) 10 yıldan daha eskidir. Çocuk işçiliği daha az belgelenmiş bir gerçeklik olduğundan, fenomenin net bir resmine sahip olmak zorlaşır ve onu sona erdirmek için çözümler bulmak daha da zorlaşır, böylece sürekliliği için koşullar yaratır. Bu nedenle, konuyla ilgili analizimde, tahminlere (modası geçmiş olanlar dahil) ve aynı konuyu tartışan ikincil kaynaklara güvenilir.

Mozambik'te bir milyondan fazla çocuk çalışanları olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre, 2019 yılında "Mozambik'te bir milyon ve iki yüz binden fazla çocuğun çalıştığı" ve bunların çoğunun kuzeydeki Nampula eyaletinde (ülke genelinde yaygın bir uygulama olmasına rağmen), kayıt dışı ticaretten, madencilik faaliyetlerinden sınır bölgelerindeki koridorlardaki ticarete kadar değişen faaliyetlerde çalıştığı bildirilmiştir (Lutheque, 2019). Bununla birlikte, rakam daha da büyük olabilir, çünkü Mozambik gerçekliğinde, 15 yaşın altındaki herhangi bir birey olarak çocuk ve 15-35 yaş arasındaki her birey *genç olarak* kabul edilir (Manhice, 2016).

Her ne kadar teoride ve yasada, 14 yaşındaki bir kişi ile 16 yaşındaki bir kişi arasında bir fark olsa da, pratikte Mozambik'teki "imtiyazsız" çocuklar için ortak faaliyetler olan madencilik gibi zor ve tehlikeli faaliyetler gerçekleştirirken aynı riskler veya kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Dahası, 2005 yılına dayanan bir hanehalkı araştırmasında, INE, erkek meslektaşlarına kıyasla ev hizmetçisi olarak çalışan daha fazla kadın reşit olmayan çocuğu kaydetmiştir. Manhice, bu raporda, erkek ev işçilerinin % 69,5'inin 15-19 yaşları arasındayken, aynı yaştaki kadın ev işçilerinin % 80,6'sına kıyasla keşfedildiğini belirtti (Manhice, 2016: 76). Genel terimlerle, aynı rapor şunları tahmin eder:

- a) Çocukların %9,2'si çocuk işçiliğine dahil olmuş, bunların %9,8'i erkek, %8,6'sı kadın;
- b) Bu çocukların %3,8'i 6-9 yaş aralığındaydı;
- c) %14,5'i 10-14 yaş arasındaydı;
- d) %11,5'inin okulu yoktu.

Yukarıda görüldüğü gibi, aslında, çocuk işçiliği bir çocuğun okula gitme olasılığını etkilemektedir. Benzer şekilde, cinsiyet eşitsizlikleri, küçüklerin çalışmaları da dahil olmak üzere işgücü piyasasında görülmektedir. Buna göre, Mozambik'te okula gitmeyen ancak halihazırda çalışan çocuklar %11'denfazladır, bu da ya iş nedeniyle okumak için zamanlarının olmadığını ya da ebeveynlerinin onları okula göndermede hiçbir fayda görmediğini göstermektedir.

Ayrıca, kız çocukların oranı (hem 15 yaşın altında hem de 15-19 yaş arası) erkek çocuk sayısından daha yüksektir. Bunun nedeni, önceki sayfalarda tartışıldığı gibi, birçok ailenin kızların eğitimi erkeklerden daha az karlı görmesi ve aralarında karar vermeleri gerektiğinde, bir kadının evlenmesi ve ailesini terk etmesi beklenirken, yaşlandıklarında onlara bakmalarını bekledikleri gibi erkekleri eğitmeleri olabilir.

Mozambik'te çocuk işçiliğinin devam etmesinin suçu, devletin insana yakışır işler yaratma ve ülkedeki en dezavantajlı insanları koruma konusundaki yetersizliği ile sınırlı değil, aynı zamanda yoksullara karşı adaletsizlikler uygulayan veya kör kalan bireyleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Toplum hastadır ve çocuk işçiliğinden en büyük sorumludur, çünkü eğitilmiş olanlar ve kamu görevlileri de dahil olmak üzere birçok birey onu teşvik edenlerdir.

Mozambik'teki, özellikle de güney illerindeki konuyla ilgili gözlemlerimizde, başkent Maputo'daki (ve diğer kasabalardaki) eğitilmiş insanların, diğer illerden (Inhambane ve Gaza) okul çağındaki çocukları, asgari ücretin altında ücretler ödeyerek evlerinde ev hizmetçisi veya *dadı* olarak çalışmaya götürdüklerini görmek yaygındır. Benzer şekilde, Mozambik'teki birçok televizyon, Maputo ve diğer metropol şehirlerde gayri resmi ticarete onları sömürmek için reşit olmayan çocukları işe alan ve onlara düşük maaşlar ödeyen insanların vakalarını bildirmiştir (Top TV Mocambique, 2020).

Çocuk işçiliğinin sonuçları hem bireysel hem de yapısal düzeydedir. Bireysel düzeyde, çocuk işçiliği, çocukların geleceklerini değiştirme olasılığını ortadan kaldırır, çünkü eğitimsiz veya uygun eğitimi olmayan bireylerin değişen ve küreselleşmiş bir toplumda insana yakışır işlere sahip olma olasılıkları daha düşüktür. Dahası, çocuk işçiliği, madencilik gibi riskli faaliyetlerde

bulunduklarında, onları (özellikle kız çocuklarını) kimsenin koruyamayacağı bir ailede ev hizmetçisi veya bebek bakıcısı olarak çalıştıklarında cinsel istismar ve sömürü, aşağılama ve *cinsel yolla bulaşan hastalıkların (STD'ler)* edinilmesi için kolay bir hedef haline getirerek bebekleri hayati tehlikeye sokar.

Yapısal düzeyde, çocuk işçiliği, okuryazarlık düzeyi düşük bir ülkenin gelişme şansını azaltması anlamında ülkenin kalkınmasını etkilemektedir. Bunun nedeni, işgücünün büyük bir çoğunluğunun yalnızca madde tarımı gibi birincil sektör faaliyetleri veya kayıt dışı ticaret gibi fazla beceri veya tekniğe ihtiyaç duymayan diğer işler için uygun olması nedeniyle, ülkenin kalkınmasını büyük ölçüde etkileyebilecek üçüncül ve dönüştürücü faaliyetlerde bulunmak için çok az insan kalmasıdır.

2.6. Mozambik'te İşsizlik

Mozambik'teki işsizlik sorununu bir dereceye kadar hassas bir şekilde analiz etmek zordur. Belirsizlikler, birisinin ertesi gün değil, bugün çalışabileceği ve bir hafta sonra işe dönebileceği Mozambik'teki kayıt dışı ekonominin esnekliği nedeniyle ortaya çıkar. Ek olarak, bazı ücretli işler veya iş (*biscate* ve *bolada*⁴⁵) faaliyeti gerçekleştirenlerin çoğu, daha fazla veya güvenli bir iş aradıkları için kendilerini istihdam edilmemiş hissedebilirler. Dahası, birincil gelir kaynağı olarak madde tarımına sahip birçok köylülüğün sel ve kuraklık olduğunda açlıktan öldüğünü düşünürsek, işsizlik oranı daha da büyük olacaktır.

Bununla birlikte, istihdam politikasında hükümet, işsiz nüfusunu, referans döneminde işsiz olan ancak iş arayan 15 yaş ve üstü tüm kişiler olarak kabul etmektedir. Geçici işçileri, çalışanı olmayan serbest meslek sahiplerini ve düzenli çalışmayı içerecektir; referans döneminde çalışmayan ücretsiz aile işçileri ve çalışanı olmayan, düzenli çalışanı olan, ancak ekonomik nedenlerle (malzeme eksikliği, sermaye, ekipman arızası, nadas mevsimi vb.) referans döneminde faaliyetini yürütememiş serbest meslek sahipleridir. Bu nedenle, Mozambik'teki işsizliği analiz ederken, rakamlarının gerçeklikten uzak olabileceğini, daha düşük veya daha yüksek olabileceğini akılda

⁴⁵ Bunlar, Mozambik'te sırasıyla kısa süreli gayri resmi ancak ücretli iş ve gayri resmi ticaret için yaygın olarak kullanılan sokak argolarıdır.

tutmakta fayda vardır. Aşağıdaki grafik, 1994'ten 2017'ye kadar Mozambik'teki işsizlik oranını göstermektedir.

Şekil 6: Mozambik'te İşsizlik Oranı

Kaynak: Trading Economics (2022)

Grafikten de görülebileceği gibi, son 20 yılda Mozambik'te işsizlik oranı %20'nin üzerindedir. Yani, ülkedeki işgücünü oluşturan her yüz kişiden yirmisi, referans döneminde çalışmamakta durumdadır. Yine de, düşük seviyelerde olmasına rağmen, işsizlik oranının yıllar içinde değiştiği belirtilmiştir. Örneğin, 2000 yılında işsizlik oranı %23,3 iken, ertesi yıl 2003 yılında %23'e düşmeden önce biraz artarak %23,5'e yükselmiştir. Takip eden 4 yılda, istihdamı olmayanların oranı 2007 yılında %24,3'e yükselmiş ve takip eden 5 yıl içinde %22,5 ile şimdiye kadarki en düşük seviyesine gerilemiştir. Bunun nedeni, o yıllarda Mozambik'in yılda %7'nin üzerinde hızlı bir ekonomik büyüme ve doğal kaynaklar endüstrisine büyük yabancı yatırımlar yaşamasıdır. Ancak yıllar geçtikçe işsizlik oranı fırlayarak 2014 yılında %25,4'e ulaşmış, takip eden 3 yılda küçük bir dalgalanma yaşanarak 2017 yılında %25'e ulaşmıştır.

İşsizliği azaltmak için uzun vadeli bir stratejik vizyonun olmaması ve hükümetin kısa veya orta vadeli önlemlerin alınması, Mozambik'te birkaç yıldır yüksek işsizlik oranlarının nedenidir. Önceki bölümde görüldüğü gibi, Mozambik'teki istihdam yönetimi hakkında, işsizliği azaltma ve iş yaratma yönergeleri PARPA'lardır. Bununla birlikte, bu planlar yoksulluğu azaltmayı ve

istihdam yaratmayı amaçlayan orta vadeli planlar olduğundan, genellikle 5 yıllık bir yönetim döngüsü boyunca onaylanır ve yeni bir başkanın seçilmesinden sonra derin değişikliklere tabidir.

Bu koşullar altında, Mozambik'te istihdamla karşı karşıya kalan birçok insan için çözüm, yasadışı olarak göç etme riski almak anlamına gelse bile, göç etmek ve komşu ülkelerde "daha iyi" iş olanakları aramak olabilir. Bu anlamda, komşu ülkelere göç etmek isteyenlerin çoğu, bir sonraki bölümde tartışılacağı gibi, ülkede işsizlik oranlarının daha yüksek olduğu gruplardan birini oluşturan gençlerdir.

2.7. Mozambik'te Genç İşsizliği

Gençler, dünya çapında çeşitli sorunlar yaşayan sosyal gruptur. Suç, işsizlik, depresyon, intihar gibi birçok sorun gençler arasında çok sayıda yaşanmaktadır. İşsizlik örneğini örnek alarak, "genç işsizliğinin en belirgin genel işgücü piyasası özelliğinin, oranının yetişkinlere orandan daha yüksek olması" (O'Higgins, 1997: 66) belirtilmiştir.

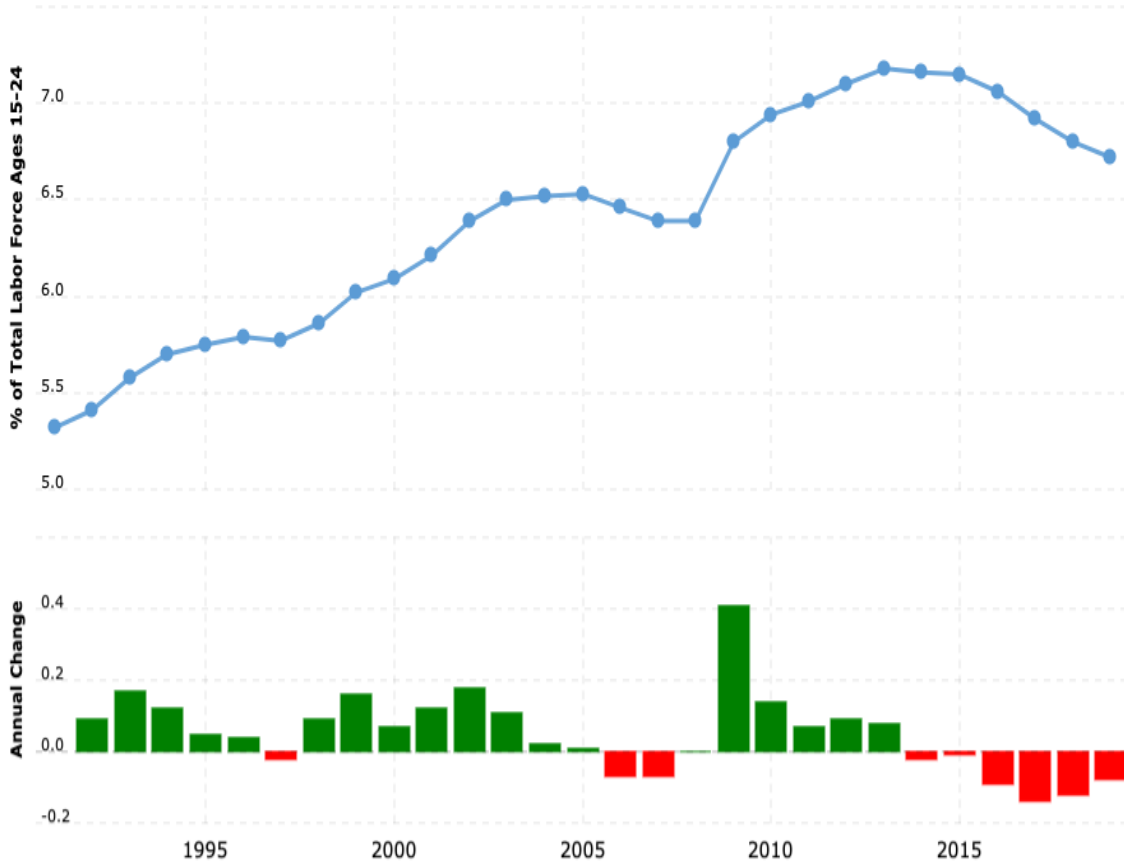
Gençler arasında daha yüksek işsizlik oranlarının nedenleri genellikle şu şekilde tartışılmaktadır: Gençlerin büyüklüğü birçok ülkede yetişkinlerden daha yüksek olma eğilimindedir; gençlerin işlerini gönüllü olarak bırakma olasılıkları yaşlı işçilerden daha yüksektir, daha iyi iş arayışındadır; daha düşük becerilere sahip olma eğilimindedir, aynı zamanda bir aileyi geçindirmek için bir işe "ihtiyaç duyma" olasılıkları daha düşüktür; işgücü piyasasına yeni girmiş olan gençlerin işten çıkarılması ucuzdur ⁴⁶(O'Higgins, 1997). Sonuç olarak, iş fırsatları korkutucu hale geldiğinde, işsizlik oranları, birçok ülkede daha az vasıflı ve kovulması kolay olan genç işgücü arasında muhtemelen daha yüksek olacaktır.

Mozambik, ülkede giderek daha fazla genç işsizlik ikilemiyle karşı karşıya kaldığı için bu eğilimin bir istisnası değildir. Gençler ülkede umutsuzdur, çünkü birçok kişi bir iş bulmak için mücadele etmektedir ve eğer varsa, daha iyi bir ödeme ve güvence için mücadele etmektedir. Ekonomi istihdam talebini karşılamadığı için ve gizli borçlardan sonra doğrudan dış yardımın geri çekilmesinin neden olduğu ekonomik kriz nedeniyle, genel işsizlik ve özel olarak genç işsizliği sürekli artmaktadır.

⁴⁶ Yakın zamanda istihdam edilen bir işçiyi işten çıkarmanın maliyeti, firmada uzun çalışma yılları olan bir işçiden nispeten daha düşüktür.

Her ne kadar Mozambik'teki genç işsizlik oranı, ILO'nun tanımına (15-24 yaş işsiz ancak aktif olarak iş arayan) göre gençlerin ulusal tanımına (15-35 yaş) göre hesaplanmış olsa da, gençler arasındaki işsizlik oranı oldukça yüksektir. Aşağıdaki grafik, son 30 yılda Mozambik'teki genç işsizliğinin değişimini göstermektedir.

Şekil 7: Mozambik'te Genç İşsizliği

Kaynak: Trading Economics (2022)

Grafikten görüldüğü gibi, Mozambik'te son 30 yılda genç işsizlik oranı %5'in üzerindeydi. Buna göre, 1991 yılında iş arayan gençlerin %5,3'ü istihdam edilmemiştir. Genç işsizlik oranı sonraki yıllarda kademeli olarak artarak 2005 yılında %6,5'e ulaşmış, takip eden 4 yılda işsiz gençlerin oranı onda bir oranında azalmış ve 2010 yılında %7'ye yükselmiştir. En yüksek oran, ülkedeki işsiz gençlerin %7,3'üne ulaştığı 2013 yılında kaydedilmiştir. 2013 yılından itibaren işsiz gençlerin oranı azalma eğilimi göstermiş ancak 2019 yılına kadar hala %6,5'in üzerindedir.

Birçok sonuç, gençler arasında daha yüksek işsizlik oranlarıyla birlikte gelir. Tıpkı çocuk istihdamı gibi, genç işsizliği de genel olarak toplumda bireysel psikolojik sorunlara ve diğerlerine neden

olmaktadır. O'Higgins 'in belirttiği gibi, genç işsizliğinin uzun bir süre boyunca hissedilebilecek yankıları olması muhtemeldir, çünkü işsizlik hem fiziksel hem de psikolojik olarak işsizlik süresinden daha uzun süren bir dizi olumsuz sağlık sonucuyla ilişkilidir (O'Higgins, 2015). Böylece, işsizlik hem onu yaşayanlar hem de yüksek iş güvensizliği zamanında işsizlikten korktuklarında istihdam edilenler için mutsuzluğa yol açabilir ve mutsuzluğun kendisinin zihinsel ve fiziksel sağlıksızlıkla bağlantılı olduğu yaygın olarak anlaşılmaktadır (Bell ve Blanchflower, 2010 Apud O'Higgins, 2015). Genç işsizliği de toplum için sorunlara neden olabilir. Örneğin, ilk sonuçlardan biri suçtur, çünkü "genç işsizliğini (ve istihdamsızlığı) suçla ilişkilendiren önemli bir kanıt gövdesi de vardır ve suç, toplum ve onu uygulayan birey için maliyetlidir (O'Higgins, 2015). Bununla birlikte, bu sonuçlar bireyler ve toplum üzerinde uzun bir süre devam edebilir, çünkü marjinalleştirilmiş ve suçlu gençlerin yetişkin olduklarında kaderlerini değiştirme veya uygun iş bulma olasılıkları daha düşüktür. Ayrıca, genç işsizliğinin bir başka sonucu, erken iş aramadaki uzun süreli zorlukların, üretken istihdamdan kalıcı olarak dışlanan kayıp bir genç neslin hayaletini yarattığı için uzun vadeli olumsuz sonuçlara yol açmasıdır (Scarpetta ve ark., 2010 Apud O'Higgins, 2015). Tüm bu sonuçlar Mozambik için de geçerlidir.

Mozambik'teki genç işsizliği, depresif ve hayal kırıklığına uğramış gençlere ve topluma suçluluktan, yetersiz barınmaya, göçe kadar birçok sorun yaratır. Başka yerlerde de söylendiği gibi, işsizlerin (özellikle gençlerin) iyi bir ev satın alma olasılıkları daha düşük olduğundan, düzgün bir konut hakkında yararlanamamaktadırlar (Sambo & Junior, 2021). Mozambik'teki gençler arasındaki işsizlik, seçimlerle veya genel olarak siyasi süreçlerle ilgilenmeyen kayıtsız bir sınıf yaratır (Sambo, 2018) ve suça, uyuşturucu, kaçakçılığın, büyücülüğe yol açar, çünkü birçok çaresiz genç göze çarpan bir yaşam sürmek için her şeyi yapacaktır. Dahası, gençler arasındaki daha yüksek oranlar, kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığı ve her şeyi evde bırakıp yurtdışına gitmekten Korkutlara da daha iyi çalışma fırsatları arayan göçe (yasadışı göç dahil) büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Bunlar, sonraki bölümde derinlemesine tartışılacaktır.

3. MOZAMBIK'TE İŞGÜCÜ GÖÇÜ

Bu bölüm Mozambik'teki işçi göçünü ele almaktadır. Devletin doğası, sömürgeci geçmiş, istihdam politikası ile ilgili konuları analiz ettikten ve ülkedeki istihdam ve işsizlik ile ilgili verileri gördükten sonra, *"eğer birkaç sömürge sonrası hükümet Mozambik'te emeğin göçünü sona erdirmeye çalıştıysa, neden hala Güney Afrika'ya kitlesel bir emek göçü var?"* sorusu irdelenecektir ve *"emeğin Güney Afrika'ya sürekli göçünün, hükümetin istihdam yaratma baskısını hafifletirken fırsatçı bir şekilde görmezden geldiği sömürgeci politikalardan kaynaklanan tarihsel mirasın yanı sıra işsizlikle karşı karşıya kalan Mozambikliler için bir hayatta kalma uygulaması olduğu hipotezi"* test edilecektir.

İşçi göçü Güney Afrika, Zimbabwe, Malavi, Zambiya ve Tanzanya'ya uzansa da, ülke içindeki farklı bölgelerde yaygın bir gelenektir. Bu çalışma, Güney Afrika'ya göç vakasını inceleyerek bir çıkarımda bulunmayı amaçlamaktadır. Güney Afrika'nın tercih edilmesinin nedeni, söz konusu ülkenin yurtdışındaki en büyük Mozambik nüfusuna ev sahipliği yapması ve bu ülkeye göçün ilk olarak sömürge yönetimi tarafından teşvik edilmesidir. Bu nedenle, bu örnek olay incelemesinden çıkarılan sonuçlar başka bağlamlara genişletilemese de, insanların bölgedeki diğer ülkelere neden göç ettiklerini açıklamak için kullanılabilir.

3.1. Mozambik'te Göç

Göç, Mozambik toplumunda kök salmış eski bir gelenektir. İçeride, kırsal alanlardan kasabalara ve şehirlere, tarımdan farklı çalışma fırsatları arayan sürekli insan akışı bulunmaktadır. Bunun nedeni, ulusal ekonomide, şehir merkezlerinin (çoğunlukla il başkentleri) satın alma gücüne sahip çok sayıda insanın yoğunlaştığı yerler olmasıdır. Dolayısıyla, kırsal alanlara kıyasla iş bulma (gayri resmi de olsa) veya serbest meslek geliştirme, özellikle de kayıt dışı ticaret veya çeşitli hizmetlerin sunulması için daha fazla şans vardır. Bu anlamda, başkent (Maputo) ve Matola şehirleri, ülkedeki en büyük sanayi yatırımlarını çekerken, diğer illerden birçok insan daha iyi çalışma fırsatları aramak için bu bölgelere göç etmektedir.

Muanamoha ve Raimundo tarafından belirtildiği gibi, daha yüksek doğurganlık oranları, dikkate alınması gereken bir faktör olmasına rağmen, *Maputo* ve *Matola*'daki hızlı nüfus artışının nedeni, bu şehirlerin Gaza, Inhambane ve Zambezia illerinden fazla sayıda aldığı göçtür (Muanamoha & Raimundo, 2018). Bununla birlikte, orta ve kuzey illerdeki maden kaynaklarının keşfedilmesinden

sonra, lisanslı madencilik şirketlerinde çalışmak veya altın kazısı yapmak için bu bölgelere göç arttığından, tersine bir göç eğilimi vardır, ancak bu durum, yine de, sayısal olarak daha önemsizdir.

Kırsal-kentsel göçün yanı sıra, diğer birçok Mozambikli, daha iyi iş olanakları aramak için yurtdışına gider. Pek çok gencin Mozambik'i terk etmek için nihai varış noktası, şehir merkezleri veya başkent Maputo değildir. Bazıları Maputo'da bir süre kalıp çalışabilir, ancak *Eldorado*'ları Güney Afrika'dır. Agadjanian'a göre, Inhambane ve Gaza illerinden gelen birçok insan için Maputo, bir kentsel alanda yaşama deneyimi edindikleri ve daha sonra Güney Afrika'ya göç etmek için para buldukları ve biriktirdikleri geçici bir yerdir (Agadjanian, 2002). Göç sırasında kendilerine yardım edecek kaynakları ve onları Güney Afrika'da ağırlayacak tanıdıkları olan birçok kişi, Maputo'da beklememektedir.

3.2. Mozambik'te İşçi Göçü

İşgücü göçü, Mozambik'te yaygın bir kurumdur. Yasal veya yasadışı olarak, Mozambikliler iki yüzyıldan fazla bir süredir Güney Afrika'ya ve diğer ülkelere göç etmektedir.

Index Mundi'ye göre, Mozambik bir göç ülkesidir çünkü ağırlıklı olarak ülkenin güney bölgesinden gelen Mozambikliler, bir yüzyıldan fazla bir süredir çalışmak için Güney Afrika'ya göç etmektedir (Index Mundi, 2021). Tarihsel olarak, "emek göçmenleri genellikle mahsulleri verimsiz olan veya işsiz olan ve madenci olarak çalışmak üzere Güney Afrika'ya giden kırsal alanlardan gelen erkeklerdir, aynı ailenin birden fazla nesli genellikle madenci olur" (Ibid).

Bununla birlikte, son 30 yılda, hem erkek hem de kadınlara, kayıt dışı ve imalat sektörleri de dahil olmak üzere madencilikten farklı daha fazla iş fırsatı açılmıştır, ancak madencilik ana istihdam kaynakları olmaya devam etmektedir (Index Mundi, 2021). Index Mundi tarafından, Mozambik'ten farklı diğer ülkelerde 1,7 milyondan fazla Mozambikli olabileceği tahmin edilmektedir. Belirli bir açıdan, Güney Afrika ile ilgili olarak sistematik veri tabanı eksikliği ve yasadışı göç nedeniyle Mozambik'teki göç hakkında kesin bir veri bulunmamasına rağmen, Güney Afrika'da 1 milyondan fazla Mozambiklinin yaşadığı ve çalıştığı tahmin edilmektedir. Öyleyse, bu kadar yüksek göçmen sayısının ve özellikle Güney Afrika'nın tercih edilmesinin nedeni nedir?

3.3. Mozambik'te Sömürgeciliğin İşçi Göçü Üzerindeki Etkisi

İnsanları doğdukları yerden göçmeye yönlendiren birçok olası neden arasında, *kültür ve tarihsel deneyim* önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, insanlar akrabalarının veya topluluklarından

insanların göç ettiğini ve görünüşe göre toplumda daha iyi bir sosyal statüye sahip olduklarını görmüşlerse, büyüdüklerinde ve evde daha iyi bir seçenek bulamadıklarında aynı şeyi yapma olasılıkları yüksektir. Aynı şey, Devlet emek göçünü "destekliyorsa" ve bunun sonuçları toplumda göçmenlerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi şeklinde kolayca görülüyorsa da geçerli olabilir. Bu, birçok sömürge devleti ve hatta emek ihracatı için anlaşmalar imzalamanın ve hatta devletten işe alınan işçilerin ücretleri üzerinde müzakere komisyonlarının bir sonucu olarak daha fazla döviz kazanmak için emek ihracatına dayanan bazı sömürge sonrası devletler için geçerlidir.

Mozambik'teki emek göçünün kökeni, Portekiz sömürgesinin işgücü ihracatını yönettiği sömürge döneminde bulunabilir ve zamanla göç, kurtulması neredeyse imkânsız olan kültürün bir parçası haline gelmiştir. Mozambik'ten Güney Afrika'ya işçi göçü, bir dizi uluslararası anlaşmadan sonra 19. yüzyılda başladı (Harris, 1959). Buna göre, 1897'de Mozambik Sömürge İdaresi ve Transvaal Cumhuriyeti, Mozambikli erkeklerden *Transvaal*'daki büyüyen tarımsal-endüstriyel komplekste, *Natal*'daki Şeker tarlalarında ve Cape Town tarlalarında çalışmalarını talep eden anlaşmalar imzalanmıştır (Harries, 1994; Harris, 1959; Penvenne, 1984).

Bu anlaşma, Mozambik'ten Güney Afrika'ya işgücü göçünün resmi başlangıcı olarak adlandırılabilir şeyin şu anda hala devam ettiğini gösterir. Bununla birlikte, daha doğrusu, birkaç yıl önce, "Şubat ve Mart 1876'da *Orange Free State* Devlet ile sınırlanan *Natal Yukarı Tugela Bölgesi*'nin yerleşik hâkimi, 'bu yoldan elmas tarlalarına geçen olağandışı sayıda *Amatonga*'ya dikkat çekmiştir. Gözlemlediği şey, göçmen emeği hareketinde büyük bir değişimin başlangıcıdır (Harries, 1994). Sonraki yıllarda, Güney Afrika'daki sözleşmeli Mozambikli işçilerin sayısı, Mayıs 1882'de otuz iki sözleşmeli erkeğe ulaşarak Güney Afrika Birliği'nin gelişmesinde, özellikle madencilik ve tarım endüstrilerinde stratejik bir rol oynadı (Harris, 1959).

"Mozambik İşçi Göçü" denildiğinde, Güney Afrika'da çalışmak üzere gerçekleşen göç, tüm bölgeyi kapsamaz. Mozambik'te emeğin işe alınması, *Paralel 22. S veya Sul do Save (Save Nehri'nin güney tarafı*⁴⁷) olarak da bilinen şeyle sınırlıydı ve madenler tarafından kurulan ve Mozambik'teki Portekizli yetkililer tarafından tekel verilen bir şirket olan *Witwatersrand Yerli İşçi Birliği* (WNLA) tarafından gerçekleştirildi (Harris, 1959). Bu anlaşmalar uyarınca, Mozambikliler

⁴⁷ Mozambik'in Güney Bölgesi. Save Nehri, Mozambik'in güney form merkezi bölgesini ayırır, bu nedenle nehrin güney kesiminde güney bölgesi, kuzeyde ise merkezi bölgedir.

Güney Afrika'da en az on iki ve en fazla on sekiz ay çalışacaktı ve WNLA yılda en az 65.000 ve en fazla 100.000 erkeği işe alacaktı. Sonuç olarak, 1950 yılına gelindiğinde, Güney Afrika'da çalışan 15-54 yaşları arasında, *Tonga* veya *Amatonga*'nın başlıca etnik grup olduğu *Lourenco Marques*⁴⁸, Gazze ve Inhambane bölgelerinin alışılmış sakinleri olan 351.702 erkek bulunmuştur, bu nedenle bu göç Güney Afrika'ya *Amantonga* göçü olarak da bilinmiştir.

Güney Afrika'ya emek göçü, köylülüğün yeterince kârlı olmadığı bir ülkede, sosyal statülerin ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinin bir yolu olarak görülen sosyal bir kurum haline gelmiştir. Yani, eğer insanların kurumları yarattığı ve değiştirdiği doğruysa, insanların kurumların ürünleri olduğu ve onlar tarafından değiştirilmeye açık olduğu da doğrudur. Buna göre, Agadjanian (2002), "sömürge döneminde, Güney Afrika'da sözleşmeli çalışmanın, madencilik endüstrisinde uzmanlaşmanın, güney Mozambikli erkekler için neredeyse zorunlu bir kariyer aşaması olduğunu" belirtmektedir. Çünkü madenlerde çalışmak, genç erkeklerin evlendiklerinde gelin serveti ödemeleri ve ekonomik olarak kendilerini kurmaları için gerekli parayı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında da önemli bir rol oynamıştır (Agadjanian, 2002). Bu nedenle, Güney Afrika'da çalışmak, hayatı "kazanmak" ile eş anlamlıydı ve hala eş anlamlıdır, çünkü toplumlarındaki insanların sosyal tahayyüllerinde köylülükten kaçmak ve yurtdışına çıkmak zaten bir başarıdır.

Portekizli sömürgeci efendilere fayda sağlaması amaçlanan şey, Mozambik'teki toplumun bir parçası haline gelmiştir. Çünkü sömürge döneminde başlayan emek ihracatının Mozambik'i geliştirme niyeti olmamıştır, sömürgecinin insan kaynağından yararlanmaya yönelik bir yaklaşım olarak görülmüştür. Portekiz, Mozambik'teki tüm işgücünü kullanmak için yeterli finansal kapasiteye ve yatırımlara sahip olmadığından, Mozambikli erkekleri Güney Afrika'ya ihraç etmekten bazı göreceli faydalar elde etmeyi tercih etmiştir. Portekiz, bu ihracatın, Mozambik'te yatırım yapacak araçlara sahip olana kadar beklemekten daha iyi sonuç vereceğini düşünmüş ve bundan doğrudan ve dolaylı döviz ve vergi kazanmayı planlamıştır. Bunun için, Güney Afrika ile Mozambik'teki Portekiz idaresi arasında, Güney Afrika'nın Maputo Limanı'nı mal ithal etmek ve ihraç etmek için kullanacağı ve aynı zamanda madenlerde çalışmak üzere Mozambikli erkekleri işe alacağı anlaşmalar imzalanmıştır. Dahası, Mozambik'te bir "*Palhota vergisi*" konulmuş ve

⁴⁸ Şimdi Maputo.

bunu ödeyebilecek çoğu insan Güney Afrika'da çalışanlar olmuştur, geri kalanlar ise bunu sadece zorla çalıştırma veya *Xibalo* yoluyla ödeyebilmiştir, böylece vergi tahsilatı yoluyla gelir elde edebilmiştir. Güney Afrika'ya işgücü ihracatının sonuçları; Güney Afrika'daki sanayi sektörünün hızlı gelişimi, Güney Afrika'ya ekonomik ve finansal bağımlılığın kurulması nedeniyle Mozambik'in sürekli az gelişmesidir.

Mozambik'in bağımsızlığından sonra hükümet, Güney Afrika'ya işgücü ihracatının ülkenin gelişimini yavaşlatabileceğini ve sona erdirilmesi gerektiğini anlamıştır. Ruth First'un belirttiği gibi, emeğin ihracatı Mozambik işçisinin sömürülmesini desteklemektedir ve ulusal ekonominin az gelişmişliğini etkilemektedir (First, 2015) çünkü Mozambik'i geliştirmek için kullanılabilecek güç yurtdışındadır ve Mozambik ekonomisinin bundan marjinal faydaları vardır.

Mozambik'in bağımsızlığından sonra işgücü ihracatı sona ermemiştir. Her ne kadar Mozambik hükümeti, Güney Afrika'ya bağımlılığı sona erdirmeye ve emek ihracatının yanı sıra Güney Afrikalı meslektaşları tarafından Mozambik'ten yeni sözleşmelerin azaltılması niyetini ortaya koymuş olsa da (Agadjanian, 2002; Gunn, 1985), işçi göçü zaten geri dönüşü olmayan bir aşamaya ulaştığı için devam etmiştir.

Bu uygulamanın devamına katkıda bulunan, sömürge sonrası yönetimin sömürge ekonomisini miras alması, döviz ve yabancı yatırım kıtlığı çeken bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmasıdır. Bu koşullar altında, birçok insan için, özellikle de eğitimsiz olanlar için kıt iş fırsatları vardır, bu nedenle tek seçenek, yasadışı olarak bile olsa Güney Afrika'da çalışmak için göçtür. İç savaşın sona ermesinden, Mozambik'te demokrasinin kurulmasından, *Apartheid*'in sona ermesinden ve Güney Afrika'da çok ırklı ve çok partili bir demokrasinin başlamasından sonra, oraya çalışmak için göç etmek daha da kolaylaşmıştır. Ayrıca, "1991'de Güney Afrika'da *apartheid*'in kaldırılmasından bu yana, kayıt dışı ve imalat sektörleri de dahil olmak üzere Mozambiklilere başka iş fırsatlarının açıldığı" belirtilmiştir (Index Mundi, 2021). Bu nedenle, şu ya da bu şekilde bu sömürge mirası hala mevcuttur, çünkü Güney Afrika'ya işçi göçü devam etmekte, ya madencilik sektöründe ya da diğerlerinde, yasal ya da yasadışı, Mozambikliler hala çalışmak için Güney Afrika'ya gitmektedir.

3.4. Mozambik'te Devletin Zayıflığının İşçi Göçü Üzerindeki Etkisi

Devletin zayıflığı, Güney Afrika'ya bağımlılığın ve işçi göçünün sürdürülmesine büyük katkıda bulunur. Bilim insanları Devlet'i ve işlevlerini incelediklerinde, onu kendi toprak sınırları altında her şeyi yapabilen bir *Leviathan*, daha yakın zamanda meşru şiddet kullanımı tekeli ya da daha doğrusu, meşru şiddet yoluyla desteklenen erkek-egemen tahakküm ilişkisini örgütleyen zorunlu bir örgütlenme olarak görme eğilimi vardır (Weber, 1978). Bu görüşe göre, onu kontrol edenler, yasal ve fiziksel güce sahip oldukları gibi, iradelerini tüm topluma başarılı bir şekilde empoze edebilirler. Bu anlamda, dünyadaki devletler arasında hedeflerin farklılıkları olsa da her devletin vatandaşları kamu güvenliği, eğitim, sağlık hizmetleri, ulaşım, sosyal güvenlik, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve insana yakışır işlerin teşviki veya yaratılması gibi temel hizmetlerin sağlanmasını beklemektedir. Dahası, bir Devletin toprak sınırlarının kontrolüne sahip olması da beklenmektedir.

Bununla birlikte, gerçeklik, *Weberci* Devlet'in bir devletin ne olması gerektiğinin ideal bir teorileştirilmesinden başka bir şey olmadığını öne süren güçlü bir Devlet görüşüne meydan okur gibi görünmektedir. *Weberci* Devlet kavramının eleştirmenleri, tüm devletlerin şiddeti merkezileştirmede ve tekelleştirmede başarılı olmadıklarını, gerçek devletin ideal devletin yozlaşmış versiyonundan saptığını iddia ederler (Migdal, 2001). Ayrıca, Devletin bölgesel bir sınırı olmasına rağmen, birçok durumda, birçok faktörden kaynaklanan iç muhalefetle karşı karşıya kalmaya yatkın olduğu için ülke genelinde bir şiddet tekeli uygulayamadığı da iddia edilmektedir.

Burada Devlet, alternatif olarak, "şiddet kullanımı ve tehdidi ile işaretlenmiş ve bir bölgede tutarlı, kontrol eden bir örgütün imajı ile şekillenen, toprakla sınırlanmış insanların temsili olan bir iktidar alanı ve onun çoklu parçalarının gerçek uygulamaları" olarak anlaşılabilir (Migdal, 2001: 17–22). Bu anlamda devlet, birleşik ve güçlü bir alan gibi görünüp davranabilse de, gerçeklikte ondan uzaktır ve çoğu zaman ulusal ve uluslararası aktörler arasındaki iç muhalefete karşı yükümlülüğünü yerine getirememektedir.

Bu nedenle, bazı devletler zayıf, bazıları ise temel işlevlerine uyan ve bölgesel sınırlarının göreceli kontrolüne sahip nispeten güçlü olabilir. Zayıf olanda, devlet gücü, kamu mallarını ve hizmetlerini sunma görevlerinin olduğunu, ancak genellikle iç rekabet, isyancı gruplar ve hatta mali kapasite eksikliği nedeniyle kısıtlandıklarını bildiklerini savunmaktadır. Sorumluluklarını yerine

getiremedikleri ve ülke genelinde ve her vatandaş için iş yaratamadıkları için, bazı zayıf ve gelişmekte olan ülkeler genellikle iş yaratma baskısını hafifletmek için göçü kolaylaştıracak (Koinova, 2018) veya vatandaşlarının yasadışı göç etmesi kolaylaşacaktır çünkü Devlet bunu kontrol edememektedir.

Mozambik, ülke çapında şiddet tekeli uygulayabilen ve insanların ülkeden giriş ve çıkışını kontrol edebilen güçlü bir devletten ziyade zayıf bir devlet gibi sıralanır, bu nedenle komşu ülkelere göçü büyük ölçüde etkilemektedir. Mozambik'teki Devlet genellikle uygun eğitim, sağlık hizmetleri, kamu güvenliği, istihdam yaratma ve en yoksullar için sosyal güvenlik gibi temel işlevlerini yerine getirmekte başarısız olmaktadır. Bu koşullar altında, birçok insan şansının dışında bırakılır ve hayatta kalmak için alternatifler bulmak zorunda kalır. Örneğin, Mozambik'in kırsal bölgelerinde, bir Ortaokul veya Lise bulmak 50 kilometreden fazla sürebilir, bu nedenle birçok aile, çocuklarının okulu bıraktığını görmeyi tercih edecektir, çünkü eğitimleri sırasında kasabalarda kalışlarını karşılayamamaktadırlar. Sonuç olarak, okumadıkları zamanlarda, kızların evlenmeleri (18 yaşın altındayken bile) ve ebeveynlerinin evini terk etmeleri beklenirken, oğlanın büyük şehirlerde iş bulması veya Güney Afrika'ya göç etmesi beklenir.

Mozambik'te kitlesel işçi göçüne yol açan bir başka neden de kırsal alanlarda devletin "yokluğu"dur. İlk bölümlerde belirtildiği gibi, teoride, hükümet tüm ulusal toprakların gözetiminden sorumlu olmasına rağmen, *Devlet makinesi* çoğunlukla şehirlerde, kasabalarda, büyük köylerde ve bazı idari birimlerde mevcuttur. Bu yerlerde bir polis karakolu, mahkemeler, hastaneler, okullar, devlet temsilcilikleri ve Devletin varlığını gösteren diğer kurumları bulabilirsiniz. Ülkenin diğer bölgelerinde, vatandaşları devlete sevdiren hiçbir bulunmamaktadır. Devlet, seçim kampanyası, oy kullanma kaydı veya seçim zamanı olduğunda zaman zaman "gelir". Bu yerlerin sakinleri, sorunlarını çözmek için genellikle geleneksel veya geleneksel kurumlara ve liderlere güvenirlir. Bu nedenle, bu insanların çoğu göçü sorunlarına bir çözüm bulabilir veya Güney Afrika'da veya Maputo ve Matola gibi büyük şehirlerde çalışmaktan kaynaklanan havaleler daha sonra ikamet yerlerini doğum yerlerinin yanındaki köylere veya kasabalara değiştirmek için kanallara edilebildiğinden, sosyal statülerini arttırmanın bir yolunu bulabilirler. Öyle ya da böyle, kırsal alanda devletlerin yokluğu iki senaryoya yol açabilir, birincisi iş arayan erkeklerin uluslararası göçü ve ikincisi, akrabaları yurtdışında ödüllendirici bir iş bulursa, tüm ailenin kasabalara ve köylere iç göçü (kırsal göç).

Güney Afrika'ya kitlesel göçün en büyük belirleyicilerinden biri, devletin kara sınırlarını kontrol edememesidir. Bunun nedeni, Mozambik'in toprakları bakımından çok büyük bir ülke olması ve GSYH'si Mozambik'in olan bir ülkenin tüm bölgesel sınırları verimli bir şekilde kontrol etmesinin neredeyse imkânsız olmasıdır. Ülke genelinde polisin içeri-dışarı akışları kontrol ettiği sınır ötesi karakollar olmasına rağmen, devriyenin olmadığı yerlerde yasadışı göç için birçok olasılık vardır.

Güney Afrika'ya göç örneğini ele alırsak, iki ülke arası 410 Km'den fazla bir alanı paylaşmasına rağmen, *Ressano Garcia / Lebombo* sınırının günde 24 saat çalışan ana sınır kapısı olduğu sadece dört⁴⁹ resmi sınır kapısı var. Sonuç olarak, yasadışı göç ediyormuş gibi davranan birçok insan, devriyeden herhangi bir rahatsızlık duymadan sınırı geçmek için birçok seçeneğe sahiptir ve sınırın çoğunda olduğu gibi kolaylıkla, iki ülkeyi ayıran sadece dikenli bir teldir.

Yolsuzluk aynı zamanda Mozambik'teki yasadışı göçün yakıtı olarak da hizmet eder. İyi yönetilen bir soruşturma raporu (STV, 2021 tarafından), her iki taraftaki (Mozambik ve Güney Afrika) Polis Memurlarının çoğu zaman Pasaportu olmayan göçmenlerin sınırı geçmesine izin vermek için para talep ettiğini ve rüşvetten elde edilen paranın üstleriyle paylaşıldığını göstermiştir. Bu nedenle, yasadışı göç tehlikeli olabilmesine ve insanları cinsel saldırı veya insan kaçakçılığının hedefi altına sokabilmesine rağmen, özellikle COVID salgını bağlamında yasal olandan çok daha kolay hale gelmiştir. Bunun nedeni, COVID salgını altında insanların sınırları geçerken negatif bir PCR testi sunmaları gerekirken, bunun ücreti yasadışı göç için ödedikleri rüşvetten daha pahalı olmasıdır. Bu nedenle, yasadışı olarak göç etmek için daha fazla teşvik bulunabilir.

3.5. Verimsiz Politikaların Mozambik'te İşgücü Göçü Üzerindeki Etkisi

Kamu politikaları, modern zamanlarda herhangi bir ülkenin kalkınmasında hayati bir rol oynamaktadır. Bunun nedeni, politikaların toplumun eşitsizlik, suç, cehalet, kirlilik, zayıf konut, sağlık hizmetleri ve işsizlik gibi sorunlarını "çözmek" veya hafifletmek için hükümet eylemi odaklı bir hükümet eylemi olarak anlaşılmasıdır (Dye, 2017). Ancak vatandaşlarının tüm sorunlarını çözmek hala hükümetin sorumluluğunda olmakla birlikte, herhangi bir hükümetin toplumdaki sorunları kamu politikaları yoluyla çözmesi neredeyse imkansızdır. Bunun nedeni, hükümetlerin birçok güçlü sosyal güç tarafından kısıtlanmış olmaları, dolayısıyla amaçlanan eylemlerini

⁴⁹ Bunlardan biri sadece Turist kullanımı içindir.

üstlenmek için yeterli güce sahip olmamalarıdır. Sosyal sorunların çözümü konusundaki anlaşmazlıklar, bu sorunların yorumlanmasındaki öznellik, insan ve finansal kaynakların sınırlandırılması veya çözülmesi gereken sorunların karmaşıklığı nedeniyle bu sorun derinleşmektedir (Dye, 2017). Bununla birlikte, sorunların her zaman orada olacağının farkında olsak da toplumda karşılaşılan sorunları çözmek veya en azından çözmeye çalışmak için hala hükümet eylemlerine güvenmek zorundayız.

Afrika ülkeleri, kamu politikalarını toplumsal sorunları çözmenin bir aracı olarak kullanma konusunda birçok aksaklıkla karşı karşıyadır. Yukarıda bahsedilen kamu politikaları üzerindeki "doğal" sınırlamaların yanı sıra, birçok Afrika ülkesinde kamu politikaları sistematik olarak ve insanların sorunlarını çözmenin açık iradesiyle tasarlanmamaktadır. Pereira'nın alıntıladığı Shellukindo (1988) ve Nsibambi'ye (1988) göre, Afrika ülkelerinde kamu politikaları alanında üç temel sorun vardır. Açıkçası, birçok politikanın kavrama ve planlama aşamasında titiz bir analiz olmaksızın formülasyon ve karar verme aşamasına ulaştığı; kamu politikalarının genellikle seçkinlerin tercihleri olduğu; üniversitelerde kamu politikalarının öğretiminde zayıflık; ve teknolojinin zayıf kullanımı ve güncellenmiş veri tabanının eksikliği (Pereira, 2008). Bu nedenle, somut sorunları çözmek yerine, çoğu durumda, kamu politikaları başka sorunlar yaratır veya Devletten bir hayal kırıklığı ve çaresizlik duygusu yaratır.

Mozambik, diğer Afrika ülkelerinde görülen kamu politikalarıyla ilgili bu sorunların bir istisnası değildir. Ülke, verimliliğe ve iyi yönetişime odaklanan batı esintili politika yönetimi stratejilerini izlemeye başlamasına rağmen, ülke politika yönetimi açısından hala geride kalmaktadır. Gerçekten de, USAID'in belirttiği gibi, “*Mozambik, 1992'de iç savaşın sona ermesinden bu yana istikrarlı ve demokratik bir devlet kurma konusunda ilerleme kaydetmiştir*”, ancak ekonomik ve sosyal kalkınmanın faydaları, çoğu genç olan nüfusun çoğunluğuna ulaşmamıştır (USAID, 2019).

Eğitim ve istihdam sektörünü örnek alırsak, Mozambik'in sosyal sorunları çözebilecek açık politikaları olmadığı belirtilebilir. Daha önce istihdam yönetiminde görüldüğü gibi, ülkenin, insan kaynaklarını ülkenin kalkınmasında kullanmak için uzun vadeli stratejileri bulunmamaktadır. Bunun nedeni, bunu yapma iradesi mevcut olsa bile, bazen hükümetin bunları uygulamak için kaynak eksikliği nedeniyle kısıtlanması veya ulusal bütçeye %30'dan fazla doğrudan katkıda bulundukları için yabancı gündemler tarafından kısıtlanmasıdır.

Eğitim alanıyla ilgili olarak, Millî Eğitim Bakanlığı ve genel olarak hükümet, *gençleri* istihdam eksikliği olasılığına hazırlamak ve onlara kendi işlerini kurma yeteneği sağlamak için teknik okullarla birlikte ortaokul ve liselerde girişimcilik ve tarımı içeren müfredatlar tasarlamaktadır. Bu önlemler göreceli sonuçlar üretse de, hükümet eylemlerinin etkileri en iyi ihtimalle asgari düzeydedir veya ülkede eksik istihdam edilen bir alt kategori yaratmaktadır. Bununla birlikte, insanlar ihtiyaç duyduklarında serbest meslek sahibi olarak çalışmaya istekli olsalar da, birçok Mozambik'in hükümette veya büyük bir şirkette resmi bir işe girmeden önce bunu geçici bir iş olarak gördüğü ve bunun da sömürge döneminden miras aldığını gösterdiği belirtilmiştir (Agadjanian, 2002). Bu anlamda, hükümet istihdam alanındaki işlevlerini yerine getiremediğinde ve nispeten daha gelişmiş ülkelere göç eden işsiz gençler için sosyal koruma programları oluşturamadığında, pratik bir çözüm olarak görülecektir.

Mozambik'te daha yüksek işgücü göçüne katkıda bulunan bir diğer faktör, muhtemelen en önemlisi, göçün politika yapıcılar tarafından bir sorun olarak değil, bir çözüm olarak görülmesidir. Toplumdaki bir konu karar vericiler tarafından sorun olarak görülmezse, kamu politikaları şeklinde ilgiyi hak etmediği için kamuoyunun gündemine girmeyecektir. Mozambik hükümetinin oportünizmi burada yatar, ülkedeki yasadışı göçle mücadele ederken, Güney Afrika'ya yasadışı göçü kontrol etmek için hiçbir şey yapmaz ya da çok az şey yapar. Hükümet, göç konusunda kör olurken, bunu bir sorun olarak görmezken, fırsatçı bir şekilde bu uygulamadan yararlanarak hareket eder.

Bunun nedeni, hükümetin ülkede yeterli iş veya iyi işler yaratamamasıdır, bu nedenle, başka bir yerde bulmalarına ve ülkeye yaptıkları havalelerle gelir elde etmelerine izin vermek rasyonel görünmektedir. Koinova'nın belirttiği gibi, gelişmekte olan devletler mali durumlarını artırmak için göçe güvenme eğilimindedir ve vatandaşlarının yaşam kalitesini iyileştirmek için üzerlerinde kolay baskı yapma eğilimindedir (Koinova, 2018). Bu, göçü destekleyerek ve diasporayı kendi ülkelerinde hayırseverlik yapmak için harekete geçirerek mümkün olmaktadır. Dahası, göç, kişinin gelirini artırmanın bir yolu olarak görüldüğü için, yurtdışında çalışan insanlar, yeni ve daha iyi evler inşa etmek, çocuklar için okul ücretlerini ödemek ve ailelerinin satın alma gücünü artırmak için kazandıkları parayı kendi ülkelerindeki akrabalarına nakit veya mal olarak gönderebilirler.

Bu nedenle, gönderen ülke, ekonomisini geliştirmek ve ülkeyi dönüştürmek için mevcut işgücünü kullanmamasına rağmen, bundan dolayı ve marjinal karlar elde etmektedir. İnsanların yasadışı

olarak bile olsa göç etmesine izin verdiğinde, *bir taşla iki kuş vurur*; birincisi, bu sorumluluğu alan ülkeye verdiği için üzerindeki insana yakışır iş yaratmak yönündeki baskıyı hafifletir; ikincisi, aynı zamanda, göç geçici olduğu ve yalnızca yurtdışında çalışabilenler çalışmak için göç ettikleri ve eve para gönderdikleri için göçmenin ailesinin yaşam standardını iyileştirmek için uygun koşulları yaratır. Bu, toplum için bazı belirgin faydalar yaratmakla sonuçlanan bir hükümet eylemsizliği durumudur. Bu nedenle, Güney Afrika'ya göç zincirinde (yasal veya yasadışı) birçok insan kazanç sağlar: hükümet, göçmenler, aileleri, alıcı ülke, yozlaşmış polis ve göç yetkilileri, hepsi de Mozambik'in gelişimini ve sanayileşmesini yavaşlatma pahasıdır.

3.6. Yüksek İşsizlik Oranlarının Mozambik'te İşçi Göçü Üzerindeki Etkisi

İşsizlerin insanların bir ülkeden diğerine kitlesel olarak ayrılması üzerindeki etkisini tahmin etmek kolaydır. Bununla birlikte, Mozambik'ten Güney Afrika'ya kadar bunun nasıl gerçekleştiğine dair bazı açıklamalar, özellikle gençler arasındaki işsizliğin, insanları ulusal sınırlarının ötesinde iş fırsatları aramaya nasıl itebileceğini göstermek için tartışmaya açılacaktır. Bunun nedeni, uzun süreli ve yaygın işsizliğin, bazılarının suç, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı ve göç (yasadışı dahil) gibi yasadışı ve 'ahlaksız' faaliyetlerde bulunmasına yol açabilecek bir hayal kırıklığı ve umutsuzluk hissi yaratmasıdır.

Daha az ücretli iş, Mozambik'teki kitlesel emek göçüne katkıda bulunur. Mozambik'te çalışma standardı, iyi bir yaşam için kabul edilebilir asgari değerin altındadır. Örneğin, mevcut asgari ücret ayda 80 USD'nin altındadır. Dahası, insanların büyük çoğunluğu günde 1 dolardan az bir miktarla yaşamaktadır. Bu koşullar altında, daha iyi bir yaşam için umut bulmak zordur. Bu koşullar altında birçok genç erkek ve genç kızın aklına gelen şey, büyük şehirlerde veya yurtdışında daha iyi bir seçenek aramaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, Mozambik esasen hala kalkınma yolunu açmaya çalışan kırsal bir ülkedir, bu nedenle kırsalda, orada yaşayan giderek artan nüfus için çok az çalışma fırsatı bulunur. Sonuç olarak, birçoğu ticaret, inşaat ve daha az vasıflı işçilere izin veren diğer sektörlerde veya ev hizmetçisi olarak çalışmak için büyük şehirlere taşınmayı tercih etmektedir. Bu, gelirlerini belirli bir noktaya çıkarmaya yardımcı olsa da, kabul edilmiş bir yaşam sürmek söz konusu olduğunda hala birçok sorunla karşı karşıya kalır, çünkü şehre girdikten sonra kira ödemek, yiyecek satın almak ve kazandıkları paradan ailelerine para göndermek zorundadırlar.

Tüm toplum, insanların Güney Afrika'ya göç ettiğini ve yaşamlarını iyileştirdiğini gördükçe, diğerleri başkente ve diğer büyük şehirlere ve kasabalara taşınmak yerine topluluklarında iş fırsatlarının eksikliğiyle karşı karşıya kalırken, Güney Afrika'ya risk almayı ve göç etmeyi tercih etmektedir. Bunu yapıyorlar çünkü daha iyi işler olduğuna ya da en azından Mozambik'te kullanılan *Metical'e* kıyasla daha fazla değişim değerine sahip *Rand'larda* ödeme aldıklarına inanır.

Mozambik'teki istihdam kaynaklarının çeşitlendirilmemesi, Güney Afrika'ya göçe katkıda bulunur. Mozambik'te istihdam ve işsizlik ile ilgili bölümde görüldüğü gibi, Mozambik'te çalışan tüm bireylerin yarısından fazlası köylülük olarak tarım sektörlerinde yer almakta veya bir tür sanayileşmiş veya yarı sanayileşmiş tarım uygulamaktadır. Bununla birlikte, madde yetiştiriciliği köylüler için birçok risk oluşturmaktadır, çünkü sel, kuraklık veya mahsul zararlıları olduğunda, tarımsal üretim kaybedilmektedir. Bu zamanlarda sadece tarıma dayanan insanlar arasında gıda güvensizliği ve açlık vardır, bu nedenle ailenin üyelerinden biri yurtdışında çalışırken en azından aileyi açlıktan uzak tutmak için yiyecek veya para gönderebilir.

Özellikle Mozambik'teki gençler arasındaki işsizlik, Güney Afrika'ya işgücü göçünün en büyük nedenlerinden biridir. Daha önce de görüldüğü gibi, Mozambik'te %22,5'ten fazla işsiz vardır, başka bir deyişle, 15 yaşın üzerindeki tüm insanların en az %22,5'i Mozambik'te işsiz durumdadır. Dahası, bu yaş grubundaki işsizlik oranı yılda %6,5 civarında olduğu için çoğu gençtir. Dahası, ülkede iş arayan insanlar veya yeni bir iş kaybetmiş olanlar için sosyal koruma yoktur, bu nedenle genellikle kendileri için bir yol bulmaları gerekir. Bu bağlamda, bir yol bulmak, en aşağılayıcı ve tehlikeli olanı da dahil olmak üzere, ücret getirebilecek her türlü faaliyeti kabul etmek anlamına gelir. Yararlı olduğunu belirttiklerinde, yurtdışına çalışmak için göç ederler, sonuç olarak 1000 Mozambikliden 1,7'si göçmenlerdir (*Index mundi, 2021*), çoğu Güney Afrika'da madenlerde, çiftliklerde ve diğer sektörlerde çalışmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken ilginç bir nokta, Mozambik'te Güney Afrika'ya göç hakkında konuşulduğunda, sömürge döneminden 20. yüzyılın sonuna kadar sadece erkeklerin Mozambik'teki ailelerini desteklemenin bir yolunu bulmak için göç ettikleri tarihsel olarak bir "erkek işi" olmasıdır. Okuryazarlık düzeyi düşük olan birçok ataerkil toplumda beklendiği gibi, kadınların evde kalmaları, çiftçilik yapmaları, eve bakmaları, üremeleri beklenmiştir. O zamanlarda, kadınların göçü neredeyse imkansızdır, çünkü Güney Afrika işe alım sistemi sadece

bekar erkeklerin (ailesi olmadan) on iki ila on altı ay boyunca geçici sözleşmelerle çalışmasına ve daha sonra geleneksel bağlarını "yenilemek" için evlerine dönmelerine izin vermektedir (Mamdani, 1996). Buna rağmen, son bir yılda ülke, cinsiyet rollerinin yeniden dağıtılmasına izin veren ve şimdi kadınların eşleriyle birlikte Güney Afrika'ya göç etmelerini veya salonlarda, ev işçileri olarak ve büyük şehirlerde başka bir ticaret biçiminde çalışmalarını kolaylaştıran hızlı bir ekonomik büyüme yaşamıştır.

Bununla birlikte, erkekler hala kadın meslektaşlarından daha çok göç etmektedir. Öte yandan, birçok kadın *Mukhero* yapar veya Güney Afrika'da mal satın almak için kısa bir süre (bir haftadan az) seyahat edip Mozambik'te resmi veya gayri resmi ticaret yapar (Jairoce, 2016). Dolayısıyla, *mukheristas* göçmen kategorilerine girmezler, çünkü sınırı ticari amaçlarla (*gwevar*⁵⁰) kısa bir süre için geçerler ve Güney Afrika'ya iş veya yaşam amacı için yerleşmezler.

3.7. Mozambik'te İşçi Göçünün Sonuçları

Emek göçü sorunu, bu işsiz gençlere bir çözüm gibi görünse de, birçok sorunu da beraberinde getiriyor. Emeğin "ihracatı", Mozambikli işçinin sömürülmesini destekler ve ulusal ekonominin az gelişmişliğini etkiler (First, 2015). Mozambik'i geliştirmek için kullanılabilecek iş gücü gemidedir ve ilçe ekonomisinin bundan marjinal faydaları vardır. Bunun nedeni, Mozambik göçmenleri Güney'de çalışırken, Güney Afrika ekonomisinin ilerlemesine yardımcı olurken, genellikle belgesiz göçmenler olduklarında Güney Afrikalılara ödenen ortalama maaşın altında ödenmeleridir. Bu nedenle, Mozambik'te beklediklerinden nispeten daha yüksek ücretler kazanmalarına rağmen, Güney Afrikalı meslektaşlarına kıyasla hala düşük ücret alır.

Göçmenlerin gönderen ülkenin kalkınmasına yatırım yapmak için yeni insan sermayesi ve tasarruflarla geri döndükleri diğer bağlamların aksine (Wahba, 2015), Güney Afrika'daki Mozambikli göçmenler, göçü Mozambik'teki endemik yoksulluk ve işsizlik sorunundan kaçmak için ömür boyu sürecek bir önlem olarak görme eğilimindedir. Bu nedenle, Güney Afrika'ya kesin olarak taşınmasalar da Güney Afrika'daki çalışmalarını, zor faaliyetlerde bulunacak enerjiden yoksun olana kadar kalıcı olarak görmektedir. Güney Afrika'da göçmen olarak çalıştıkları yıllar boyunca, bazı aileler yaşam standartlarında göreceli bir iyileşme gösterebilir, ancak bunun

⁵⁰ Yeniden satmak için toptan ürün satın alma.

Mozambik'in gelişimi üzerinde minimum etkisi vardır. Güney Afrika'ya İşçi Göçü, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına ve Mozambik'te halk sağlığı üzerindeki baskının artmasına katkıda bulunmaktadır. Güney Afrika, dünyadaki en yüksek HIV oranına sahip ülkedir ve şüphesiz bazı Mozambikliler orada çalışırken hastalık kapar ve ülkeye dönerken bunu yayar. Bu anlamda, göç ile HIV'nin yayılması arasında pozitif bir korelasyon olduğu için HIV enfeksiyonu riskini artırmaktadır, çünkü "göçmen erkeklerin uzaktayken enfekte oldukları ve eve döndüklerinde kırsal partnerlerini enfekte ettikleri " varsayılmaktadır (Lurie, 2006; Zuma ve ark., 2003).

Bunun nedeni, tüm ailenin göç ettiği diğer bağlamların aksine, emek göçünde, bazı durumlarda on iki aydan fazla bir süre boyunca eşlerinin ve çocuklarının arkasında yaşayan yalnızca göç eden erkeklerdir. Genellikle Güney Afrika'daki büyük şehirlerde çalıştıkları için, HIV enfeksiyonu oranı daha yüksektir, bu nedenle evlilik dışı cinsel ilişkileri olanların enfekte olmaları ve daha sonra Mozambik'e döndüklerinde eşlerini enfekte etmeleri muhtemeldir ve bir kez enfekte olduktan sonra eşleri, kocaları Güney Afrika'ya döndüğünde diğer erkekleri enfekte eder.

Dahası, madencilik şirketlerindeki göçmen işçiler, işlerinin doğası gereği genellikle tüberküloza yakalanırlar ve hastalandıklarında artık Güney Afrika'ya yararlı olmazlar, Mozambik'e geri dönerler ve bu hastalıklar zaten zayıf olan sağlık sistemine ek baskı oluşturur. Güney Afrika'ya işçi göçünün bir başka sonucu da *yabancı düşmanlığıdır*. Güney Afrika, Mozambikliler de dahil olmak üzere yabancılara insanlık dışı bir şekilde muamele edildiği yabancı düşmanlığı olaylarına tanık olmuştur. Tella'nın belirttiği gibi, 2008'den beri Güney Afrika, düşük seviyedeki vatandaşların sıklıkla şiddete dönüşen yabancı karşıtı duyguları ortaya koyduğu yabancı düşmanı bir ülke haline gelmiştir (Tella, 2016). Bu olaylarda, bazı masum insanlar öldürülür, yaralanır, yabancı oldukları için evlerinin yakıldığını veya yıkıldığını görülmekte ve Güney Afrika'da "hala" işlerini yaptıklarına ve suç oranını artırdıklarına inanılır. Yabancı düşmanı saldırılar sırasındaki ölümlerden, Mozambik'teki göçmen aileleri etkilenir, çünkü karısı dul, oğulları ve kızları yetim kalır ve tüm bağımlılar daha da yoksullaşır. Bu nedenle, yaşamı değiştiren bir fırsatı temsil edebildiği kadar, Güney Afrika'ya işçi göçü kötü bir deneyim de olabilir.

Genel olarak, Güney Afrika'ya emek göçü ulusal bir sorun olarak görülmeli ve politika olarak ele alınmalıdır. Hükümet göçü işsizliğe bir çözüm olarak görmeye devam ettikçe, kitlesel göçün olumsuz sonuçları ortadan kalkmayacak ve ülke, ondan gelen marjinal faydalar için göç risklerini kabul etmeye devam edecektir. Devlet yasadışı göçe göz yummaya devam ettikçe ve Güney

Afrika'daki göçmen nüfusu arttıkça, suç oranları, iyi ve iyi ücretli işlerin eksikliği artacak ve vatandaşlar kendilerini tehdit altında hissedecek, şiddeti ve yabancı düşmanlığını devletin yasadışı göçü önlemedeki bariz yetersizliğinin bir çözümü olarak görmeye devam edecektir. Bu nedenle, kitlesel ve kontrolsüz işgücü göçü şu veya bu şekilde gönderen ve kabul eden ülkeler için (farklı da olsa) sorunlara neden olmaktadır, bu nedenle istihdam ve göç politikaları konusunda her iki taraftan da vatandaş farkındalığı ve dayanışmasını içerecek etkili çözümler koordine edilmelidir.

SONUÇ

Bu araştırma, Mozambik'teki işgücü göçü ve istihdam politikasını analiz etmeyi amaçlamıştır. Mozambik'te Güney Afrika'ya emek göçünün veya 'ihracatının' sömürge döneminde başladığını ve Mozambik'te sömürgeciliğin sona ermesinin, istekli olmalarına rağmen bu uygulamaların sona ermesi anlamına gelmediğini belirttikten sonra, şu soruyu sorulmuştur: Eğer birkaç sömürge sonrası hükümet Mozambik'te *emeğin göçünü sona erdirmeye çalıştıysa, neden hala Güney Afrika'ya kitlesel bir işçi göçü var?* Bu soruya karşı, *emeğin Güney Afrika'ya sürekli göçünün, hükümetin istihdam yaratma baskısını hafifletirken fırsatçı bir şekilde görmezden geldiği sömürgeci politikalardan kaynaklanan tarihsel mirasın yanı sıra işsizlikle karşı karşıya kalan Mozambikliler için bir hayatta kalma uygulaması olduğunu* iddia ettik. Çalışma, Mozambik'te emek göçü ve insana yakışır işler yaratmadaki başarısızlık konusunu açıklamak için hem nitel hem de nicel metodolojilerin ve bir kombinasyonu olan karma yöntemler yaklaşımını izlemiştir. Çalışmanın temel amacına ulaşmak için, Mozambik'teki Portekiz sömürgeciliğini tartıştık, Mozambik'teki devlet ve idareyi tartıştık, Mozambik'teki istihdam yönetimini analiz ettik, nihayet Mozambik'teki emek göçünü açıklamak için istihdam ve işsizlik ile ilgili verilere baktık.

Portekiz sömürgeciliğinin mirasının Mozambik'teki işçi göçünü açıklamada büyük rol oynadığı gösterilmiştir. Bunun nedeni, sömürgecilik döneminde Güney Afrika'ya işgücü ihracatına ilişkin politikaların, Mozambik'te devam eden isci göçündeki sorunların arkasında yatmasıdır. Dahası, Mozambik'teki sömürgecilik sonrası devletin, toprak sınırlarını kontrol etmedeki zayıflığıyla sömürgeci siyasi-idari aygıtı miras aldığı da belirtilmiştir. Mozambiklilerin Güney Afrika'ya kolayca ve yasadışı olarak göç etmelerini kolaylaştırır. Mozambik'te, özellikle gençler arasında daha yüksek işsizlik oranları, Güney Afrika'ya işgücü göçünü açıklanır. Dahası, hükümet, istihdam yaratma üzerindeki baskıyı azaltmak için istihdam ve kalkınmayı tasarlarken işgücü göçünü fırsatçı bir şekilde görmezden gelmektedir.

Mozambik'in tarihi ile ilgili olarak, şimdi Mozambik olarak bilinen bölgede, Portekiz kaşiflerinin ilk gelişinden çok önce Koi-San ve Bantu kabilelerinin yaşadığı belirtilmiştir. Bu bölgedeki Krallıklar, Vasco da Gama'nın ülkeye gelmesinden önce Araplar, Persler, Hintliler ve diğer Asya milletleriyle kıtalararası ticaret kurulmuş ve birçoğu 20. yüzyılın ilk yıllarına kadar sömürge işgalinden kurtulmuştur. Portekizlilerin Mozambik'te tüccar veya sömürge efendileri olarak varlığının XV. Yüzyılın sonundan XX yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdüğü belirtilmiştir.

Ülkedeki varlıkları boyunca, Portekiz sömürgeciliği, sadece merkantilist mantıkla başladığı, kölelik ticaretine, yoğun sömürüye ve sömürgeyi geliştirme girişimine geçtiği için aynı biçim ve stratejiye sahip olmamıştır. Ayrıca, finansal kaynakların yetersizliği nedeniyle, Portekiz'in Mozambik topraklarının bir kısmını yabancı yatırımcılara kiralamak ve kölelik ticaretinin kaldırılmasından sonra kölelik ticareti veya iş anlaşmaları yoluyla daha gelişmiş ülkeye işgücü ihraç etmek zorunda kaldığı belirtilmiştir. Bu anlamda, Mozambik üç bölgeye ayrılmıştır: kuzey, orta bölgeler, burada ilk ikisi yabancı sermayenin kontrolü altındayken, güney bölge Güney Afrika'daki madencilik ve tarım endüstrileri için bir emek rezervi olarak kalmıştır. Bu, Mozambik'teki sömürge yönetiminin, *Lourenco Marques Limanı'nı*, işe alım ücretlerini ve işçiler üzerindeki dolaylı vergileri kullanarak kâr etmesine izin vermiştir. 19. yüzyılın sonunda, Portekiz İdaresi, Mozambikli erkekleri Güney Afrika'da çalışmaya göndermeye başlamış, bilinçsizce iki ülkenin gelişimini etkileyen yüzyıllarca sürececek bir kültür kurumu kurulmuş, Güney Afrika, sanayi sektörünün ucuz işgücü nedeniyle hızla geliştiğini görürken, Mozambik marjinal kazanımlar ve Güney Afrika'ya endemik bağımlılık ile başlamıştır.

Mozambik'teki devlet ve yönetim konusunda, küçük değişiklikler olmasına rağmen, sömürge sonrası devletin yapı açısından sömürge devletinden çok farklı olmadığını gördük. Mozambik 1975'te bağımsız olduğunda, iktidar partisi *Frelimo*'nun zor bir görevi ile karşı kaşıya kalmıştır: Bir devlet kurmak ve ülkeyi yönetmek ve kalkınmaya doğru yönlendirmek için bir idari makine kurmak. Bununla birlikte, bağımsızlık süreci şiddetli olduğu için, bu süreçte birçok nitelikli Portekizli ülkeden kaçmış, bu nedenle birçok kamu görevlisi sorumluluklarını yerine getirmek için yönetim becerileri eksikliği hissedilmiştir. Devlet, sadece sömürge yönetimi mantığını miras alıp tek parti yönetimine izin vermek için küçük değişiklikler yapmıştır. Dahası, aynı zamanda, *Frelimo* ve *Renamo* hükümetine karşı 1992'ye kadar süren, ülkeyi yönetme ve Devletin işlevini yerine getirme görevini daha da zorlaştıran bir iç savaş olmuştur.

Bu araştırma 1990'dan 2021'e kadar devlet ve idarenin karakteristiğine daha fazla odaklanmıştır. Devlet sistemi ile ilgili olarak, Mozambik, demokratik hukukun üstünlüğüne rehberlik eden, güçlerin ayrılığına ve karşılıklı bağımlılığına ve çoğulculuğa dayanan eyaletlere sahip üniter bir devlettir. Yerel makamların hükümetin merkezi organlarından bir dereceye kadar siyasi özerkliğe sahip olduğu ulusal ve yerel hükûmet de bulunur. Siyasi rejim hakkında, Mozambik, bir Cumhurbaşkanı'nın 5 yıllık bir süre için doğrudan seçildiği, hükümetin ve devletin başı olduğu, ancak atanan bir Başbakan'dan çok bir Başkan Yardımcısı gibi hizmet veren Başbakanlar olduğu

yarı başkanlık hükümet sistemine sahiptir. Genel olarak, devlet, her şeyin iktidar partisini ve onu kontrol edenleri çevrelediği yüksek merkezileşme ve himaye ile işaretlenmiştir ve kamu yönetimi son derece verimsizdir ve devletin iş yaratma ve Güney Afrika'ya işgücü göçünü kontrol etme yeteneğini büyük ölçüde etkileyen yaygın yolsuzlukla işaretlenmiştir.

Bağımsızlıktan bu yana, işsizlik sorunu Mozambik hükümetleri için büyük bir meydan okuma olmuştur. Karar vericiler bu konuyu politikalar ve yasalar aracılığıyla ele almaya çalıştılar. Sömürge sonrası hükümet tarafından çalışma koşullarının kalitesini artırmak ve uluslararası standartları karşılamak için alınan ilk önlemlerden biri, uluslararası mevzuatların onaylanması ve ulusal çalışma politikalarının ve istihdamla ilgili düzenleyici araçların onaylanmasıdır. Bunlar arasında, 1985 tarihli 8/5 sayılı *Yasa, Çalışma Kanunu*, Merkezi Devlet Planını (*PEC*), *Prospektif ve Gösterge Planını (PPI)* onaylayan 2/84 sayılı Kanun ve *Ekonomik Rehabilitasyon Programı'nı (PRE)* bulabiliriz. Bağımsızlıktan sonraki ilk yıllara, her şeyin devlete veya halka ait olduğu sosyalist bir toplum inşa etme girişimi damgasını vurmuştur. Bu yıllarda (1975-1990), kamu yönetimi, sağlık hizmetleri, güvenlik ve savunmada istihdam edilmeyen Mozambiklilerin çoğunluğu kamulaştırılan devlet çiftliklerinde ve sanayi devlet şirketlerinde istihdam edilmiştir.

Demokratikleşme ve barış anlaşmasından sonra ülke, demokratik kurumları kurumsallaştırmaya, silahların değil, diyalogun çatışmaları ve farklı fikirleri çözmeyi amaçladığı barışçıl bir toplum inşa etmeye ve pekiştirmeye odaklanmak zorunda kalmıştır. Bu anlamda işsizliği azaltmaya ve ülkeyi kalkındırmaya yönelik tüm girişimler çok partili ve katılımcı siyaset çerçevesinde çerçevelenmektedir. Bu dönemde yoksulluğu ve işsizliği azaltma stratejileri hükümet, iş adamları dernekleri, parlamento, işçi sendikaları ve sivil toplum kuruluşları tarafından ortaklaşa planlanmaktadır. Demokratik çağda, yoksulluğu ve işsizliği azaltmak için aşağıdaki politika ve stratejileri not edebiliriz: *Mutlak Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARPA)* ve daha sonra *Yoksulluğun Azaltılması Eylem Planı (PARP)*, 23/2007 sayılı yeni *İş Kanunu* ve "7 milhoes" olarak da bilinen *Bölge Kalkınma Fonu (FDD)*.

Mozambik'te işsizlik istihdamına ilişkin verilere baktığımızda, ülkedeki çalışan nüfus arasında cinsiyet, coğrafi dağılım ve eğitim düzeyi açısından birçok farklılık görülmektedir. Mozambik işçilerinin günde 8 saat ve haftada 48 saat çalışması gerektiği, haftada en fazla 56 saat ve yılda 200 saat ücretlendirilen fazla mesai sayılmadığı belirtilmiştir. Diğer birçok ülkede olduğu gibi aynı çalışma yüklerine sahip olsalar da, asgari ücret 75.66 USD kadar düşük olduğu için ücretleri

uluslararası ortalamanın altındadır. 2017 Nüfus ve Yerleşim Sayımına göre, toplam 27.122.222 nüfuslu bir ülkede, Mozambik'te yaklaşık 8 milyon kişinin istihdam edilmektedir. Yine de ilginç olan, bunların yarısından fazlasının köylü veya tarım sektöründe çalışıyor olması, nüfus sayımında kayıtlı 4.925.228 köylünün, güvencesiz tarım teknikleriyle geçimlik tarım yapan ve ülkedeki tüm işgücünün %60,56'sına denk gelen tarımsal fazlalıkları ara sıra ticarileştirdiği gerçeğidir. Finans ve ticaret, ülkede 10.635 kişi istihdam eden bir sektörken, hizmetler ve idari sektörler Mozambik'teki tüm çalışan nüfusun %2'sinden azını istihdam etmektedir.

Çalışan nüfusun coğrafi dağılımı bakımından, kırsal alan, ülkedeki ve ülkenin her iki tarafındaki en büyük istihdam edilen nüfusu yoğunlaştırır; köylülük, çoğunluğu köylü olduğu için Mozambik'teki en büyük çalışan nüfusu tehlikeye atar. Cinsiyet ve eğitim düzeyi ile ilgili olarak, nüfus sayımı, sırasıyla 4 161 421 ve 4 015 965 ile kadın meslektaşlarına kıyasla çalışan birçok erkeği kaydederken, Mozambik'teki tüm istihdam edilenlerin %2'sinden azı üniversite diplomasına sahiptir. Ayrıca, kayıt dışı işçilik ve çocuk işçiliğinin, ülkedeki insani gelişmeyi büyük ölçüde etkileyebilecekleri için hükümet tarafından ciddi bir şekilde ele alınması gereken bir gerçeklik olduğu belirtilmiş. Ayrıca, işsizliğin Mozambik'te ciddi bir sorun olduğu belirtildi, çünkü iş arayanların ortalama %22'sinden fazlası, çoğu 25 yaşın altındaki gençlerdir. Tüm bu sorunlar işsiz gençlerin psikolojisini büyük ölçüde etkilemekte ve Güney Afrika'ya kitlesel işçi göçüne yol açmaktadır.

Ana araştırma sorumuza doğru, neden hala Mozambik'te Güney Afrika'ya kitlesel bir işgücü göçü var, araştırma ilk varsayımımızdan biraz farklı bazı ilginç noktalar göstermiştir. Buna göre, insanları orada iş bulmak için Güney Afrika'ya götüren sadece tarihi miras değildir. Toplumun Mozambik'te işçi göçünü normalleştirmesinin yanı sıra, devletin toprak sınırlarını kontrol etmedeki zayıflığı ve sınır devriye memurları arasındaki yaygın yolsuzluk, gençlerin çalışmak için yasadışı olarak Güney Afrika'ya göç etmelerini kolaylaştırmaktadır. Benzer şekilde, işgücü göçündeki verimsiz politikalar, onu yurtdışına çıkmaya davet eder. Hükümetin, emek göçünü bir sorun olarak görmemesinin oportünizmin bir sonucudur. Gençliğin Güney Afrika'ya bu kitlesel ayrılışını geri döndürmek için hiçbir şey yapılmamakta, hatta dolaylı olarak desteklenmektedir.

Bunun nedeni, hükümetlerin gençler için yeterli iş veya insana yakışır işler yaratamamasıdır, bu nedenle insanlar kendi "çözümlerini" bulduklarında buna göz yummaktadır. Mozambik'teki emek göçünün bariz ve muhtemelen en büyük nedenleri, özellikle genç yetişkinler arasında daha yüksek

işsizlik oranları ve ülkedeki ana istihdam kaynağı olarak tarımının yaygınlığıdır. Ancak Güney Afrika'ya göçün Mozambik'teki tüm sorunlarımıza o kadar da sihirli bir çözüm olmadığı görülmüştür. Göçmen transferleri yoluyla göçmenin ailesinin yaşam standardını yükseltmeye yardımcı olabilirken, HIV'nin yayılması, tüberküloz, insan kaçakçılığına bağlı ölümler ve yabancı düşmanlığı gibi Mozambik'teki sağlık ve sosyal hizmetler üzerinde yüksek bir baskı oluşturabilecek sorunları ülkeye getirir. Bu nedenle, Güney Afrika'ya göçün kısa vadede sona ermeyeceğini kabul edilerek bunun neden olduğu sorunların azaltılmasına katkıda bulunulabilir.

Hükümet bunu ulusal bir sorun olarak görürse, ilgili sorunların üstesinden gelmek için ilk adım olabilir. Güney Afrika sınırındaki devriyeleri güçlendirerek ve sınır ajanlarının yolsuzluklarıyla mücadele ederek yasadışı göçü kontrol edebilir; Güney Afrika'daki göçmen nüfus ve Mozambik'teki akrabaları hakkında bir veri tabanı oluşturabilir. Konuyla ilgili daha ileri çalışmalar, bu çalışmadan elde edilen sonuçların doğrulanıp doğrulanmadığını görmek için görüşmeler ve sorular gibi birincil kaynakları kullanabilir; dahası, diğer çalışmalar toplumsal cinsiyet ve göç konusuna büyük önem verebilir ve son zamanlarda kadınların neden Güney Afrika'ya çıkış yollarını bulduklarını ve bunun Mozambik'teki geleneksel cinsiyet rolleri üzerindeki etkilerini araştırmaya çalışabilir; Ayrıca, eşleriyle göç eden erkekler ve eşlerini Mozambik'te bırakan göçmenler arasında cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanma olasılığını araştırmak ilginç olacaktır.

KAYNAKÇA

- Agadjanian, V. (2002). Men Doing “Women’s Work”: Masculinity and Gender Relations Among Street Vendors in Maputo, Mozambique. *The Journal of Men’s Studies*, 10(3), 329–342.
- Alexopoulou Giannakitsa, K., & Juif, D. (2017). Colonial state formation without integration: Tax capacity and labour regimes in Portuguese Mozambique (1890s-1970s). *International Review of Social History*, 2(62), 215–252.
- Annandale, E. (2013). Gender Theory and Health. In W. C. Cockerham (Ed.), *Medical Sociology on the Move* (pp. 155–171). Springer Netherlands.
- Ashcroft, B., Griffith, G., & Tiffin, H. (2007). *Post-Colonial Studies: The Key Concepts, Second Edition* (2nd ed.).
- Azevedo, M. J. (1991). *Historical dictionary of Mozambique*. Scarecrow Press.
- Badie, B. (1992). *L’Etat Importé : Essai Sur L’occidentalisation De L’ordre Politique*. Fayard.
- Beach, D. (1999). Zimbabwe: Pre-Colonial History, Demographic Disaster and The University. *Zambezia*, XXVI(I), 6–33.
- Beland, D. (2017). Ideas, Interests, and Institutions: Historical Institutionalism Revisited. In *New Institutionalism: Theory and Analysis* (pp. 27–50). University of Toronto Press.
- Benjamin, T. (Ed.). (2007). *Encyclopedia of Western colonialism since 1450*. Thomson Gale.
- Bonate, L. (2010). Islam in Northern Mozambique: A Historical Overview: Islam in Northern Mozambique. *History Compass*, 8(7), 573–593.
- Brochmann, G. (1985). Migrant Labour and Foreign Policy: The Case of Mozambique. *Journal of Peace Research*, 22(4), 335–344.
- Burrage, C. (2014, September 25). *Pre-Mozambique | AFR 110: Intro to Contemporary Africa*. <https://sites.psu.edu/afr110/2014/09/25/pre-mozambique/>
- Cabaço, J. L. de O. (2007). *Moçambique: Identidades, colonialismo e libertação* [Doutorado em Antropologia Social, Universidade de São Paulo].

- Cabrita, J. M. (2002). *Mozambique: The tortuous road to democracy* (Nachdr.). Palgrave.
- Cahen, M. (2012). Anti-colonialism & nationalism: deconstructing synonymy, investigating historical process. MORIER-GENOUD, E (ed.). *Sure Road? Nationalism in Angola, Guinea-Bissau and Mozambique*. Leiden: Brill.
- Cambridge Dictionary. (2021). *Primitive*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/primitive>
- Casimiro, I. M. (2015). Movimentos Sociais e Movimentos de Mulheres em Moçambique. In *A Ciência ao Serviço do Desenvolvimento? Experiências de Países Africanos Falantes de Língua Oficial Portuguesa* (pp. 51–66). CODESRIA.
- Castel-Branco, R. K. (2020). A Segurança Social Em Moçambique: Conversa Para o Boi Dormir ou um Instrumento de Redistribuição Viável? In *Desafios para Moçambique 2020* (pp. 347–361). IESE.
- Césaire, A. (1972). Discourse on Colonialism. *Monthly Review Press*, 31.
- Chichava, J. (2011). *A Economia Política Do Colonialismo Português em Moçambique*.
- Çiner, C. U., & Altinişik, E. (2020). Savunuculuk Koalisyonu Çerçevesi ve Avrupa Birliği Politikaları İçin Uygulanabilirliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(2), 405–436.
- Cistac, G. (2009). O Direito Administrativo em Moçambique. *Konrad Adenauer Foundation: Rule of Law Program for Sub-Saharan Africa*, 1–44.
- Commonwealth Local Government Forum. (2020). *Mozambique: Country Profile*. <https://www.clgf.org.uk/regions/clgf-southern-africa/mozambique/>
- Community statistics on migration and international protection and repealing Council Regulation (EEC) No 311/76 on the compilation of statistics on foreign workers, no. REGULATION (EC) No 862/2007 (2007).
- Cooper, F. (2005). *Colonialism in question: Theory, knowledge, history*. University of California Press.
- Cooper, F. E., & Schwartz, B. (1954). French Administrative Law and the Common-Law World. *The American Journal of Comparative Law*, 3(4), 596.

- Country Meters. (2021). *População de Moçambique 2021*.
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). SAGE Publications.
- Darch, C. (2019). *Historical Dictionary of Mozambique*. ROWMAN & LITTLEFIELD.
- Dava, F. (Ed.). (2013). *Samora Moisés Machel—História de Uma Vida Dedicada ao povo Moçambicano*. ARPAC-Instituto de Investigação Sociocultural.
- Dawson, C. (2002). *Practical Research Methods: A user-friendly guide to mastering research techniques and projects*. How To Books.
- Decalo, S. (1992). The Process, Prospects and Constraints of Democratization in Africa. *African Affairs*, 91(362), 7–35.
- Diário Do Governo. (1933). *Acto Colonial*. Diário Do Governo.
- Diário Do Governo. (1933). *Constituição de 1993*. Diário Do Governo.
- Dibben, P., Wood, G., & Williams, C. C. (2015). Pressures towards and against formalization: Regulation and informal employment in Mozambique. *International Labour Review*, 154(3), 373–392.
- Dye, T. R. (2017). *Understanding public policy* (Fifteenth edition). Pearson.
- Earth Observatory. (2019, August 18). *The Cape of Good Hope* [Text.Article]. NASA Earth Observatory.
- Faleiro, E. (2012). Colonialism, Neo-colonialism and Beyond. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 16(4), 12–17.
- First, R. (Ed.). (2015). *O Mineiro Moçambicano: Um estudo sobre a exportação de mão-de-obra em Inhambane*. Editora UFPE.
- Forquilha, S., & Orre, A. (2011). ‘Transformações sem mudanças?’: Os conselhos locais e o desafio da institucionalização democrática em Moçambique”. In *Desafios para Moçambique* (pp. 35–53). IESE.

- Friedmann, W. (1955). French Administrative Law and the Common-Law World. *The University of Toronto Law Journal*, 11(1), 143.
- Guambe, E. (2016). *Réformer L'administration Pour Renégocier La Centralité De L'état : Une analyse des municipalités de Beira, Mueda et Quissico (Mozambique)* [PhD Thesis]. UNIVERSITÉ DE BORDEAUX.
- Gunn, G. (1985). Post-Nkomati Mozambique. *Africa Notes*.
- Guthrie, Z. K. (2016). Forced Volunteers: The Complexities of Coercion in Central Mozambique, 1942-1961. *The International Journal of African Historical Studies*, 49(2), 195–212.
- Harries, P. (1994). *Work, Culture and Identity: Migrant Laborers in Mozambique and South Africa, c.1860-1910 (Social History of Africa)*. James Currey.
- Harris, M. (1959). Labour Emigration among the Moçambique Thonga: Cultural and Political Factors. *Africa: Journal of the International African Institute*, 29(1), 50–66.
- Hay, C., & Wincott, D. (1998). Structure, Agency and Historical Institutionalism. *Political Studies*, 46(5), 951–957.
- Hein, W. S. (2012). *Mozambique's Constitution of 2004 with Amendments through 2007: English Translation of amended Article*. William S. Hein & Company.
- Hodges, N. E. (1972). Neo-Colonialism: The New Rape of Africa. *The Black Scholar*, 3(5), 12–23.
- Huffman, R. T. (1992). Colonialism, Socialism and Destabilization in Mozambique. *Africa Today*, 39(1/2,), 9–27.
- Humbarci, A., & Muchnik, N. (1974). *Portugal's Africa Wars: Angola, Guinea Bissau, Mozambique*. The Third Press.
- ILO Bureau of Statistics. (2013). *Resolution I: Resolution concerning statistics of work, employment and labour underutilization*. International Labour Organization.
- ILO. (2009). *National Profile of Working Conditions in Mozambique* (1st ed.). International Labour Organization.

- Index Mundi. (2021, February). *South Africa vs. Mozambique—Country Comparison*.
<https://www.indexmundi.com/factbook/compare/south-africa.mozambique>
- Index Mundi. (2021, September 18). *Mozambique Demographics Profile*.
https://www.indexmundi.com/mozambique/demographics_profile.html
- Index Mundi. (2022.). *South Africa vs. Mozambique—Country Comparison*. Retrieved 1 February 2022, from <https://www.indexmundi.com/factbook/compare/south-africa.mozambique>
- INE (Ed.). (2019). *IV Recenseamento Geral da População e Habitação, 2017 Resultados Definitivos – Moçambique*. Instituto Nacional de Estatística.
- INE. (2005). *O Sector Publico em Moçambique: Conceito e Âmbito*. INE.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising tide: Gender equality and cultural change around the world*. Cambridge University Press.
- Isaacman, A. (1997). Historical Amnesia or the Logic of Capital Accumulation: Cotton Production in Colonial and Postcolonial Mozambique. *Environment and Planning D: Society and Space*, 15(6), 757–790.
- Isaacman, A., & Isaacman, B. (1983). *Mozambique: From Colonialism to Revolution, 1900-1982*. Westview Press.
- Jairoce, J. F. (2016). *A mulher e o comércio informal transfronteiriço vulgo ‘mukhero’ no sul de Moçambique: Casos das fronteiras de Namaacha e Ressano Garcia, 1984-2016* [PhD Thesis, Universidade Federal do Rio Grande do Sul (UFRGS)].
- Joseph, R. (1976). The Gaullist Legacy: Patterns of French Neo-Colonialism. *Review of African Political Economy*, 6, 4–13.
- Joseph, R. (1997). Democratization in Africa after 1989: Comparative and Theoretical Perspectives. *Comparative Politics*, 29(3), 363.
- Kaufmann, F., & Borowczak, W. (2020, January 29). *In Mozambique, for every person working in the formal sector, there are ten in the informal sector*. D+C.

<https://www.dandc.eu/en/article/mozambique-every-person-working-formal-sector-there-are-ten-informal-sector>

- Koinova, M. (2018). Diaspora mobilisation for conflict and post-conflict reconstruction: Contextual and comparative dimensions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(8), 1251–1269.
- Koinova, M. (2018). Endorsers, challengers or builders? Political parties' diaspora outreach in a post-conflict state. *International Political Science Review*, 39(3), 384–399.
- Kok, P. (1999). *The definition of migration and its application: Making sense of recent South African census and survey data*. 12.
- Koning, E. A. (2016). The three institutionalisms and institutional dynamics: Understanding endogenous and exogenous change. *Journal of Public Policy*, 36(4), 639–664.
- Kothari, C. R. (2004). *Research Methodology: Methods and techniques* (2nd ed.). New Age International.
- Kumar, R. (2011). *Research methodology: A step-by-step guide for beginners* (3rd ed). SAGE.
- Le, T. N. (2016). *From Pity to Productivity: The case of social cash transfers in Mozambique* [MA in Development Studies]. University of the Witwatersrand.
- Leavy, P. (2017). *Research design: Quantitative, qualitative, mixed methods, arts-based, and community-based participatory research approaches*. Guilford Press.
- Lurie, M. N. (2006). The Epidemiology of Migration and HIV/AIDS in South Africa. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(4), 649–666.
- Lutxeque, S. (2019, April 22). *Moçambique quer endurecer luta contra o trabalho infantil* | DW | 22.04.2019. DW.COM. <https://www.dw.com/pt-002/mo%C3%A7ambique-quer-endurecer-luta-contra-o-trabalho-infantil/a-48435577>
- Ma, S.-Y. (2007). Political Science at the Edge of Chaos? The Paradigmatic Implications of Historical Institutionalism. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 28(1), 57–78.

- Macqueen, N. (1984). Mozambique's Widening Foreign Policy. *The World Today*, 40(1), 22–28.
- Macuacua, O. (2021, August 27). COVID-19 corta aumento dos salários mínimos nacionais segundo a nova tabela aprovada pelo Governo—O País—A verdade como notícia. *O PAIS*. <https://www.opais.co.mz/covid-19-corta-aumento-dos-salarios-minimos-nacionais-segundo-a-nova-tabela-aprovada-pelo-governo/>
- Macuane, J. J. (2018). *Mozambique's private sector in the context of conflict*. International Growth Centre.
- Mafavisse, I. M., & Clemente, E. C. (2012). Atuação Das Políticas Públicas Na Promoção Do Desenvolvimento Rural Em Moçambique: Análise Das Políticas Agrárias No Distrito De Malema. *XXI Encontro de Geografia Agraria*.
- Maloa, T. M. (2016). *História da economia socialista moçambicana* [Mestrado em História Econômica, Universidade de São Paulo].
- Mamdani, M. (1996). *Citizen and subject: Contemporary Africa and the legacy of late colonialism*. Princeton University Press.
- Manhice, A. da C. S. (2016). *Trabalho Infantil em Moçambique e Sustentabilidade Social: Perceção das crianças envolvidas no garimpo na Província de Manica* [PhD Thesis]. UNIVERSIDADE ABERTA.
- Mann, M. (1986). *The sources of social power*. Cambridge University Press.
- Maps ETC. (2022). *Complete Maps*. <https://etc.usf.edu/maps/galleries/africa/complete/index.php>
- Marcum, J. A. (2018). *Conceiving Mozambique* (E. Burke III & M. W. Clough, Eds.). Springer International Publishing.
- McAuliffe, M., James, Khadria, B., & International Organization for Migration. (2019). *World migration report 2020*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
- Meneses, M. P. (2015). Xiconhoca, o inimigo: Narrativas de violência sobre a construção da nação em Moçambique*. *Revista Crítica de Ciências Sociais*, 106, 09–52.

- Migdal, J. S. (2001). *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*. Cambridge University Press.
- MITESS. (2015). *Boletim de Estatísticas do Trabalhador-2015*. Ministerio de Trabalho Emprego e Seguranca Social.
- MITESS. (2016). *Proposta De Política De Emprego: Promovendo mais e melhores empregos em Moçambique*.
- Mozambique, E. J. (1975). *The Constitution of the People's Republic of Mozambique*. William S. Hein & Company
- Muanamoha, R. C., & Raimundo, I. M. (2018). Cartografia da migração interna em Moçambique entre 1997 e 2007. *REMHU: Revista Interdisciplinar da Mobilidade Humana*, 26(54), 31–59.
- Muhacha, B. (2020, December 25). Agricultura em Moçambique no período colonial. *Sópra-Educação*. <https://sopra-educacao.com/2020/12/25/agricultura-em-mocambique-no-periodo-colonial/>
- Newitt, M. (1995). *A history of Mozambique*. Indiana University Press.
- Newitt, M., & Tornimbeni, C. (2008). Transnational Networks and Internal Divisions in Central Mozambique. An Historical Perspective from the Colonial Period. *Cahiers d'Études Africaines*, 48(192), 707–740.
- O'Higgins, N. (1997). The challenge of youth unemployment. *International Social Security Review*, 50(4), 63–93.
- O'Higgins, N. (2015). Youth Unemployment. *The Institute for the Study of Labor, Policy Paper No. 103*.
- OnTheWorldMap. (2021). *Mozambique location on the Africa map*. <https://ontheworldmap.com/mozambique/mozambique-location-on-the-africa-map.html>
- Ottaway, M. (1988). Mozambique: From Symbolic Socialism to Symbolic Reform. *The Journal of Modern African Studies*, 26(2), 211–226.

- Payscale. (2021). *Miner Salary in South Africa* | PayScale. <https://www.payscale.com/research/ZA/Job=Miner/Salary>
- Penvenne, J. M. (1984). Labor Struggles at the Port of Lourenço Marques, 1900-1933. *Review (Fernand Braudel Center)*, 8(2), 249–285.
- Pereira, A. F. (2008). *Processos de Elaboração de Políticas Públicas em Moçambique: O caso do PARPA e do Programa Quinquenal do Governo*.
- Pitcher, M. A. (2003). Sobreviver à transição: O legado das antigas empresas coloniais em Moçambique. *Análise Social*, XXXVIII (168), 793–820.
- Portugal & Catholic Church. (1943). *Concordata e acôrdo missionário de 7 de Maio de 1940*. Lisboa : Edição do Secretariado da Propaganda Nacional.
- Poulain, M. (2008). European migration statistics: Definitions, data and challenges. In M. Barni & G. Extra (Eds.), *Mapping Linguistic Diversity in Multicultural Contexts* (Vol. 94, pp. 43–68). Mouton de Gruyter.
- REPUBLIC OF MOZAMBIQUE. (2001). *ACTION PLAN FOR THE REDUCTION OF ABSOLUTE POVERTY (2001-2005) (PARPA)*. Council of Ministers.
- REPUBLIC OF MOZAMBIQUE. (2006). *ACTION PLAN FOR THE REDUCTION OF ABSOLUTE POVERTY 2006-2009 (PARPA II)*. Council of Ministers.
- REPUBLIC OF MOZAMBIQUE. (2011). *POVERTY REDUCTION ACTION PLAN (PARP) 2011-2014*. Council of Ministers.
- Republica De Mocambique. (2011). *FUNDO DISTRITAL DE DESENVOLVIMENTO: MANUAL DE PROCEDIMENTOS*. Ministerio das Financas.
- Sam, J. (2016, May 24). *Growth is not enough for Mozambique's informal workers*. <https://blogs.worldbank.org/jobs/growth-not-enough-mozambique-s-informal-workers>
- Sambo, D. D. B. B. (2018). Dinâmicas De Participação E Competição Eleitoral Em Moçambique: Um Olhar Á Abstenção Eleitoral Em Mopeia, 2004-2014. *X Conferencia UEM*.

- Sambo, D. D. B. B., & Junior, F. C. N. (2021). POOR HOUSING DILEMMA IN THIRD WORLD COUNTRIES: Analysis of The Housing Policy and Strategy in Mozambique. *Academia Letters*.
- Sitoe, E. J. (2020). Lições da Experiência Moçambicana de Democratização. In *Democracia Multipartidária em Moçambique* (pp. 41–54). EISA.
- Tella, O. (2016). Understanding Xenophobia in South Africa: The Individual, the State and the International System. *Insight on Africa*, 8(2), 142–158.
- Thoenig, J.-C. (2012). Institutional Theories and Public Institutions: New Agendas and Appropriateness. In *The SAGE Handbook of Public Administration* (pp. 169–179). SAGE Publications Ltd.
- Top Tv Mocambique. (2020, July 14). *Trabalho Infantil—Oportunidade ou Exploração?* <https://www.youtube.com/watch?v=Kdjwr8phFmI>
- Trading Economics. (2022). *Moçambique—Taxa de Desemprego | 1991-2017 Dados | 2021-2022 Previsão*. <https://pt.tradingeconomics.com/mozambique/unemployment-rate>
- USAID. (2019, December 3). *Democracy and Governance | Fact Sheets | Mozambique | U.S. Agency for International Development*. <https://www.usaid.gov/mozambique/fact-sheets/democracy-and-governance>
- Vanndigit. (2021, August 15). Top 10 Poorest Countries in the World 2021. *VannDigit*. <https://www.vanndigit.com/the-top-10-poorest-countries/>.
- Wahba, J. (2015). Who benefits from return migration to developing countries? *IZA World of Labour*, 123.
- Wauthier, C. (1972). France and Africa: ‘Long Live Neo-Colonialism’. *Issue: A Journal of Opinion*, 2(1), 23.
- Weber, M. (1978). *Economics And Society: An Outline of Interpretive Sociology*. 1643.
- Weimer, B. (2012). *Municipa tax base in Mozambique: High potential – low degree of utilisation*. Deutsches Institut für Entwicklungspolitik.

Wesseling, H. L. (1996). *Divide and Rule: The Partition of Africa, 1880-1914*. Praeger.

World Atlas. (2021, February 25). *Mozambique Maps & Facts*. WorldAtlas. <https://www.worldatlas.com/maps/mozambique>.

World Bank. (n.d.). *Mozambique: Overview* [Text/HTML]. World Bank. Retrieved 1 October 2021, from <https://www.worldbank.org/en/country/mozambique/overview>.

Zuma, K., Gouws, E., Williams, B., & Lurie, M. (2003). Risk factors for HIV infection among women in Carletonville, South Africa: Migration, demography and sexually transmitted diseases. *International Journal of STD & AIDS*, 14(12), 814–817.